

Ekološke teme

Ekološke teme

Izdavač:

Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG)

Za izdavača:

Milka Tadić Mijović

Urednici/e izdanja:

Slavoljub Šćekić

Dušica Tomović

Lektorke:

Željana Kandić

Andrea Jelić

Prepress:

Dragan Lučić

Štampa:

Studio Mouse

Tiraž:

500

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе,
Цетиње

ISBN 978-9940-809-02-7

COBISS.CG-ID 20584708

ISBN 978-9940-809-02-7

9 789940 809027 >

Ekološke teME

MONITOR

**Investigative journalism on EnvironMEntal issues,
with citizens' engagement**
Istraživačko novinarstvo, ekološke teME, učešće građana/ki

Ministarstvo javne uprave

Ova publikacija dio je projekta: „Istraživačko novinarstvo, ekološke teME, učešće građana/ki“, koji finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.
Mišljenja, nalazi, zaključci i preporuke koji su ovdje izneseni stav su autora i ne odražavaju nužno stav Evropske unije i Ministarstva.

UVODNE NAPOMENE	7
PRAZNE MREŽE I SNOVI O MILIJARDAMA	8
FAKTURE NADUVANE MILIONIMA, ISTRAGA BEZ KRAJA	13
RIBE SVE MANJE, PLASTIKE SVE VIŠE	20
POSILIJE POTOPA NEMA KAJANJA	25
SUZA EVROPE OPET UGROŽENA?	30
BOLJE SESTRE NA IZDISAJU	36
RIJEKA MRTVIH RIBA I CRNIH MRLJA	42
OD PITKE, DO OPASNE VODE	48
RIJEKE ZAGAĐENE, A NOVAC POTROŠEN	53
OPASNI OTPAD SE VRAĆA HRANOM I VAZDUHOM	58
PAŽLJIVO SA RUKAVICAMA I MASKAMA	63
BIĆE DOBRO, AKO BUDE KIŠE	68
NESTAJU STANIŠTA I VRSTE, A ZAGAĐENJE CVJETA	74
TRPE VODA, ZEMLJA, VAZDUH I GRAĐANI	80

UVODNE NAPOMENE

Poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene, jedno je od posljednjih koje je u pregovaračkom procesu sa Evropskom unijom (EU) Crna Gora otvorila koncem 2018. Iako je od tada prošlo više od tri godine, pomaci su slabi i čini se da je dug put dok zemlja ne harmonizuje ovu oblast sa EU.

Ovo poglavlje jedno je od najzahtjevnijih i najskupljih. Procjenjuje se da bi troškovi realizacije mogli uveliko da premaše milijardu i po eura, ali bi primjena standarda i prakse razvijenih evropskih demokratija donijela ogromne blagodeti građanima i građankama Crne Gore, a i Evrope jer vazduh, rijeke i mora koji se zagađuju ovdje ne pripadaju samo nama.

Iako je Crna Gora ustavno definisana kao ekološka država, posljednjih nekoliko decenija njena priroda devastirana je nemilice - plamtjeli su požari, uništavane su šume, ugrožene su brojne biljne i životinjske vrste, zatrovane su vode, tlo i vazduh. Istovremeno, stanovništvo je siromašilo, a novac od štetnih projekata slivao se u ruke poslovne i političke elite.

U dvogodišnjem projektu: *Istraživačko novinarstvo, ekološke teme, učešće građana/ki* nastojali smo da kroz dubinska novinarska istraživanja i analize prikazemo javnosti neke od primjera devastacije, ali i da ukažemo na mogući smjer i strategiju za ispunjavanje obaveza iz Poglavlja 27. Probali smo i da utičemo na donosioce/teljke odluka da počnu da rješavaju probleme, umjesto što su dio njih.

Projekat su realizovali *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore* (CIN-CG), nedjeljnik *Monitor* i *Balkanska istraživačka regionalna mreža* (BIRN), uz dominantnu finansijsku podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i kofinansiranje Minsitarstva javne uprave Vlade Crne Gore.

Pred vama je publikacija u kojoj su objedinjena najznačajnija istraživanja koja su rađena tokom realizacije projekta. Tekstovi su publikovani u više domaćih i regionalnih medija, dospjeli su do stotina hiljada čitalaca. Istraživanja su objavljena i na engleskom jeziku, a neke od regionalnih priča prevedene su i na albanski. U našem fokusu bile su različite teme - uništavanje korita rijeka, biljnog i životinjskog svijeta, ugrožavanje izvorišta Bolje setre koje snadbijeva vodu za više opština na obali. Istraživali smo kvalitet vazduha i uzroke njegovog zagađenja, šta bi za Taru i Komarnicu značilo kada bi se realizovali planovi izgradnje hidroelektrana u zemlji i regionu, šta se dešava sa

opasnim otpadom, te zašto Crna Gora ima mnogo više opožarenih površina nego zemlje koje su višestruko veće od nje.

Utvdili smo da iza devastacije obično stoje loši planovi, nedovoljno dobar sistem kontrole, slabe institucije, ali i haotična organizacija, kršenje zakona, korupcija na najvišem nivou koja obično ostaje nekažnjena, zbog problema sa vladavinom prava u Crnoj Gori. Neka od naših istraživanja, kao ona o devastaciji korita Morače zbog vađenja šljunka i ugrožavanje izvorišta Bolje sestre, proizvela su više društvenih akcija, pa i reakciju nadležnih. Tužilaštvo je pokrenulo istragu, a više odgovornih je policija privela zbog sumnji da su kršili zakon.

Generalni zaključak našeg projekta je da je profit malog broja odabranih važniji od javnog interesa, očuvanja Crne Gore i njene prirode.

Obaveza naše generacije je da uradi sve kako bi se podigli standardi u ovoj oblasti i kao bi se stalo sa uništavanjem životne sredine i odgovorilo teškim izazovima koje nose klimatske promjene. Posebna je na tom poslu odgovornost i uloga medija. Njihova je dužnost da informišu građane/ke, da ne čute pred brojnim primjerima devastacije, da istražuju ko stoji iza svega i kakve su posljedice. Ukratko, mediji bi trebalo da tragaju za istinom i da je objavljuju, ma koliko da to košta.

Veliku podršku tokom izrade projekta imali smo od organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom prirode. Poseban doprinos dalo je Crnogorsko društvo ekologa (CDE), čiji su stručnjaci i aktivisti ne samo sugerisali teme za istraživanja, već i upućivali na izvore, dostavljali dokumentaciju i pomogli u izradi filma: *Crna Gora i požari: Uzroci i posljedice*, koji je prikazan na više platformi. Našu su akciju podržale i kolege/inice iz dnevnika, portala i Televizije *Vijesti*. Oni su publikovali najveći broj istraživanja i učinili ih dostupnim stotinama hiljada ljudi.

Značajan doprinos realizaciji projekta dali su i predstavnici iz drugih medija u Crnoj Gori, koji su učestvovali u dijelu naših istraživanja. Smatramo da je zajednički rad dobar primjer kako se oko javnog interesa mogu okupiti različiti akteri/ke na polarizovanoj crnogorskoj medijskoj sceni. Doprinosu su dali i građani i građanke, koji su preko platforme na našem sajtu prijavljivali probleme.

Zahvaljujemo se svim učesnicima u projektu, a posebno Delegaciji Evropske unije u Crnoj Gori i Ministarstvu javne uprave, bez čije podrške ne bismo mogli da iznesemo ovaj projekat.

ISTRAŽIVANJE NAFTE I GASA
U CRNOGORSKOM PODMORJU:

PRAZNE MREŽE I SNOVI O MILIJARDAMA

CRNA GORA JE POČELA BUŠENJE DNA JADRANA
I PORED JASNE PORUKE EVROPSKE UNIJE
DA SU FOSILNA GORIVA PROŠLOST, TE DA JE
BUDUĆNOST REZERVISANA ZA EKOLOŠKU
I OBNOVLJIVU ENERGIJU I UPRKOS LOŠIM
ISKUSTVIMA IZ REGIONA. EKOLOŠKI AKTIVISTI
NAJAVLJUJU DA ĆE POSLIJE TURISTIČKE SEZONE
OBNOVITI PROTESTE

I skusni ribar Branko Vujičić uzalud traži kozice i gambore po dnu Jadrana. Nestale su kaže i to pripisuje bušenju morskog dna u potrazi za naftom.

„Oni leže na samom dnu. Vjerovatno bušenje izaziva neku vibraciju koja tjera ribe. Kozice su se potpuno izgubile, ne možemo uhvatiti dva kila, a hvatali smo po stotinu, cijena im je bila spala na tri eura. Nestale su ne samo u Ulcinju i Baru, nego šire. Lutam od granice do granice, a kozica nema. One i sardele su hrana za svu ostalu ribu”, kaže Vujičić u razgovoru za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) i Monitor.

Gigantska metalna svrdla, postrojenja Topaz Driller, probušila su 25. marta morsko dno, na 20 kilometara od obale, između Ulcinja i Bara u potrazi za naftom. Investitor, italijansko-ruski konzorcijum Eni-Novatek crno zlato će tražiti do dubine od 6.500 metara. Da li u crnogorskom podmorju ima nafte znaće se, navodno, početkom septembra.

Put ka zemljinoj utrobi nastavlja se uprkos upozorenjima ekologa da je riječ o rizičnom poduhvatu i kršenju Pariskog sporazuma i najavama da će, kada turisti odu, organizovati proteste. Uzaludne su i žalbe ribara da zbog bušenja more više nije izdašno kao ranije. Ali, zato, posao teče uz blagoslov aktuelne Vlade, koja je u ovom slučaju nastavila tamo gdje je prethodna stala.

RIBE NI ZA GORIVO

Iz Ministarstva kapitalnih investicija u izjavi za CIN-CG/Monitor, kažu da, prema informacijama koje imaju „istraživanja nafte i gasa koja su u toku ni na koji način nisu uticala na pomorski saobraćaj i rad Lučke kapetanije. Saobraćaj se odvija normalno i situacija je potpuno redovna”.

„Zabranjuju nam na pridemo u krugu od par kilometara do te platforme. A naše more je malo, ako ujutru kočom krenem od Ulcinja, eto me u Hrvatsku popodne”, kaže Vujičić koji je i predsjednik Udruženja profesionalnih ribara Budve Sv. Nikola.

Dragoljub Bajković, predsjednik Udruženja profesionalnih ribara Bara, smatra da je riba sa morskog dna, uključujući i kozice, počela da nestaje još sa prvim seizmičkim istraživanjima koja su prethodila sadašnjem bušenju.

„Prije par godina rađena su seizmička istraživanja tokom kojih je stvaran pritisak na dnu od 3.000 bara. Tada je riba sa dna ubijena, ili je migrirala na drugu stranu gdje nije bilo tih ispitivanja – prema Albaniji i Boki”, kaže on.

Bajković je uvjeren da i sadašnje bušenje ima ozbiljne posljedice po ribare.

„To pogađa Ulcinjane, Barane, sve do Čanja. Ljudi odu od ujutro do uveče, ostanu 10-12 sati, i donesu minimalno ribe, da pokriju gorivo. Lovim plavu ribu i 29 puta sam izašao na more od decembra do jula – 10 puta puta sam bacio mreže, a 19 puta se vratio, jer riba neće. Neke vibracije postoje pod vodom od bušenja. Riba je kao divlja, nije mirna, bježi. Nešto je potpuno poremećeno. A dosta nas živi od ribanja”, .

Uoči početka bušenja sa predstavnicima udruženja ribara upriličen je sastanak u Ministarstvu kapitalnih investicija.

„Ribari su im rekli da se ne raduju tom istraživanju, ali ako je država riješila da ide tim putem, moramo to prihvatiti”, kaže Milun Anđić, predsjednik Udruženja plivarica Crne Gore, posebnih brodova iz kojih se uglavnom ribari mrežom po površini.

Na zahtjev ribara da se formira egalizacioni fond koji će pomoći razvoju ribarstva, Iz Ministarstva su im kazali da će zaživjeti čim počne eksploatacija nafte.

VLADI JE SVE U REDU

„Podvukli smo da je veoma važna ekološka zaštita i dobili uvjeravanja da imaju četvorostruke sisteme. Objasnili su nam da je dubina na kojoj se vadi nafta 110 metara i da je pristupačna za ronioce, uređaje, ventile, tako da se odmah može sve zatvoriti u slučaju isticanja. Dali su garancije da su brodovi koji su posebno namijenjeni za slučaj curenja već spremni u italijanskim lukama, i da bi na poziv mogli da budu tu za 10 – 15 sati i da kupe naftu”, kaže Anđić.

On ocjenjuje da ribari nisu imali izbora i da su prećutno prihvatili uvjeravanja da može ribarstvo i industrija nafte zajedno.

Dosadašnja istraživanja ribljeg fonda i količine ribe, kaže Anđić, rađena su proizvoljno i na nevaljan način. Zbog toga su ribari uputili protest institucijama: „To istraživanje je izvedeno brodovima koji nemaju mogućnost da to urade. Nisu uzeti ribarski brodovi. Sve to su finansirali investitori”.

I Bajković kaže da je investitor i Institut za biologiju mora tokom ove godine trebalo da utvrde početno stanje ribljeg fonda, kojeg, kako kaže, nema.

„Institut za biologiju mora nije radio studiju uticaja na ribarstvo. Radio je monitoring ribolovnih aktivnosti prije i nakon seizmike, odnosno analizu strukture ulova malog obalnog i velikog privrednog ribolova. U

trenutne aktivnosti, vezano za platformu, nismo angažovani sa stanovišta monitoringa ribarstva. Moguće je da ćemo biti uključeni nakon završetka aktivnosti vezanih za platformu, kaže za CIN-CG/Monitor dr Aleksandar Joksimović, direktor Instituta za biologiju mora.

Uvertira u početak bušenja bili su protesti ekologa koji su isticali brojne ekološke rizike ovog posla, dok ih je nova vlast ubjeđivala da nema mjesta zebnji. Premijer Zdravko Krivokapić izjavio je da je ugovor o koncesiji potpisan 2016. godine, rijetko dobra odluka prethodne vlasti. Ocijenio je i da je eventualni uticaj na životnu sredinu zanemarljiv.

Ekološke organizacije i aktivisti protivili su se početku bušenja, dok je vladajuća URA, tražila referendum. Premijer je buku utišao tvrdnjom da bi raskidanje posla sa Eni-Novatekom koštalo državu oko sto miliona eura, a da bi referendum u uslovima korona krize bio tehnički neizvodljiv, uz trošak od oko dva miliona eura.

Da je ovo dobar projekat tvrdi i ministar kapitalnih investicija Mladen Bojanić. On je više puta ponovio da se potencijalne rezerve nafte i gasa mjere milijardama eura!

BOJANIĆ: SVE JE O NJIHOVOM TROŠKU

„Glavna karakteristika ugovora sa konzorcijumom Eni – Novatek je da Crna Gora nije uložila ni jedan cent u istraživanje a da koncesionari snose sve troškove”, izjavio je za Monitor/CINCG Draško Lončar iz Ministarstva kapitalnih investicija. On objašnjava i da se Crna Gora obezbijedila garancijama, „na obavezni radni program”, te da su koncesionari neograničeno i solidarno odgovorni da nadoknade štetu i izgubljenu dobit državi kao i trećim licima u slučaju incidenta i najvažnije, da je država obezbijedila dobit između 62 – 68 odsto.

Lončar objašnjava da obavezni radni program na koji su se obavezali koncesionari Eni-Novatek obuhvata: 3D seizmička istraživanja, geološke i geofizičke studije i dvije bušotine od 6.500 i 1.500 metara.

U slučaju da koncesionar ne ispunji obavezni radni program, prema objašnjenju Lončara, Crna Gora bi mogla da aktivira garanciju od 84 miliona eura koju je obezbijedila i da eventualno angažuje drugu kompaniju da nastavi rad.

Iz Bojanovićevog ministarstva ističu da, ukoliko se ne pronađu komercijalne rezerve ugljovodonika, cjelokupan trošak istraživanja pada na teret koncesionara, bez bilo kakve obaveze države da učestvuje u tome.

„Riječ je poslu koji je neisplativ, rizičan i štetičinski po životnu sredinu i ekonomiju Crne Gore, prije svega turizam i ribarstvo”, kaže Mustafa Canka, novinar koji već decenijama piše o ovoj temi.

On ističe da zvaničnici samo govore o finansijskim benefitima i procentima a neće javno da kažu da „u najboljem slučaju, u njihovoj najoptimističnijoj varijanti, godišnje možemo da zarađujemo oko 60 miliona eura. I to tek za nekoliko godina”.

„Sad da se nađe nafta, treba još rupa da se buši, pa analize, u najboljem slučaju bi za tri godine počela eksploatacija. Do tada ćemo sve dovesti u pitanje, prije svega turizam od koga, kada je sezona dobra, zarađujemo zvanično nešto preko milijardu eura, a u svojoj zoni ostaje bar još trećina prihoda”, kaže Canka za CIN-CG/Monitor.

ROMANTIČNA SAGA O KORNJAČI

On se pita gdje je tu računica, ako uporedimo 1,3 milijarde sa 60 miliona. Podsjeća da gosti sa Zapada nijesu oduševljeni da se kupaju sa pogledom na naftne platforme. Napominje da se šteta koja se čini flori i fauni u moru nikada neće izračunati, kao i ona koju će pretrpjeti ribari.

U Ministarstvu ekologije, prostornog planiranja i urbanizma nijesu, međutim, zabrinuti zbog ovog projekta i njegovog uticaja na životnu sredinu. Pored obaveze da poštuju domaće propise koji regulišu oblast zaštite životne sredine, iz ovog ministarstva navode i da su ugovorom predviđena dva posebna mehanizma naknade eventualne štete. Prvi je *Garancija krajnje matične kompanije koncesionara koja pokriva* plaćanja svih obaveza iz ugovora u slučaju njihovog neizvršavanja, kao i i sve neugovorene obaveze prema trećim licima u slučaju direktne štete ili gubitaka nastalih u vezi sa ovim aktivnostima (uključujući zagađenja ili incidente). Ova garancija, kako objašnjavaju u Ministarstvu, znači da koncesionari garantuju vrijednošću majke kompanije, a ne one registrovane u Crnoj Gori koja je neuporedivo manja.

Drugi mehanizam je *Obavezna sveobuhvatna polisa osiguranja* za industriju nafte i gasa, koja obuhvata kompletne operacije koje izvodi operater Eni, uključujući i sve njihove podizvođače.

„Crna Gora je obezbijedila da u slučaju bilo kakve štete u životnoj sredini ima mogućnost nadoknade troškova, uključujući i štetu prema trećim licima. U konkretnom slučaju to, na primjer, znači da bi nadoknada eventualne

štete bila plaćena i ribarima", kažu iz resora koji se bavi i ekologijom.

I iz Ministarstva kapitalnih investicija tvrde da „od velikog broja ekologa“ imaju pozitivan stan o projektu, kao i o svim urađenim studijama o zaštiti i očuvanju životne sredine.

„Treba istaći posvećenost koncesionara prema životnoj sredini. Kao primjer navodimo da se tokom seizmičkih istraživanja ispred broda pojavila kornjača i da su operacije obustavljene sve dok se nije udaljila na bezbjedno odstojanje. Cijena troška čekanja ili *stand by rate* iznosila je oko 150 hiljada dolara. Samim tim ističemo da koncesionari imaju visoke standarde kada je u pitanju zaštita životne sredine“, kažu iz ovog Ministarstva.

VJEŽBALI, AKO PROCURI

U te standarde nije ubjeđena ekološka aktivistkinja iz Ulcinja Zenepa Lika, koja za Monitor/CIN CG tvrdi da je ovaj poduhvat rizičan. Ona objašnjava da se on oslanja na studiju procjene uticaja životne sredine koju je uradio investitor.

„Agencija za zaštitu prirode je nekoliko puta vraćala dokument na doradu. Što znači da ENI nije poštovao naše zakonodavstvo. Koliko sam upoznata nema ni plana za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte, modelima i projekcijama za sanaciju“, tvrdi Lika

Iz Agencije za zaštitu životne sredine su potvrdili da Elaborat procjene uticaja na životnu sredinu, čiji je nosilac Eni Montenegro, a koji su sačinili italijanski eksperti, nije bio urađen u skladu sa pravilima. Od nosioca projekta Agencija je u oktobru 2019. godine, kažu, tražila određene izmjene i dopune. Inovirani Elaborat je dobio saglasnost Agencije u decembru te godine.

U Ministarstvu kapitalnih investicija tvrde da u slučaju vanrednih situacija planovi postoje: „Postoji plan reagovanja koncesionara, plan reagovanja crnogorskih institucija nadležnih za ovaj projekat kao i plan reagovanja u kooperaciji sa koncesionarom. Takođe, u junu je održana vježba PLATFORMA 21, u kojoj su učestvovali Uprava pomorske sigurnosti, policija, vojska, lučka kapetanija, uprava za ugljovodnike sa temom odgovora u slučaju izlivanja nafte u Jadransko more. Naravno, pored ovih planova postoje i drugi za reagovanje za sve predviđene incidentne situacije“.

Iz ovog resora tvrde i da je inspekcijski nadzor konstantan i da će tako biti tokom cijelog projekta.

„Inspektor za ugljovodnike kao i Agencija

za zaštitu životne sredine, na bazi rezultata analiza CETI-ja, budno prate i kontrolišu ovaj projekat, kako na samom postrojenju tako i u logističkoj bazi. Za sada se proces odvija potpuno bezbjedno i sigurno kako za životnu sredinu i osoblje, tako i za sami odobreni projekat“, kazali su iz ovog ministarstva.

Početkom aprila, ulcinjski parlament je jednoglasno usvojio zaključke kojima se izražava velika skepsa prema bušenju morskog dna.

„Opština poziva Vladu da na transparentan i kooperativan način učestvuje u pregledu odluka koje se odnose na istraživanje i eksploataciju nafte na moru, uzimajući u obzir stavove građana primorskih opština, ekološke i ekonomske aspekte demografskih podataka“, stoji u usvojenim zaključcima.

Lika kaže da je već od samog početka ovog, kako kaže, netransparentnog i nepoželjnog projekta, bivša, a nažalost i sadašnja vlast, kršila ustavno pravo građana primorskih gradova, a i šire, jer nisu pravovremeno, dovoljno i razumljivo informisani.

„Napominjem da su, recimo, Ulcinjani bili zatečeni kada su saznali da će se ‘opet’ istraživati nafta u našem moru. Takođe su uskraćeni za učešće na javnoj raspravi koja se organizirala u Baru. Istog dana u Ulcinju je održavana javna rasprava u Ulcinju o planu posebne namjene obalnog područja. Znači, prvi blokovi istraživanja su predviđeni na ulcinjskoj obali a građanima je onemogućeno da daju svoje mišljenje“, kaže Lika.

Kao dodatni argument, iz Ministarstva ekologije ističu da industrija nafte i gasa nije nepoznanica u državama sa kojima dijelimo Jadransko more: „Do sada je u Jadranu izvedeno oko 1500 bušotina za potrebe kako istraživanja, tako i proizvodnje nafte i gasa“.

GORKO ISKUSTVO IZ ALBANIJE

U ENI-vom Elaboratu o uticaju na životnu sredinu precizira se da u Jadranskom moru postoji 1.440 bušotina (istražne, proizvodne i za druge namjene), od kojih je 1.350 izbušila Eni S.p.A, a da erupcija nije zabilježena ni na jednoj od njih.

„Susjedna Hrvatska proglasila je moratorijum na sva nova istraživanja nafte i gasa, čak i sami ‘naftaši’ iz Hrvatske se protive bušenju u Jadranskom moru. Smatraju da nafta i čisto more naprosto ne idu“, kaže Lika.

Ona ističe da Albanija nema platforme na moru, već se eksploatacija obavlja na kopnu. Upozorava da su poznate slike i snimci iz

2015. kada se desio veliki udes u selu Marinza na jugu Albanije, gdje je cijelo naselje, kako kaže, potopljeno naftom i ugroženo, a građani primorani da se evakuiraju, dok je strateški investitor iz Kanade, *Bankers Petroleum*, prosto smatrao da nije kriv za incident.

Pozivajući se na albansko iskustvo istraživanja nafte i Canka kaže da „ono govori da apsolutno ne treba ulaziti u ovaj opasan posao“.

„Od 1990. se vrše istraživanja velikih svjetskih kompanija na albanskom dijelu Jadrana, a konkretnih rezultata nema. Tek u nekoliko slučajeva otkrivena je nafta, ali se pokazala da je neisplativa eksploatacija“, ističe Canka, napominjući da su se i u toj zemlji tokom 90-ih godina prošlog vijeka sanjali slatki snovi o tome da „Albanija pluta na nafti“.

„Nakon tri decenije iluzije su se rasplinule po Jadranu i, eto, na našu nesreću, stigle do zvanične Podgorice“, kaže Canka.

Crna Gora je počela bušenje Jadrana i pored jasne poruke Evropske unije da su fosilna goriva prošlost, te da je budućnost rezervisana za ekološku i obnovljivu energiju.

Ministri finansija zemalja Evropske unije, su se u novembru 2019. godine saglasili da treba obustaviti finansiranje projekata koji uključuju naftu, gas i ugalj. Oni su tom prilikom pozvali Evropsku investicionu banku, Svjetsku banku i ostale finansijske institucije da prekinu sa davanjem kredita u te svrhe. Bilo je to prvi put da visoki funkcioneri evropskih vlada traže okončanje finansiranja svih fosilnih goriva, uzimajući u obzir održivi razvoj i energetske potrebe, te energetske bezbjednost partnerskih zemlja.

Ekolozi podsjećaju da je Crna Gora potpisnica Pariskog sporazuma, kojim su se 200 zemalja obavezale da će postepeno napustiti korišćenje fosilnih izvora.

„Ovim projektom kršimo sporazum i guramo eksploataciju fosilnih goriva iako znamo da ovakav vid eksploatacije utiče na klimatske promjene i sigurno na kvalitet našeg mora, koliko god se tvrdilo da to nije tako“, zaključuje Lika.

U okviru Zelenog dogovora za Zapadni Balkan, EU je opredijelila devet milijardi eura za inovativne i zelene ideje i projekte. Ekolozi smatraju da bi bolje bilo iskoristiti tu šansu za dugoročne ekološke i finansijske benefite, nego bušiti morsko dno.

Akcije ekologa protiv bušenja podmorja kako najavljuje sagovornica CIN-CG/Monitor, biće nastavljene.

„Mi nismo odustali od naših zahtjeva i tražimo obustavu istraživanja i eksploatacije

nafte i gasa. Izašli smo u susret turističkoj sezoni jer suosjećamo sa građanima i ne želimo da širimo još negativniji imidž naše zemlje“, kaže Zenepa Lika.

MALO TREBA ZA VELIKU ŠTETU

Ako se nađu u moru, samo osam grama nafte dovoljno je da zagađi kubik morske vode. Jedan kubik ispuštene nafte, iscrpljuje kiseonik iz 400.000 kubika mora, tvrdi se u izvještaju Državne revizorske institucije koja je u aprilu objavila *Reviziju efikasnosti upravljanja intervencijama u slučaju iznenadnog zagađenja u Jadranskom moru*.

Revizijom je utvrđena loša saradnja nacionalnih institucija, nepoštovanje ionako zastarelih strategija, te da nijedna primorska opština nema plan i procjenu rizika u slučaju iznenadnog zagađenja mora, kao i nemanje adekvatne opreme za reagovanje u slučaju zagađenja većeg obima...

U dokumentu DRI navodi se i odgovor Uprave za ugljovodonike u vezi aktuelnih istražnih radova: „Prije vršenja geofizičkih istraživanja od strane koncesionara izvršena su mjerenja ulova ribe u zoni predloženih aktivnosti, što je takođe izvršeno i nakon izvršenja geofizičkih istraživanja od strane koncesionara, u cilju upoređivanja podataka o izlovu ribe prije i nakon sprovođenja aktivnosti. Takođe, budući da su ribarske aktivnosti tokom vršenja geofizičkih istraživanja bile otežane, koncesionari su kompenzovali ribarska udruženja za ono vrijeme za koje su trajale aktivnosti vršenja geofizičkih istraživanja, u skladu sa mjerama iz elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu.“

Predrag NIKOLIĆ

EKOLOŠKI I FINANSIJSKI SKANDAL
SA PREČISTAČEM OTPADNIH VODA
U BUDVI STIGAO DO DVIJE
MEĐUNARODNE ARBITRAŽE:

FAKTURE NADUVANE MILIONIMA, ISTRAGA BEZ KRAJA

BROJNI RADOVI SU IZMIŠLJANI ILI PRECIJENJENI,
A U POSTROJENJA UGRAĐIVAN GORI
MATERIJAL I FAKTURISAN SKUPLJI, TVRDE
EKSPERTI. KOMPANIJA WTE PORED NAPLAĆENIH
OKO 42 MILIONA EURA, TRAŽI JOŠ 35,34 MILIONA.
BUDVU ĆE DODATNO POGODITI MILIONSKI
TROŠKOVI ARBITRAŽA. SPECIJALNO DRŽAVNO
TUŽILAŠTVO SE JOŠ BAVI „ISTRAŽNIM RADNJAMA“

Više od 20 miliona eura naduvane su fakture za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Bečićima, pokazuju svjedočenja pojedinih aktera, nalazi iz izvještaja dva nezavisna eksperta i drugi dokumenti u koje su imali uvid *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore* (CIN-CG), *Balkanska istraživačka regionalna mreža* (BIRN) i *Monitor*.

Budva, uz to, nije riješila svoj ključni ekološki problem, jer je na izgrađeno postrojenje priključen samo uži dio grada, dok se fekalne vode sa teritorije Jaza, Petrovca i Buljarice i dalje izlivaju u more, a nije izgrađena i kanalizaciona mreža za Sveti Stefan.

Tri miliona je opljačkano iz opštinske kase lažnom fakturom i prije početka radova, što je već dokazano na sudu. Mimo toga, slovenački ekspert dr Jože Duhovnik, koga je angažovala nova lokalna vlast poslije pobjede na izborima 2016. godine tvrdi da vrijednost izvedenih radova od 41,4 miliona eura, koliko je prijavila njemačka kompanija *WasserTechnik Essen* (WTE), treba umanjiti za precijenjenih 12,629 miliona eura. Finansijska ekspertkinja Ilinka Vuković, koja je radila i za budvansku opštinu i za *Specijalno državno tužilaštvo* (SDT) pronašla je druge sporne fakture čiji iznosi premašuju 3,5 miliona eura, dok je održavanje postrojenja tokom pet i po godina fakturisano 500 do 700 hiljada eura godišnje više od realne vrijednosti.

Budvanskoj opštini prijeti opasnost da izgubi još desetine miliona u pokrenutim međunarodnim arbitražama, vezanim za ovaj projekat. Prva je zakazana u Frankfurtu 9. februara naredne godine. Od opštine je WTE naplatila između 12,5 i 13,8 miliona eura (o čemu se spori sa lokalnim vlastima) i aktivirala Vladinu garanciju od 29,3 miliona, ali traži još 35,34 miliona. Druga arbitraža se priprema u Ženevi. Sve to za Budvu znači i dodatne milionske troškove.

Za naduvane fakture, izmišljene radove i usluge, ugradnju jeftinijeg i lošijeg materijala, a uračunavanje kvalitetnijeg i skupljeg, još niko nije odgovarao. Izuzetak je pomenuta pljačka prva tri miliona, gdje je sporazum o priznanju krivice tadašnji potpredsjednik Demokratske partije socijalista (DPS) i neformalni šef Budve Svetozar Marović sa trojicom saradnika potpisao sa SDT-om. Uz brojna nedjela, on je priznao da je bio organizator i u ovom.

Novac je, prema dokumentima SDT-a, poslužio da Marović namiri dio privatnog duga izvjesnom biznismenu Gojku Kapisodi i za to je dobio simboličnu kaznu od tri mjeseca

zatvora. Ni SDT, ni Viši sud koji je prihvatio sporazum, nisu ga obavezali da vrati Opštini ukradene milione, a zatvor je izbjegao odlaskom u Beograd, gdje se i sada nalazi. Tadašnji direktor njemačke podružnice WTE Otpadne vode Budva *Ginter Faust*, koji je izdao lažnu fakturu i dalje usmjeravao novac izvukao se iz svega kao svjedok saradnik.

Istražnim radnjama koje su „u toku“, SDT se pravda za to što nisu razotkrivene druge mahinacije i odgovorne osobe.

DA SE GRADI I – UGRADI

Njemačka kompanija WTE je 8. jula 2009. potpisala sa Opštinom Budva takozvani DBFO ugovor (dizajn-izgradnja-finansiranje-upravljanje) o izgradnji tri prečištača otpadnih voda – Bečići, Jaz i Buljarica – kao i kanalizacione mreže na Svetom Stefanu za kapacitet dovoljan za 130 hiljada stanovnika. Vrijednost projekta je bila 58,56 miliona eura plus kamate i varijabilni troškovi, s tim da ukupna investicija ne pređe tenderski limit od 85 miliona. Ugovor je predviđao i godišnje troškove upravljanja od 1,7 miliona eura do 2042. godine, a Budva je trebalo da otplati investiciju do 2034. godine. Projekat je samo djelimično završen, kada je u julu 2014. godine počeo probni rad prečištača u Bečićima, koji je u oktobru i svečano pušten u rad.

Dva mjeseca od sklapanja ugovora, Njemci su osnovali firmu kćerku WTE *Otpadne vode Budva* DOO. Ona je sa matičnom firmom u Esenu potpisala ugovor o zajmu početkom juna 2010. godine od 61 milion eura za finansiranje projekta.

Kao obezbjeđenje da će posao biti dobro urađen Njemci su predali Opštini garanciju *Bayerische Landesbank* iz Nirnberga 9. jula 2009. godine na 4,25 miliona eura. Važila je do 8. jula 2014. a tadašnja lokalna vlast DPS-a nije tražila produženje. Nezvanično objašnjenje jednog od tadašnjih opštinskih rukovodilaca za CIN-CG/BIRN/*Monitor* je da su ih Njemci uslovili da odustanu, kako ne bi tražili da odmah plate već nagomilane fakture za radove, jer je kasa bila prazna.

Vlada je, sa druge strane, 16. oktobra 2010. godine dala garanciju, naplativu na prvi poziv i bez prava protesta, od 29,3 miliona eura za polovinu osnovne investicije. Pet mjeseci ranije je i tadašnji gradonačelnik Rajko Kuljača izdao opštinsku garanciju na 66 miliona eura, mada za to nije imao saglasnost Vlade i odluku lokalnog parlamenta, kako je predviđeno zakonom. Garanciju Vlade WTE je aktivirao 18. decembra

prošle godine, a Kuljačina je tema arbitraže u Frankfurtu.

Sagovornici CIN-CG/BIRN/*Monitora* koji su ranije bili visoko pozicionirani u DPS-u tvrde da je projektu prečistača „prethodio i dogovor Svetozara Marovića i državno-partijskog vrha“. Marović je dugovao privatnim licima, što su za CIN-CG/BIRN/*Monitor* potvrdila i dvojica povjerilaca uz uslov anonimnosti, ali i Prvoj banci u vlasništvu Aca Đukanovića, brata tadašnjeg premijera, a sada predsjednika Mila Đukanovića. Sagovornici iz DPS-a navode da je „smišljeno“ da se dugovi vrate i preko postrojenja u Bečićima kroz fiktivne i „višestruko naduvane fakture na račun kvaliteta i obima radova“, te da su Njemci na to pristali.

Postojanje takvog dogovora, iz službe za informisanje predsjednika Đukanovića su kategorično demantovali: „Ne. Nikada takva ideja nije pomenuta. A da jeste, svakako ne bi bila prihvaćena“.

Marović je odbio da odgovori na tvrdnje bivših partijskih kolega. Predstavници investitora su, takođe, negirali optužbe za ovu korupciju. Iz Prve banke su odgovorili da njihovi predstavnici „...nisu imali saznanja, niti učestvovali u dogovorima koje ste naveli“. Pozivajući se na zakonski ustanovljenu bankarsku tajnu, sa iste adrese su za CIN-CG/BIRN/*Monitor* rekli da nisu u mogućnosti da odgovore na pitanje o tome da li su Marović i Property Investments izmirili dugove Prvoj banci i u kom obimu, ako jesu kada i na koji način, a ako nisu kako je banka obezbijedila potraživanja.

Sporazum o priznanju krivice koji je Marović sklopio sa SDT-om, kao i fakture koje je lokalni WTE ispostavljao Budvi i do kojih je došao CIN-CG/BIRN/*Monitor* potvrđuju dio navoda izvora iz DPS-a.

NADUVANO OD KOSIDBE DO ODRŽAVANJA

Ubrzo po promjeni lokalne vlasti u Budvi oktobra 2016. godine, otkriveno je da su ukradena tri miliona eura, bili samo jedna u nizu malverzacija.

Bivši gradonačelnik Dragan Krapović kaže za CIN-CG/BIRN/*Monitor* da je početni problem bio što je odlaskom DPS-a sa vlasti nestala i dokumentacija: „Nismo zatekli čak ni osnovni DBFO ugovor, jer je SDT odnio dokumentaciju bez reversa i nije je vraćao. Arhiva je bila u rasulu“.

Opština je uspjela da pribavi nešto dokumentacije i krene u reviziju. „Za posao

BUDVA NIJE JEDINA SPORNA

Zah ističe da su u zadnjih 20 godina realizovali 110 projekata u 20 zemalja i da nigdje nisu „imali problema kao u Budvi“

Projekti WTE, međutim, ne idu glatko ni u drugim zemljama. U Sloveniji imaju tri spora- Kranjska Gora je na sudu, protiv *Pivovare Laško* su izgubili, a Bled je riješen nagodbom. Moguće je i otvaranje spora u Šentjerneju. U Sjevernoj Makedoniji su problemi riješeni međudržavnim razgovorima na vrhu. Spor u Bugarskoj je riješen arbitražom u Vašingtonu gdje su obje strane dobile manje iznose od traženih. *Agencija Rojters* je 2014. godine objavila da EVN planira aktivirati 251 milion garancija njemačke Vlade nakon propasti projekta spalionice WTE-a u okolini Moskve.

je odabran dr Jože Duhovnik iz Slovenije, sa impresivnim međunarodnim referencama“, kaže Krapović.

Sumnjive fakture su počele da isplivavaju.

Tako je, već na početku, za košenje trave, uklanjanje žbunja, drveća i panjeva na terenu predviđenom za postrojenje na površini od 22.478 metara kvadratnih naplaćeno 56.195 eura, ili 2,5 eura po kvadratu što je bar 20 puta više od uobičajene cijene. Preduzimači koje je kontaktirao CIN-CG/BIRN/*Monitor* rekli su da je cijena između sedam i deset centi, a na toliku površinu bi dali popust.

Đordije Vujović, odbornik u SO Budva za CIN-CG/BIRN/*Monitor* kaže da je još 2011. godine čuo od jednog direktora u *Tradeunique* (WTE-ov podizvođač) da su radnicima iz Ulcinja dali šest hiljada na ruke „a investitor se ugradio 50 hiljada u fakturi ispostavljenju Budvi“. Vujović je na sastanku kod tadašnjeg gradonačelnika Lazara Rađenovića direktno pitao Ralfa Šredera, izvršnog direktora WTE *Essen*, da li je istina da kroz projekat treba da se vrati Marovićev dug pomenutom Kapisodi od pet miliona eura.

„Na to je Šreder ljutito rekao da su oni Njemci, da cijene novac i da ne želi više o tome da priča“ kaže Vujović za CIN-CG/BIRN/*Monitor*.

Odmah nakon prve, stigla je „ugradnja“ za zemljane radove i nivelaciju terena.

„Nadzor im je priznao nešto što nije urađeno, a mi smo poslije geodetske ekspertize utvrdili manje troškove i smanjili vrijednost stvarnih radova za 700 hiljada“, objasnio je dr Duhovnik

TRI MILIONA, UZ KAFU

U januaru 2016. godine policija je uhapsila Gintera Fausta, direktora „WTE otpadne vode Budva“. Pušten je nakon 72 sata. Faust je, u svojstvu svjedoka saradnika izjavio 1. marta 2016. SDT-u da mu je Lazar Rađenović tokom jednog ispijanja kafe u budvanskom lokalnu *Hemingvej* rekao da „bi bilo nužno da se preko jedne građevinske firme, koju tek treba izabrati, plati iznos od tri miliona eura“. Izabran je *Tradeunique* čiji je vlasnik Mirko Latinović, kasnije svjedok saradnik protiv Marovića. Faust je priznao da tri miliona „potiču iz samog preduzeća WTE sa kalkulacijama koje se odnose na projektne i servisne troškove... S obzirom na cjelokupan iznos projekta (60 miliona) te na činjenicu da godišnje WTE utroši oko 6 miliona smatram da ovaj iznos od 3 miliona eura nije veliki... pa samim tim i ova 3 miliona otplate opština Budva“.

Ranije u ponoćnoj izjavi 14. na 15. januar 2016. godine (Faust je u svojstvu osumnjičenog pred specijalnim tužiocem rekao da je od direktno pretpostavljenog u Njemačkoj Roberta Verta „dobio odobrenje za zaključenje ugovora sa *Tradeunique*“.

Sume koje su okrivljeni priznali su maltene identičnim sporazumima se ne poklapaju matematički, a SDT je preskočio istragu ka centrali WTE-a.

U sporazumima se navodi da je u periodu od 21. juna 2010. do 28. marta 2013. godine u Budvi, Svetozar Marović podstrekao Lazara Rađenovića, tada potpredsjednika opštine, Mirka Latinovića, vlasnika *Tradeunique* DOO iz Budve i njegovog izvršnog direktora Gorana Bojanića na zloupotrebu službenog položaja. Cilj je bio da se „tri miliona eura, vlasništvo Opštine Budva, iskoriste za vraćanje dugova preduzeća *Property Investments* i organizatora kriminalne grupe Svetozara Marovića prema Gojku Kapisodi“.

Property Investments se od ranije vezuje za porodicu Marović.

Bojanić je u ime *Tradeunique* zaključio „ugovor o inženjerskim uslugama, servisu i uslugama izgradnje kanala“, sa Ginterom Faustom iz WTE *Otpadne vode Budva* koji je slijedio upute Rađenovića instruiranog od Marovića.

Istovremeno je Bojanić potpisao sa firmom *Biochem Industries* DOO Budva, vlasništvo Stjepana Skočajića, skipera na jahti Marovića, ugovor za „servisne i usluge projektovanja čija vrijednost je tri miliona eura, iako je znao da *Biochem Industries* neće obavljati ugovorene poslove, već će iste izvršavati WTE *Otpadne vode*“.

Potom je Rađenović sa računa Opštine prenio novac na račun WTE *Otpadne vode*, a Ginter Faust ga je prosljedio na račun *Tradeunique*. Bojanić je onda, po nalogu Mirka Latinovića, prenio na račun Skočajićeve firme prvo 2,808 miliona eura, pa kasnije 200 hiljada, 100 hiljada i 50 hiljada eura. Skočajić je po uputstvima Marovića iznos od 2.4 miliona prenio na račun Gojka Kapisode za dug Marovića i *Property Investments* nastao po ugovoru o pozajmici iz 2008. godine.

Time su, zaključuje se u sporazumu sa SDT-om, Svetozar Marović i firma *Property Investments* pribavili „protipravnu imovinsku korist u iznosu od 2,4 miliona, a Stjepan Skočajić u iznosu od 277 hiljada eura“. Skočajić je pomenutu sumu od 277 hiljada podigao sa računa *Biochem Industries*, ili za svoje potrebe (kako piše u sporazumu sa Marovićem), ili ih je „predao M. R. kako bi namirili troškove preduzeća *Property Investments* nastalih oko prodaje zemljišta“ (kako piše u sporazumu SDT-a sa Skočajićem). Tako su okrivljeni „Opštini Budva pričinili štetu u iznosu od tri miliona eura“ zaključuje se u sporazumima.

u razgovoru za CIN-CG/BIRN/*Monitor*.

On naglašava da su radovi na opremi prečištača precijenjeni za 5.282.218,27 eura: „Tehnička knjiga definira kvalitet opreme i materijala za ugradnju. Na terenu smo zatekli nizak kvalitet, lošije karakteristike opreme i samog materijala. Cjevovodi su već bili raspucali. Ugradili su armaturu za jeftinije pumpe (25-30 odsto) za koje treba manje materijala. Ipak, nadzor im je priznao cijenu kao da su najboljeg kvaliteta“.

Slovenci su ustanovili da su građevinski radovi naduvani za 2,92 miliona, izrada projektne dokumentacije za 1,613 miliona, pribavljanje građevinskih dozvola za 0,922

miliona. Oспорili su i 1,89 miliona za plaćanje internog nadzora njemačke firme.

„Po zakonu, poslove nadzora treba platiti Opština, jer je on najbitniji u procesu realizacije projekta. Ovdje je WTE platio svoj interni nadzor koji je potvrđivao brojke koje odgovaraju WTE-u. Na kraju je faktura poslata Opštini da je plati, što je nečuveno i protivzakonito“, objašnjava dr Duhovnik za CIN-CG/BIRN/*Monitor*.

WTE *Otpadne vode Budva* pod palicom Gintera Fausta, nastavlja izdavanje sumnjivih faktura koje očekuje da Opština plati. Finansijski vještak Ilinka Vuković na 99. strani svog izvještaja kaže: „...imajući u vidu izuzetu dokumentaciju WTE

od strane Tužilaštva, imala sam prilike da vidim da postoji faktura u ukupnom iznosu 3.145.000 eura, po osnovu koje je prikazan trošak i obaveze prema matičnoj firmi (u Esenu), a u opisu su različite vrste „sastanaka i pregovora...”

U toj fakturi (oktobar 2009-septembar 2010) su veoma uprošćene stavke, a bodu oči velike i okrugle cifre: izrada organizacionog koncepta – 350 hiljada eura, pregovori sa Opštinom Budva – 200 hiljada, izrada garantnog naloga – 420 hiljada, preciziranje detalja ostalih ugovora – 270 hiljada, obrada kreditnog finansiranja – 360 hiljada, određivanje uslova isplate – 230 hiljada, tekući trgovinski konsalting i razvoj – 300 hiljada, izrada tehničkog koncepta – 790 hiljada, tehnički pregovori sa Opštinom Budva – 155 hiljada i projekt menadžment – 70 hiljada eura. Ukupno – 3,145 miliona eura.

„Odmah vidite da sa tom fakurom nešto nije u redu, smrdi na korupciju. Imate projekt menadžment – 70 hiljada, pa druge cifre – 300, 350 hiljada... WTE nas je očigledno smatrao budalama“ kaže Đorđije Vujović.

Još jednu problematičnu fakturu od 535.095,99 eura WTE je ispostavio Opštini, kao navodni trošak pregovora koje su Njemci vodili sa KfW-IPEX bankom od 10. oktobra 2014. do 29. oktobra 2015. Prema izvještaju Ilinke Vuković, pregovori nisu rezultirali kreditom, već samo „ispitivanjem tržišta bez pristanka Opštine Budva kao investitora i taj trošak je trebalo da snosi izvođač radova”.

Opština je imala i svoj nadzor projekta – novosadsku firmu *Pro-Ing* DOO sa kojom je 19. oktobra 2011. potpisala ugovor od 678.600 eura. Osnivač i direktor Goran Vukobratović u razgovoru za CIN-CG/BIRN/*Monitor* kaže da nije saglasan sa nalazima Duhovnika i smatra da je ono što je *Pro-Ing* nadzirao urađeno dobro.

„Imajte u vidu da je *Pro-Ing* vršio samo poslove nadzora iz građevinske struke. Nismo bili nadležni za upravljačke troškove i kontrolu troškova finansiranja projekta, kao ni za fakture iz vremena prije nego smo počeli nadzor“ kaže Vukobratović.

Vuković u izvještaju potencira i problematičnu ulogu firme *Pro-Ing* Novi Sad, jer je Vukobratović „bio član (tenderske) Komisije i jedan od potpisnika Zapisnika o otvaranju ponuda“, uz opasku da se pominje i kao konsultant za pripremu tendera.

Postoji, takođe i *Pro-Ing Trade* DOO Budva čiji je Vukobratović jedini osnivač i koja je godinama sarađivala sa WTE *Otpadne vode Budva*. „Očigledan je konflikt interesa“, navodi se u izvještaju Vuković.

CIN-CG/BIRN/*Monitor* ima fakture kćerke firme *Pro-Ing Trade* DOO Budva ispostavljene WTE-u za poslove „izrade revizorskog izvještaja za dobijanje građevinske dozvole PPOV Budva uključujući cijelu kanalizacionu mrežu i pumpne stanice na području opštine“. Jedna faktura od 100.800 eura je ispostavljena 19. maja 2011. godine, prije nego je majka firma potpisala ugovor o nadzoru. Druga faktura od 39.312 eura je ispostavljena 27. decembra 2011. godine, nakon potpisanog ugovora o nadzoru. Vukobratović tvrdi da „nije postojao sukob interesa u te dvije odvojene usluge”.

„Slobodno provjerite u MORT-u da li ista kompanija može vršiti reviziju projekta i nadzor nad izvođenjem radova. Imate primjer VODACOM-a odnosno tekućeg aktivnog projekta u Kotoru i Titvtu“, ističe Vukobratović.

On kaže i da ne vidi u čemu je konflikt interesa ako je bio član tenderske komisije i bio na otvaranju ponuda: „Na tenderu se nudio koncept, a ne detaljni projekat, tako da ja nisam bio unaprijed upoznat sa projektnim detaljima nad kojima je trebalo da imam nadzor. Konflikt interesa bi postojao da sam ja učestvovao u izradi koncepta, što svakako nisam”.

Duhovnik ova objašnjenja ocjenjuje kao „tipično balkanska“ ističući da bi „u svakoj normalnoj zemlji ovo bio prepoznatljiv konflikt interesa”.

NJEMCI ČUTE DO ARBITRAŽE

Štefan Zah, menadžer za komunikacije austrijske EVN Grupe, koja je vlasnik WTE-a, priznaje stručnost dr Duhovnika, ali nije želio da odgovara na njegove nalaze.

„Naše primjedbe na njegov izvještaj ćemo predložiti na arbitraži u Ženevi“ rekao je Zah za CIN-CG/BIRN/*Monitor*.

Na pitanje o korupciji i lošem kvalitetu postrojenja, on ističe da je „tužilaštvo nekoliko puta provjeravalo stanje u firmi i postrojenju i da nisu našli ništa protiv WTE-a uprkos čestim javnim optužbama“. Zah kaže i da „postrojenje radi“ i da je WTE uradio „dobar posao“. Postrojenja na Jazu i Buljarici, tvrdi, nisu izgrađena „jer je Opština prodala tu zemlju za gradnju hotela“, što Krapović odlučno negira i kaže da je „sve lako provjerljivo”.

Krapović ističe i problem fakturisanih troškova za upravljanje prečistačem koji su Njemci od jula 2014. godine zaračunavali po 1,7 miliona eura godišnje i htjeli da naplate u cjelosti.

„Mi smo rekli da nećemo plaćati upravljačke troškove za nepostojeća postrojenja u Jazu i

Buljarici. Meni je onda Šute ponudio da odmah spusti sa 1.7 na 1.2 miliona godišnje, ali da se mi dogovorimo za neke druge stvari", kaže Krapović.

Hubertus Šute je na mjestu direktora WTE *otpadne vode Budva* naslijedio Gintera Fausta, umiješanog u pljačku prvih tri miliona eura.

Sekretarijat za investicije Budve je saopštio je za CIN-CG/BIRN/*Monitor* da Opština upravlja postrojenjem od početka ove godine i da su projektovani godišnji troškovi 993 hiljade eura, što je 700 hiljada manje nego kada su fakturisali Njemci.

Štefan Zah kaže da su WTE-EVN potraživanja ukupno 77 miliona eura, koliko ih je, tvrdi, koštao projekat prečišćača. On negira da WTE pokušava da naplati i ono što nije izgradio (Buljarica i Jaz).

„Mi se vodimo principom da tražimo ono što smo sagradili, a ne ono što je trebalo biti“ kaže Zah.

Pravni zastupnik Budve advokat Vladan Bojić objašnjava za CIN-CG/BIRN/*Monitor* da je „WTE-EVN pokrenuo arbitražu u Frankfurtu oko Kuljačine garancije još krajem prošle godine. Samo takse, podnesci i pripremni materijal do ročišta će koštati Opštinu pola

SDT JOŠ „PREUZIMA RADNJE“

Na pitanja CIN-CG/BIRN/*Monitora* o aferi sa prečištačem, SDT je nakon dugog čekanja poslao šturi odgovor da su „sa okrivljenima Svetozarom Marovićem i Dragoljubom Milanovićem zaključeni sporazumi o priznanju krivice... , nakon čega su sporazumi o priznanju krivice potvrđeni od strane Višeg suda u Podgorici, a isti su rezultirali vraćanjem protivpravne imovinske koristi Opštini Budva u iznosu od 1.096.481,39 eura“. SDT je još naveo da i dalje poduzima „neophodne istražne radnje“.

Opština negira da je vraćen novac, a bivši gradonačelnik Krapović ističe da suma koju pominje SDT nema veze sa WTE postrojenjem već sa slučajem *Copyright*, gdje je Opština Budva oštećena za 3.86 miliona eura kroz seriju fiktivnih ugovora o marketinškoj promociji grada i fingiranog sudskog poravnanja. Nema veze ni pomenuti Milanović, koji je kao izvršni direktor *Gugi Komerc* odgovarao za mahinacije sa betoniranjem platoa na Jazu, gdje su održavani mega koncerti Rolingstounsa i Madone.

Krapovićeve riječi potvrđuju i sporazumi objavljeni na sajtu SDT. Svetozar Marović je pod tačkom „d“ (jedno od ukupno pet krivičnih djela) osuđen za zloupotrebu službenog položaja putem podstrekivanja na organizovan način u slučaju WTE postrojenja. Za krivična djela a, b, c i d po sporazumu je kao organizator milionskih krađa dobio ukupno godinu dana. Ispada, za svako djelo po tri mjeseca. Marović se obavezao da vrati 1.096.481,39 eura protivpravne koristi koju je ostvarila njegova kriminalna organizacija, ali za tačku „c“ sporazuma za aferu *Copyright*.

Specijalno tužilaštvo, po sporazumu potpisanim sa Marovićem 9. juna 2016. godine, nije tražilo od njega da vrati tri miliona. Nije ni Viši sud koji je usvojio sporazum u neizmijenjenom obliku.

Pravni zastupnik budvanske opštine Vladan Bojić ističe u razgovoru za CIN-CG/BIRN/*Monitor* da je ovakvo ponašanje pravosuđa nečuveno „jer ako obijete trafiku i ukradete par sitnica dobićete minimum pola godine zatvora, a ovdje su ukradeni milioni. Puno građana bi pristalo da robija tri mjeseca, ne za tri miliona, već za trista hiljada pa i trideset hiljada“.

Marović je za tačku „e“ ovog sporazuma dobio još deset mjeseci zatvora zbog prevare, kada su mještani preko njegove firme *Property Investments* prodali zemljište u Kamenovu za 7,5 miliona eura. Krivotvorenim potpisima taj novac iskorišten je kao kolateral za kredit kod Prve banke za Marovićevu firmu. Sporazumom koji je potpisao 16. maja 2016. dobio je još dvije godine zatvora i obavezu da plati novčanu kaznu od pedeset hiljada eura za druge krađe. Prije toga je proveo pet mjeseci u Istražnom zatvoru u Spuzu, pa mu je ostalo da odleži još tri godine i pet mjeseci.

Sporazume su još potpisali i Lazar Rađenović, Stjepan Skočajić i Goran Bojanić kao članovi Marovićeve kriminalne organizacije. Mirko Latinović i Ginter Faust su dobili status svjedoka saradnika.

Rađenović je sporazumom od 16. maja 2015. priznao dva krivična djela, jedno za WTE prečištač a drugo za slučaj *Copyright*. Osuđen je ukupno na 6 mjeseci ili 3 mjeseca za jedno djelo, isto koliko i Marović kao organizator.

Goran Bojanić i Stjepan Skočajić su osuđeni po 6 mjeseci zatvora, duplo više od „podstrekača“ Marovića.

Skočajićeva firma *Biochem Industries* DOO Budva je istim sporazumom kao pravno lice osuđena na uslovnu novčanu kaznu od 100 hiljada eura. Viši sud se i sa ovim saglasio 12. septembra 2017. godine.

miliona, a prva arbitraža između 1,5 i dva miliona dolara. I arbitražu u Ženevi su pokrenuli zbog navodnog kršenja DBFO ugovora, za slučaj da ne uspiju u Frankfurtu“.

Na pitanje CIN-CG/BIRN/*Monitor* predsjedniku Đukanoviću, o tome da li je nešto preduzeo u vrijeme kada je bio premijer da se WTE-ov posao završi kompletno i kvalitetno, s obzirom da je postojala i garancija Vlade od 29.3 miliona eura, njegova služba je proslijedila odgovor Ministarstva finansija. U njemu se ističe da Vlada „nije, nakon isplate državne garancije, u toku sa daljim dešavanjima oko projekta WTE u opštini Budva“.

Vlada, kako je saopšteno, sada nastoji da „definiše način regulisanja obaveza Opštine prema Vladi Crne Gore, odnosno Državi, po osnovu plaćene garancije“.

„Što se tiče samog projekta, njegova realizacija, kao što je to bilo i od početka, pa i nadalje, jeste odnos između dvije strane, odnosno između Opštine i WTE-a, koje bi trebalo da razmotre i dogovore sve aspekte saradnje“, pouka je Ministarstva finansija.

Kada je 2. oktobra 2014. tadašnji premijer Đukanović presjekao crvenu vrpču na postrojenju, istakao je da će novi objekat učiniti morski resurs Budve i Crne Gore „čistijim, kvalitetnijim i bogatijim“. U ime njemačke kompanije direktor Franc Mitermajer je naglasio da je postrojenje izgrađeno „po svim svjetskim standardima“.

Svečarske riječi zatrpale su činjenice da je postrojenje u Bečićima, navodno kapaciteta za 90 hiljada stanovnika, samo dio ugovorenog projekta, da nema upotrebnu dozvolu, koju će dobiti tek pola godine kasnije i to samo za četvrtinu izgrađenog, da ne postoji valjana dokumentacija o objektu i izvedenim radovima i da nije upisano u katastar.

Šest godina kasnije, more pored Budve je daleko od „čistog i kvalitetnog“. Zbog 24-časovnog izlivanja fekalija na prostoru između dva bečićka hotela sa pet zvjezdica u julu 2019. godine, iz kompanije *Iberostar Bellevue* rekli su za CIN-CG/BIRN/*Monitor*, da na sudu od WTE traže milion eura odštete, jer iz te kompanije nijesu odgovarali ni na pozive, a kamoli nešto preduzeli. Prodorni smrad oko postrojenja se i dalje povremeno osjeća i spušta do hotela na obali. Proces prerade kanalizacionog mulja nije ni bio predviđen ugovorom. Odvozi se u Albaniju na divlje depoe o čemu je CIN-CG već pisao. Plivajuće masnoće u akvatoriju Budve i Bečića koje su bile vidljive i ovog ljeta, riješene su ugradnjom novog reduktora – na račun Opštine.

Petrovac, Jaz, Buljarica i Sveti Stefan i dalje ispuštaju neprerađene fekalne vode na pučinu, a morske struje i vjetrovi ih vraćaju ka obali.

Jovo MARTINOVIĆ

STRUČNJACI UPOZORAVAJU DA JADRAN
POSTAJE KONTEJNER OPASNOG OTPADA:

RIBE SVE MANJE, PLASTIKE SVE VIŠE

SEDAM OD DESET RIBA IZ JADRANSKOG
MORA U SEBI IMA PLASTIKU! UPRAVO ZBOG
TOGA, JADRAN JE PROGLAŠEN JEDNIM OD
TRI NAJZAGAĐENIJA EVROPSKA MORA ŠTO
MOŽE IMATI DALEKOSEŽNE POSLJEDICE I ZA
EKONOMIJE ŠEST DRŽAVA KOJE ZAPLJUSKUJE.
ZAGAĐENJE OVIM MATERIJALOM JE NAJVEĆA
PRIJETNJA BIODIVERZITETU NA PLANETI POSLIJE
KLIMATSKIH PROMJENA

Ulcinjnski ribar **Ivo Knežević** kaže da je često zapanjen količinom otpada koji vidi na otvorenom moru, nekoliko kilometara od ušća rijeke Bojane.

„Ranije smo bili svjedoci da otpada raznih vrsta bude poslije jakog juga. Ali, više nije tako. Plastike ima svugdje“, ističe on.

Situacija se pogoršava sa prvim jesenjim kišama kada prorade bujice i potoci i do mora donesu otpad odbačen u presušanim koritima. Kada se kesa iz supermarketa ili plastična boca ne baci u kontejner, počinju nevolje za one koji žive u moru i od njega.

„Plastičnu kesu koju nismo bacili kako treba, na kraju jedemo. Drugim riječima, sami sebe ubijamo“, tvrdi Knežević u razgovoru za *Centar za istraživačko novinarstvo*, BIRN i *Monitor* (CIN-CG/BIRN/Monitor).

I ulcinjski ronionci navode da se morsko dno sve teže razlikuje od odlagališta otpada na kopnu.

„Gotovo da više nema tačke na kojoj sam u našem podmorju zaronio, a da nijesam našao odbačeno smeće. To su gomile plastičnih boca, limenki, stolica, pa čak i kamionske felge“, navodi poznati ulcinjski ronilac **Adi Karamanaga** za CIN-CG/BIRN/Monitor.

On je uvjeren da je prijetnja od plastike svakim danom izraženija, dok je riblji fond sve manji: „Mislim da ne postoji više ni jedan organizam u moru koji plastika nije dotakla. Sve to opasno urušava naš ugled prekrasne turističke destinacije i našeg mora kao izvora kvalitetnih proizvoda iz ribarstva, ugrožavajući nas i naše lokalne zajednice koji presudno zavisimo od mora“, dodaje Karamanaga.

OTPAD DOMAĆI I STRANI

Upravo zbog količine plastike u njemu, međunarodni tim stručnjaka u studiji objavljenoj u časopisu *Marine Pollution Bulletin* proglašilo je Jadran jednim od tri najzagađenija evropska mora (nakon sjeveroistočnog dijela Sredozemnog i Keltskog mora). Otpad stiže od oko četiri miliona ljudi koji žive uz jadransku obalu, a taj se broj tokom turističke sezone poveća gotovo šest puta.

Najviše otpada koji završi u Mediteranu po glavi stanovnika dolazi iz Crne Gore! Čak osam kilograma godišnje, pokazuju podaci *Međunarodne unije za očuvanje prirode* (IUCN).

Ekološka aktivistkinja **Azra Vuković** navodi da 80–90 odsto otpada u Jadranu čini plastika.

„Vijek korišćenja jednokratne plastike je 20

minuta, dok je potrebno mnogo duže da se razgradi, ako se to ikada i dogodi. Tu, prije svega, govorimo o kesama, čašama, flašama, opušcima od cigareta, ribolovnim mrežama i priboru koji na različite načine dođe do vode, stvarajući veliki problem organizmima koji žive u moru, ali i onima na kopnu“, kaže Vuković za CIN-CG/BIRN/Monitor.

Sudeći po ambalaži, većina otpada stiže iz Albanije, rijekom Bojanom. Mnogo je i domaćeg otpada, jer Bojana otiče iz Skadarskog jezera, koje većim dijelom pripada Crnoj Gori. Svaki stanovnik Crne Gore, prema podacima organizacije *Zero Waste Montenegro*, u prosjeku godišnje iskoristi i odbaci više od 600 plastičnih kesa koje se ne recikliraju, pa završe u prirodi, ili na deponijama.

„Samo u zaleđu Velike plaže, bez Ade Bojane, mapirane su 22 nelegalne deponije na kojima se osim građevinskog i kabastog otpada, nalazi i plastika. Ovo prijeti da napravi trajnu štetu po razvoj turizma na ulcinjskoj rivijeri“, kaže Vuković.

Iako je more izuzetno vrijedan resurs, Crna Gora nema razrađen model praćenja i zbrinjavanja otpada u moru. I u najnovijem Izveštaju Evropske komisije o Crnoj Gori, upravljanje otpadom ocijenjeno je kao oblast u kojoj nije ostvaren napredak.

Ministar za održivi razvoj i turizam **Pavle Radulović**, koji je u međuvremenu podnio ostvaku i otišao iz Vlade zbog korupcionarskog skandala u njegovoj inspekciji, gromoglasno je najavljivao zabranu upotrebe plastičnih kesa. Iz MORT-a je, međutim, tek za narednu godinu najavljena izrada novog državnog plana upravljanja otpadom za period do 2026. godine. Od početka ove godine najavljuje se donošenje novog *Zakona o upravljanju otpadom*. To bi trebalo da sada bude obaveza nove vlade i Skupštine, kao što je, na primjer, Hrvatski sabor prošle godine usvojio niz zaključaka o mikroplastici u okolini.

Crna Gora se obavezala, u okviru Poglavlja 27, da reciklira 50 odsto otpada plastike, papira, metala i stakla. Država namjerava da obezbijedi recikliranje najmanje 70 odsto neopasnog građevinskog otpada, kako bi ispunili završna mjerila najzahtjevnijeg evropskog poglavlja. Tako piše u *Nacrtu akcionog plana za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 – životna sredina i klimatske promjene*, koji je bio na javnoj raspravi do kraja avgusta. Ove uslove Crna Gora bi trebalo da ispuni do 31. decembra 2030. godine.

„Posljednjih godina je sve prisutnije zagađenje plastičnim otpadom, što čini

dodatni pritisak na morski ekosistem“, konstatovano je prethodno i u posljednjem javno objavljenom godišnjem *Izveštaju Agencije za zaštitu prirode i životne sredine Crne Gore* za 2018. godinu. Uz MORT i *Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom*, te primorske lokalne samouprave i *Upravu za inspeksijske poslove*, Agencija je najodgovornija za trenutno stanje u crnogorskom moru i domorju.

DEPONIE NA DNU MORA

Istraživanje naučnika iz država koje izlaze na Jadransko i Jonsko more (Slovenije, Italije, Hrvatske, Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Grčke), a u okviru projekta WELCOME („*WatEr LandsCapes sustainability through reuse of Marine litter*“), koji se finansira iz fondova Evropske unije (EU), pokazalo je da po kvadratnom kilometru u Jadranu ima prosječno 670 komada plastike, što se smatra relativno visokom gustoćom otpada.

Čak 90 odsto predmeta iz otpada napravljeno je od vještačkih materijala. Analiza jedne tone smeća na plažama i u moru pokazuje da je u njemu nešto više od polovine plastika, 30 odsto drvo, 10 odsto metali, te šest odsto tekstil.

„Otpad u moru predstavlja jednu od najvećih prijetnji morskom ekosistemu Sredozemlja sa sredinskim, ekonomskim, bezbjednosnim, zdravstvenim i kulturološkim uticajem“, kaže za CIN-CG/BIRN/Monitor viša naučna saradnica *Instituta za biologiju mora* u Kotoru **dr**

Milica Mandić.

Podsjećajući da je Jadransko more poluzatvoren basen sa slabim strujanjima morske vode i dugim zadržavanjem vodenih masa, što ga čini ranjivim i veoma osjetljivim na uporna zagađenja, ona ističe da je posebno ugroženo veoma specifično i dijelom zaštićeno područje Bokokotorskog zaliva.

„Najveći krivci za sve što se u njemu nalazi su lokalno stanovništvo, turisti i, dijelom, neadekvatno upravljanje otpadom na kopnu. Oko 80 odsto otpada koji se nalazi ispod površine mora u Boki je porijeklom sa kopna. Procjene su da se na području zaliva nalazi od 160-250 kilograma otpada po kilometru kvadratnom, a na području otvorenog mora Crnogorskog primorja od 40-80 kilograma“, kaže Mandić.

Ona tvrdi da je otpad na plažama zapravo samo „vrh ledenog brijega“ u odnosu na količinu koja se nalazi ispod morske površine.

Ekspert *Instituta za oceanografiju i ribarstvo* iz Splita **dr Pero Tutman** kaže za CIN-CG/BIRN/Monitor da oko 70 odsto otpada koji sa kopna dospije u more, završi na morskom dnu i tamo se godinama gomila izvan ljudskog dohvata.

„Te količine se povećavaju na godišnjem nivou i premda nam nijesu poznate, svakako nijesu zanemarljive. Uticaj na morske organizme u najvećoj mjeri je kroz zaplitanje (npr. izgubljeni ribolovni alati, plastične kese, i slično), te gutanjem i unosom u probavni sistem. Tome su posebno izloženi veći morski organizmi poput sisavaca (tuljana, delfina i

CZIP: ZABRANITI UPOTREBU KESA

„Otpad i plastika ne pogađaju samo ljude i nijesu isključivo stvar vizuelnog narušavanja prirode. Vrlo često ptice hrane svoje ptiće mikroplastikom na koju nijesu imuni ni morski sisari“, kaže se u proglasu podgoričkog *Centra za zaštitu i proučavanje ptica* (CZIP) čiji su aktivisti pozvali građane da potpišu peticiju za zabranu plastičnih kesa i konačan sistemski obračun sa otpadom. Do sada su prikupili 6.439 potpisa.

Društvo *Martin Schneider Jacoby Association* je tokom ove godine organizovalo niz akcija čišćenja ulcinjskih plaža, Solane i Borove šume.

„Naši volonteri su nailazili na prave deponije plastičnog otpada. Mi smo očekivali lošu situaciju, ali ne i da će biti toliko slojeva nataloženog plastičnog otpada, preko kojeg su kiše nanijele zemlju, pa smo skoro propadali kroz plastiku dok smo čistili“, kaže predsjednica tog udruženja **Zenepa Lika**.

Polazeći od činjenice da se najbolji rezultati postižu edukacijom *Rotari klub Ulcinj* je nedavno realizovao projekat *Zero Waste Promotion*.

Član te organizacije **Boris Marđonović** kazao je za CIN-CG/BIRN/Monitor da je realizaciju ovog projekta finansijski podržala grupa turista iz Norveške koja je tokom prošle sezone prvi put boravila na ulcinjskoj rivijeri i bila očarana ljepotama grada.

„Ali, kada su vidjeli razmjere plastike odlučili su da preko *Rotarija* pokrenu projekat insistirajući da tu prvenstveno budu uključena djeca predškolskog uzrasta. Rješavanje ovog pitanja je pokazatelj našeg civilizacijskog razvitka“, uvjeren je Marđonović.

POJEDEMO KREDITNU KARTICU NEDJELJNO

Na globalnom nivou, od 1900. godine proizvedeno je oko osam milijardi tona plastike. Polovina od te količine je proizvedena u posljednjih 13 godina. Sa Skupštine Ujedinjenih nacija o ekologiji, održanoj u Najrobiju prošle godine, poslano je alarmantno upozorenje – svjetska mora i okeani su u „plastičnoj krizi“.

„Do sredine ovog vijeka 99 odsto morskih ptica biće zatrovano plastikom, a već sada ih zbog nje godišnje uquine više od milion“, kaže **Peter Malvik** iz UN-ovog programa za okolinu.

Iz te institucije je navedeno da sedmično pojedemo količinu plastike koliko sadrži jedna kreditna kartica, dok je iz Fondacije *Ellen MacArthur* upozoreno da će do 2050. godine u moru biti više plastike nego riba.

Evropska komisija je u januaru 2018. donijela *Evropsku strategiju za plastiku u kružnoj ekonomiji*. U junu prošle godine usvojena je direktiva kojom se propisuju nova pravila za smanjenje i ograničenje korišćenja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu, pribora za jelo, slamčica, štapića za uši i slično. Države članice su u obavezi da ovo prenesu u nacionalna zakonodavstva do 2021. godine. Pored sprječavanja i smanjenja uticaja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu, cilj je i da se na održiv način pređe na druge proizvode i materijale.

kitova) i kornjača, te morskih ptica“, naglašava dr Tutman.

ŠTO MANJA PLASTIKA, VEĆI PROBLEMI

Plastika u moru praktično nikada ne nestaje: samo se raspada u sve manje komade i ulazi u sve pore prirodne okoline. Mikroplastika (plastične čestice manje od pet milimetara) je pronađena u svim vrstama morskih organizama. Problem sa mikroplastikom je i to što se na nju može apsorbovati i velika količina teških metala, virusa i bakterija.

Na ovaj problem u Jadranu prvi put je ukazano u projektu *DeFishGear* kada je utvrđeno da u želucima sedam od 10 riba u našem moru postoje komadi mikroplastike! Dakle, dok jedemo jadranske specijalitete i

sami konzumiramo plastiku.

Istraživanja su pokazala da se čestice plastike prisutne u srcu i ljudskom mozgu dovode u vezu sa rizikom od karcinoma mozga, a da izloženost životinja plastici može dovesti do upala, neplodnosti i karcinoma.

I u kotorskom Institutu su sproveli istaživanje koje se baziralo na analizama sadržaja želudaca kod pet različitih, komercijalno važnih vrsta ribe, srdele, šnjura, lokarde, barbuna i lista.

„Pokazalo se da se dijelovi makroplastike, veličine preko 5 milimetara, nalaze u svim pomenutim vrstama, sa manjom ili većom brojnošću. Od ukupno 235 analiziranih jedinki, makroplastika je nađena kod svake četvrt“, kaže dr Mandić.

KESE „POSLASTICA“ ZA MORSKE KORNJAČE

Jedna od najugroženijih vrsta u Jadranu su morske kornjače. Nedavno istraživanje objavljeno u časopisu *Current Biology* pokazalo je da plastične kese kornjačama mirišu kao ukusna poslastica zbog bakterija i algi koje se na njima akumuliraju. Naučnici su morskim kornjačama ponudili nekoliko vrsta mirisa. Kornjače su gotovo identično reagovala na miris hrane i najlon kесе, koja je prethodno bila potopljena u vodi, navodi se u tom časopisu.

„Istraživanja sprovedena do 2011. pokazala su da je od 54 pronađene uginule glavate želve (najdominantnija vrsta morske kornjače u Jadranu) kod 35 odsto u probavnim organima pronađen otpad. Što je takvog otpada više, nažalost, morske kornjače su sve više ugrožene“, kaže dr Tutman.

Jedna od od najugroženijih i najvećih vrsta morskih kornjača na svijetu, koja vrlo rijetko zalazi u Jadransko more, sedmopruga usminjača (*Dermochelys coriacea*), zapetljala se prije nekoliko godina u ribarsku mrežu kod Valdanosa, ali ju je spasio službenik patrola Opštine Ulcinj **Hajrudin-Dino Šata**.

Morske kornjače u moru, inače, obavljaju takozvanu bioturbaciju, uzrokujući miješanje sedimenta i kruženje nutrijenata, čime utiču na očuvanje stabilnosti složenog ekosistema mora.

HAOS OD PLASTIKE NA PLAŽAMA

U Javnom preduzeću za upravljanje morskim dobrom, koje često organizuje akcije čišćenja kupališta, kazali su za CIN-CC/BIRN/Monitor da je, prema obavljenim analizama, dominantan otpad plastična ambalaža.

„Na svim plažama ustanovljeno je da najveći

problem predstavlja plastični otpad, sa udjelom od preko 60 odsto kako u broju, tako i u težini. Od ukupnog broja komada sakupljenog otpada, najveći udio pripada opušcima i filterima od cigareta. Slijede plastični komadi veličine od 2,5-50 cm, plastična ambalaža, folije, dijelovi ambalaže od slatkiša i hrane, kao i plastični čepovi i poklopci", kaže dr Mandić.

Iz *Morskog dobra* je saopšteno da crnogorska Vlada priprema Programa monitoringa, koji uključuje i otpad u moru „a sve u cilju određivanja dobrog stanja životne sredine Jadranskog mora“.

“Nova zakonska regulativa mora donijeti i značajno unapređenje i bolju efikasnost lokalnih preduzeća koja su nadležna za sakupljanje i odlaganje otpada, ali i razvoj mehanizama u Crnoj Gori za reciklažu plastičnog, staklenog, metalnog i drugog ambalažnog otpada, kao i mehanizme za kontrolu i smanjenje otpada u proizvodnji kao što je zabrana plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu. Sve ovo će doprinijeti smanjenju otpada na plažama i drugim javnim površinama“, kaže za CIN-CG/BIRN/Monitor **Miljan Živković** iz *Javnog preduzeća za upravljanje morskim dobrom*.

Ipak, dr Mandić smatra da je situacija prilično zabrinjavajuća „posebno imajući u vidu činjenicu da se na konkretnom rješavanju problema ne radi mnogo, da nema zakonske regulative koja tretira pitanje otpada u moru, ali i da nema dovoljno nacionalnih fondova za fundamentalna naučna istraživanja koja bi tretirala problematiku uticaja akumulacije i transfera otpada na zdravlje morskih organizama, a posljedično i ljudi“.

S obzirom da otpad u moru prevazilazi nacionalne granice i da, u zavisnosti od strujanja, vjetrova i slično može preći značajne razdaljine za kratko vrijeme, dr Tutman kaže da o ovom problemu i njegovom rješavanju treba govoriti i raditi u koordinaciji sa ostalim zemljama „sa kojima dijelimo Jadran“.

Ministri zaštite životne sredine Hrvatske, Crne Gore i Albanije su se početkom 2018. godine u Dubrovniku dogovorili da „konkretizuju saradnju i iskoriste raspoložive evropske fondove u cilju rješavanja problema sa morskim otpadom u Jadranskom moru“.

No, u protekle dvije godine malo je toga konkretnog urađeno, baš kao što su rezultati izostali i u okviru zajedničkih sporazuma i inicijativa poput Mješovite komisije za zaštitu voda *Jadranskog mora i obalnih područja*, *Jadranske Trilaterale* i *EU Strategije za jadransko-jonsku regiju*.

Mustafa CANKA

ODLUKA DA SE GRADI HIDROELEKTRANA
KOMARNICA UZBUDILA DUHOVE:

POSLIJE POTOPA NEMA KAJANJA

GEOLOZI UPOZORAVAJU NA KVALITET
TLA, A EKOLOZI NA UNIŠTENJE PRIRODE
I ZAŠTIĆENIH VRSTA, ENERGETSKI
STRUČNJACI SUMNJAJU U OPRAVDANOST
I ROKOVE GRADNJE, MJEŠTANI NAJAVLJUJU
OTPOR. SAMO JE VLADA ODLUČNA DA
PODIGNE BRANU

Starac se češkao po glavi gledajući kako betonsko čudo popunjava prostor između dva brda.

„Druže Blažo što će ovo biti?“, zapitao je tadašnjeg predsjednika Crne Gore koji je došao na gradilište.

Blažo Jovanović mu je spremno nacrtao mapu puta u komunizam: brana, elektrifikacija plus industrijalizacija jednako socijalizam, pa još malo lijevo...”

„Ali, ovdje se voda nikada nije sakupljala. Ponire...”

„Sakupljaće se, makar cijelo nikšićko polje obložili bakrom“, uzvratilo je slavni heroj.

„Tako može“, pomirljivo će seljak.

Bakra nije bilo, ni vode, pa hidrocentala u Ožrinićima koja nikad nije proradila, svjedoči već sedam decenija o vremenu kad su snovi prkosili struci.

Povodom odluke o gradnji hidrocentrale Komarnica, neki su se prisjetili i ožriničke legende. Jedno od važnijih upozorenja na koja se parlamentarna većina u crnogorskom parlamentu oglašila i usvojila Detaljni prostorni plan (DPP) za novo vještačko jezero dolazi od geologa. Ranija istraživanja ukazuju na rasjed koji bi mogao da proguta vodu.

Na veliku investiciju, padaju još dva bremena ozbiljnih argumenata – ekološki i energetski: uništavanje netaknute prirode i ugrožavanje biodiverziteta, problematičan rok izgradnje i povrata investicije...

Mještani pivske i šavničke opštine u razgovoru za *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore* (CIN-CG) najavili su i snažan otpor gradnji akumulacije koja treba da proguta bistre rijeke, čija se dna jasno vide i sa nekoliko stotina metara visokih okolnih brda.

U DPP se ističe da će ova HE potopiti kanjon Pridvorice i dio kanjona Komarnice, uz očuvanje najatraktivnijeg kanjona Nevidio.

„Pored riječnog ekosistema koji će biti u potpunosti izmijenjen u dužini od 13,7 km odnosno 16,7 km uzvodno od objekta brane i okolni terestični eko sistemi i pripadajuća staništa, u visini do kote od 811 metara nadmorske visine, će takođe biti uništeni zbog potapanja“, priznaje se u dokumentu.

Procjenjuje se da će godišnje HE na Komarnici proizvoditi 231,8 gigavat sati. Predračunska vrijednost elektrane od 168 megavat sati je 246,53 miliona eura. U Vladinom trećem paketu socio-ekonomskih mjera zbog pandemije korona virusa, uračunata su i 102,9 miliona eura koje će EPCG, kao koncesionar, investirati u ovu HE do 2024. godine. Ukupan iznos investicije sa projektima i analizama je 272, 2 miliona

eura, pa se računa na bar još jednog partnera.

Upozorenja inženjera geologije i poslanika Strahinje Bulajića i njegovog kolege Srđana Milića, o tome da nisu ispunjeni geotehnički uslovi izgradnje brane nisu naišli na razumijevanje vladajuće većine.

Bulajić je upozorio na geološki elaborat iz 2011. godine, kojim se traže dodatna istraživanja.

„Imate u lijevom oporcu brane rasjednu zonu dugu kilometar, kilometar i po, široku 15 metara, koja je potpuno prazna. To geolozima, hidrogeolozima, posebno inžinjerској geologiji mnogo govori. Tu je bilo priče da se zarotira brana za pet, šest stepeni... Šta se time rješava? U inžinjerско-geološkom smislu možda nešto, u hidrogeološkom ama baš ništa“, kazao je Bulajić.

I Milić je naznačio da nije ispitan teren i vodopropusnost brane.

„Iz Vlade kažu da su sačuvali kanjon Nevidio. Svejedno što ga oni čuvaju, ako ne znaju koja je vodopropusna moć tamo gdje će da grade branu“, kazao je Milić.

Rukovodilac *Direkcije za razvoj i inženjering* EPCG Ivan Mrvaljević se poziva na novo projektantsko rješenje i geofizička istraživanja izvedena u februaru ove godine.

„Projektant je sad na određen način optimizovao dispoziciju same brane, pomjerio je za nekih 30 metara. Kako je i predviđeno *Zakonom o geološkim istraživanjima*, nakon završetka procedure usvajanja detaljnog prostornog plana uradićemo i dodatna istraživanja, planiramo već u septembru. Ovim dodatnim geološkim radovima, kako po našim tako i po očekivanjima stručnog tima projektanta, sa tim lijevim bokom neće i ne može biti problema“, naglasio je Mrvaljević za CIN -CG.

TEŠKO I ZA ALPINISTE

Dio prostora koji će biti potopljen nije mogao biti ispitan zbog nepristupačnosti, ali profesor Danilo Mrdak, autor *Strateške procjene uticaja* (SPU), koja je prethodila planskom dokumentu, u razgovoru za CIN-CG ocjenjuje da je to područje dovoljno istraženo.

„Potpuno istraživanje ovakvog terena zahtijevalo bi nevjerovatnu logistiku i alpinističku ekipu, koja bi konstatno morala da bude sa istraživačima. I tada vjerovatno ne bismo otkrili nešto više od onoga što sada znamo, ali bi bili sigurni šta gubimo“, kazao je Mrdak.

Za ekologa iz NVO „KOD“ Vuka Ikovića autori SPU su odobrili gradnju time što su

preporučili brisanje Komarnice iz EMERALD područja.

“Dokument čiji je zadatak da preispita dugoročni uticaj hidroelektrane na ljude i prirodu, ni u jednom dijelu ne remeti namjere investitora, čak podržava apsolutnu prenamjenu prostora”, kazao je Iković za CIN-CG.

Izgradnja hidroelektrana na zaštićenim rijekama, ističe Iković, nije razvoj, jer uzrokuje njihovo nestajanje. On smatra i da nije opravdano da nešto što je priroda stvarala milionima godina “zbrišemo zarad projektovanih 10 miliona eura prihoda godišnje, koje možemo prihodovati i na druge načine, a da rijeka ostane slobodna i netaknuta”.

“Izgubićemo brojne izvore, slapove, vodopade, brzake, bukove, visoke – okomite stijene, kaskade i prirodne bunare. Potapanjem Komarnice nestalo bi 305 hektara zaštitnih i privrednih šuma. Specifičan prostor naseljavaju vrste koje su usko vezane samo za takve uslove života koje će većinom nestati potapanjem kanjona. U njemu je izražen određen stepen endemizma koji nije dovoljno istražen. Nije isključeno da se pojedine vrste biljaka ili životinja nalaze samo u kanjonu Komarnice i nigdje drugo u svijetu”, kazao je Iković.

Iz Agencije za zaštitu životne sredine saopštili su za CIN- CG da nemaju spisak zaštićenih životinjskih i biljnih vrsta na području Komarnice.

Doktorantkinja Njemačke savezne fondacije za životnu sredinu, Helena Hudek koja je istraživala Komarnicu kaže da je tamo gdje je planirana hidroakumulacija zadnji dio rijeke na kojem je još očuvana izvorna fauna beskičmenjaka.

“Kao primjer ću navesti vrstu iz reda Ephemeroptera (jednodnevki) Epeorus yugoslavicus, ta vrsta je dosta rijetka i ugrožena na području Zapadnog Balkana”, rekla je Hudek za CIN-CG.

U MORT-ovoj *Informaciji o statusu Emerald područja* iz 2015. godine stoji da se na spisku nalazi i Komarnica. „Ova područja predstavljaju potencijalna NATURA 2000 područja-ekološke mreže od značaja za Evropu”, piše u dokumentu.

Iako se u DPP napominje da Emerald još nije proglašena kao zvanična mreža zaštićenih područja, to je “od velike ekološke važnosti za identifikovane ugrožene vrste i tipove staništa koji su zaštićeni Bernskom konvencijom”.

Pod vodom će se naći hrastove šume, obalne vrbe, narcisa, medvjeda lijeska, Pančičev maklen, planinski javor...

U SPU je konstatovano i da će doći do trajnog gubitka izvora Dubrovska vrela, kao i do značajnog zamućena nizvodno od brane, te da će se to najbolje ogledati u Pivskom jezeru.

Ne sporeći loše uticaje buduće akumulacije, profesor Mrdak, ipak, kaže, da kada bi mogao da bira između nje i brojnih mini hidroelektrana, odlučio bi se za Komarnicu. Time bi se, kaže, spasio veliki broj potoka koje imaju funkciju za prihranjivanje rijeka, kao što imaju aluvile u plućima.

Savjetnica Benkvoča za energetiku jugoistočne Evrope, sa specijalizacijom za hidroelektrane na Zapadnom Balkanu, Pipa Galop za CIN-CG kaže da “nije moguće izbrisati mogućnost da se to područje proglasi Emerald ili Natura 2000 samo zbog toga što se tamo želi izgraditi HE.

„Bugarska je godinama pregovarala sa Evropskom komisijom zbog takvih pokušaja da izbací vrijedne lokacije iz popisa predloženih za Naturu 2000, jer su htjeli izgraditi skijališta i druge objekte. Uglavnom im nije uspjelo i sad ima relativno veliko područje pod zaštitom Natura 2000”, istakla je Galop.

GALOP: REALNO JE 10 GODINA

EPCG procjenjuje da će HE na Komarnici početi sa radom 2026. godine, s tim što će do kraja godine uraditi idejni, a iduće započeti glavni projekat.

Pipa Galop, međutim, kaže je to nerearno prije 2030. godine.

„Za ovako velike projekte, posebno za države kao što je Crna Gora, ambiciozno je reći da će biti gotovi za manje od deset godina, a da nema ni glavnog projekta”, kazala je Galop.

Mrvaljević je istakao da je namjera EPCG da nađu ugovarača čiji će posao biti izrada glavnog projekta, fabrikacija, isporuka i montaža opreme i izvođenje građevinskih radova.

„Sve u jednom, tzv. EPC pristup kako se uobičajeno i radi kod velikih mega projekata u energetici i infrastrukturi”, kazao je Mrvaljević.

Konsultant za energetiku Momir Škopelja smatra da je teško reći da li je “Crnoj Gori sa energetskeg aspekta potrebna HE Komarnica”

„Da nijesu u toku postupci realizacije više elektroenergetskih projekata (solarna elektrana od 250 MW, vjetroelektrana Gvozd sa nešto preko 50 MW, još jedna vjetroelektrana iznad Budve, više novih mHe, rekonstrukcija TE Pljevlja), rekao bih da je potrebna. Čak i ako se uzme u obzir da će da se gradi toliko objekata, ne bih mogao reći da nije potrebna, nego prije da je njena pozicija neodgovarajuća”, kazao je Škopelja.

Za razliku od njega Galop smatra da HE na Komarnici nije potrebna, posebno kada se uzme u obzir devastacija prirodnog bogatstva.

„Moje mišljenje je da Crna Gora ne treba dodatne hidroelektrane, nego da radi na povećanju udjela solarnih panela i vjetroelektrana, kao i na smanjenju gubitaka u distribuciji i korištenja struje za grijanje. Koliko i kad treba dodatni proizvodni kapacitet zavisi od toga kada će se zatvoriti KAP i TE Pljevlja”, kazala je Galop.

Za Škopelju je nerealna prognoza potrošnje, a metodologija problematična. On smatra da obim i kvalitet objavljene analize isplativosti HE Komarnica ne zadovoljavaju potrebe takvog projekta.

„Operiše se sa potrošnjom električne energije u Crnoj Gori od 5791 gigavat sati u 2025. godini, a zna se da je u 2019. iznosila 3.482,82 gigavat sati. Nejasno je na osnovu čega je povećanje od 66,3 odsto za šest godina, što predstavlja rast od oko 10 odsto godišnje. Takva nerealnost daje iskrivljenu sliku da će Crna Gora u predstojećem periodu imati potrebu za energijom iz svih proizvodnih kapaciteta za koje su date saglasnosti za izgradnju”, kazao je Škopelja za CIN-CG.

Njemu je nejasno “zašto su među toliko energetske berze uzeti podaci sa EEX berze u Mađarskoj kad EPCG tamo ne prodaje ni kilovat”.

„Možda zato jer je to najskuplja berza, pa takvi podaci rezultiraju najboljim pokazateljima za HE Komarnica? Teško je govoriti o kretanju cijena električne energije kroz 10 ili 15 godina, ali u toj tabeli je već za ovu godinu unesena pogrešna cijena od 52 eura po megavat satu, a EPCG prodaje najveći dio nešto preko 42 eura” navodi Škopelja.

Galop je istakla da niko ne može znati cijene struje u budućnosti, jer ni sadašnji trendovi u EU nemaju kontinuirani rast. Zato treba napraviti analizu rizika u slučaju da cijene budu iste, ili niže. Ona tvrdi da bi trenutni prioritet energetske sistemu trebalo da budu gubici u distributivnoj mreži, koji su u Crnoj Gori u 2018. godini bili 13,83 odsto, a u EU između 2,1 i 9 procenata.

Trećim paketom Vlada je najavila da će se za rekonstrukciju mreže do 2024. godine CEDIS izdvojiti 170 miliona eura.

„Trenutno se radi na nacionalnom energetske i klimatske planu (NECP) koji će dati ažurirani pregled proizvodnje i potrošnje električne energije i prognoze za budućnost. Treba čekati taj dokument prije nego što se odlučuje da li je HE Komarnica i dalje

relevantna ili ne”, kazala je Galop. Ona ističe da “Crna Gora već proizvodi veliki postotak električne energije iz HE, između 40 do 60 odsto domaće proizvodnje”.

Iz EPCG podsjećaju na Regionalnu strategiju za održivi razvoj hidroenergije Investicionog okvira za zapadni Balkan (WBIF), u kome piše da nema ozbiljnijih prepreka za izgradnju HE Komarnica.

„Dokument koji je rađen pod okriljem Fonda za Zapadni Balkan u skladu je sa svim regulativama EU i tamo je Komarnica prepoznata kao projekat koji spada u grupu kod kojih ne postoje značajniji problemi i izazovi sa ekološkog aspekta”, kazao je Mrvaljević.

Galop smatra da EK nije dala zeleno svjetlo, jer u sažetku pomenute studije piše kako se ni na koji način ne može smatrati da odražava stavove EU, te da lista od 45 projekata ne označava koji hidroenergetski projekat treba graditi.

„Svi hidroenergetski projekti na ovoj listi (i svi budući hidroenergetski projekti) trebalo bi da budu podvrgnuti daljem istraživanju tehničkih, finansijskih, socijalnih i ekoloških mogućnosti, kao i daljem određivanju područja Natura 2000 i ne-zonama od strane Svjetske banke kako bi se osiguralo da se projekti realizuju sa minimalnim uticajem”, citira Galop dio iz dokumenta.

Mrvaljević ističe i dokument *Analiza o pravednoj tranziciji energetske sektora – Zeleni plan za Pljevlja*, koji je rađen od strane NVO Green Home.

„U kom se upravo navodi da izgradnja HE Komarnica predstavlja realno rješenje koje uz poštovanje najviših ekoloških standarda može predstavljati jedan od ključnih poteza Crne Gore u pravcu obezbjeđivanja rješenja prihvatljivog sa stanovišta klimatskih promjena”, kaže Mrvaljević. Iz NVO “Green Home” su za CIN-CG saopštili da zbog preopterećenosti poslom ne mogu obezbijediti sagovornika na temu izgradnje HE na Komarnici.

Stanovnici Pive i Šavnika i pored javne rasprave koja se uskoro završava, kažu da još nijesu rekli posljednju riječ.

MJEŠTANI: NEĆE MOĆI

Na planiranu izgradnju hidroelektrane na rijeci Komarnici žitelji ovog područja uzvraćaju otporom.

Velizar Kasalica koji živi u blizini rijeke je kazao za CIN-CG da neće dozvoliti da se uništi netaknuti prirodni tok, te da ne vjeruje da će sve ići po planu i ako se izgradi HE.

„Svi znamo da će se pojaviti bujica, erozija i poplava. Evo neka bude ta famozna kota nadmorske visine 811, gdje oni garantuju da se neće potpopiti kanjon Nevidio, niti šavničko naselje nego da će doći 15 metara od tog najatraktivnijeg dijela. Otkud oni mogu garantovati da kad padne kiša, kao što zna nevjerojatno da bude, kada sva ta voda se sjuri sa Durmitora kako će je kanjon Nevidio uopšte prihvatiti”, kazao je Kasalica.

Darko Stijepović, iz NVO *Centar za razvoj Durmitora* ističe da će dobrobit imati samo investitori, te smatra da će više koristiti i novca donijeti turistička valorizacija.

„Ako analiziramo turističke posjete prirodnih bogatstava u okolini vidimo da pravilna turistička valorizacija Komarnice može da donese velike sume. To su naše prirodne ljepote, voda, zemlja, vazduh i to treba da koristi investitor, koji će proizvoditi struju i nama je prodavati. Nama će prodati naše”, kaže Stijepović.

On naglašava da postoje samo pet takvih kanjona u jugoistočnoj Evropi: kanjon Neretve, Komarnice, Pive, Morače i Tare.

„Šveđani i Italijani su sve svoje rijeke potopili. Zato mi možemo da prodamo ono što oni nemaju, jer njihovi građani nikad nisu vidjeli slobodnu rijeku, to je za njih atrakcija”, kazao je Stijepović.

On je najavio intenzivnije proteste kako se HE na Komarnici ne bi gradila.

Protiv izgradnje HE i za diversifikaciju turističke ponude preko ruralnog turizma i poljoprivrede je i dugogodišnja konsultantkinja i ekspertkinja za turizam i održivi razvoj, Kirsi Hivarinen iz Finske, koja živi u Šavniku.

Ona tvrdi da je ovo područje sa brojnim selima idealno, te da će biti aktuelnije nakon pandemije koronavirusa. Dodaje da bi sav taj ambijent ugrozila izgradnja HE, jer osim vrhunske nacionalne biciklističke staze, tu je i „Via Dinarica” i brojne mogućnosti za kanjoning, flaj fišing, dakle turizam u funkciji zaštite prirode, što se i jako dobro isplati:

„Gosti koji putuju kako bi saznali više o već pomenutom i uživali u prirodnim bogatstvima plaćaju od 70 do 321 eura po danu”, kazala je Hivarinen, koja preporučuje da se iznos potreban za izgradnju HE preusmjeri u energetske efikasnost seoskih domaćinstava. Tvrdi da bi na taj način Vlada uložila u svakog građanina, a ne u šaćicu povlašćenih pojedinaca.

Ugostitelj iz Pive Novica Gogić poučen iskustvom izgradnje HE „Mratinje” ističe da će stanovništvo ovog kraja imati male koristi od

nove elektrane, jer i u HE Piva radi veoma mali broj ljudi iz ovog kraja, „najviše deset odsto”.

„Mi bi od izgradnje imali kratkoročno finansijsku korist, dolazili bi ljudi ovdje da jedu i spavaju, ali nije sve u parama. Moramo da sačuvamo prirodu za potomke”, kazao je Gogić.

DVIJE OPCJE PARTNERSTVA

Mrvaljević tvrdi da će se udovoljiti Vladi da EPCG bude većinski vlasnik HE.

„Hoćemo li mi to da radimo sa Francuzima, Izraelcima, kao većinski vlasnici i imamo udio, na primjer od 51 ili 80 odsto, pa ćemo uzeti kredit od neke međunarodne finansijske organizacije, beskamatni, razvojni, od Svjetske banke, Njemačke razvojne banke – to je opcija jedan”, ističe Mrvaljević.

U opciji dva postoji mogućnost privatnog – javnog partnerstva.

„Mislim da nećemo imati problema u biranju partnera. Kao primjer ću navesti njemačkog giganta Hojt koji je 2008. godine bio zainteresovan da sa nama razvija projekat”, kazao je Mrvaljević.

Ines Mrdović iz NVO *Akcije za socijalnu pravdu* smatra privatno-javno partnerstvo nepoželjnim i u hibridnim sistemima podložnim korupciji.

„Radi se o projektima gdje privatni partner očekuje ekstra profit i u kojima se uvijek dobro zaštiti garancijama javnog partnera. Te garancije su obično vezane za cijene usluga, a u konkretnom ih plaćamo mi kroz račun za struju”, kaže Mrdović.

Alisa HAJDARPAŠIĆ

REPUBLIKA SRPSKA UPRKOS
BROJNIM UPOZORENJIMA O KRŠENJU
PROCEDURA I EKOLOŠKOJ ŠTETI
PRIPREMA GRADNJU HE "BUK BIJELA":

SUZA EVROPE OPET UGROŽENA?

CRNA GORA OSAM GODINA NIJE URADILA
GEOLOŠKA MJERENJA KAKO BI PRECIZNO
UTVRDILA KOLIKI JE NIVO VODE NA
GRANICI SA BIH I DA LI ĆE VJEŠTAČKO
JEZERO PRELIVATI I NA TARU. EKOLOŠKA
DOZVOLA IZDATA JE NA OSNOVU
PODATAKA STARIH OSAM GODINA

Dok crnogorske vlasti za osam godina nijesu utvrdile da li će se vještačko jezero koje bi nastalo podizanjem brane u Republici Srpskoj prelivati i na teritoriju Crne Gore, na rijeci Drini u okolini Foče nesmetano se priprema izgradnja "Buk Bijele".

Crnogorska komisija za ocjenu Studije o procjeni uticaja na životnu sredinu je još, u aprilu 2013 godine, istakla da projektovana kota brane, normalnog uspora od 434 metra nadmorske visine (mnm) i kota terena na granici od 432,37 mnm, jasno pokazuju da bi se akumulacija HE "Buk Bijela" prelila i u tok Tare i zahvatala teritoriju Crne Gore, zbog čega su potrebna dodatna mjerenja.

Ona, prema nalazima Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG), do danas nijesu urađena.

Pripreme za gradnju nijesu usporene ni žalbama sudovima i međunarodnim institucijama, pred kojima ujedinjeno nastupaju ekolozi s obje strane granice, zajedno sa crnogorskom državom, tvrdeći da se krše pravila i da će biti štetnog uticaja na okolinu.

Tara sa Pivom kod Ščepan Polja pravi Drinu, koja dalje, do Save, sakuplja vode rijeka crnomorskog sliva.

Izgradnja brane za elektranu snage 93 megavata (MW), za koju je početkom maja svečano postavljen kamen temeljac, koštaće oko 220 miliona eura, a finansiraju je elektroprivrede Srbije i Republike Srpske.

Potpredsjednica Vlade Srbije i ministarka rudarstva Zorana Mihajlović rekla je kako je planirano da se "Buk Bijela" izgradi za četiri godine, a ministar energetike i rudarstva Petar Đokić je najavio povećanje instalisane snage na 115 do 120 MW.

Nakon „Buk Bijele“, planirana je gradnja još dvije manje HE, Paunci i Foča, a cijeli projekat vrijedi oko 520 miliona eura.

Postojeća procjena uticaja iz 2013. godine je, kako ističu, rađena je na osnovu zastarjelih podataka, koji nijesu relevantni za sadašnje stanje. U žalbama crnogorske države i nevladinih organizacija se naglašava i da ni prekogranične konsultacije iz 2012. godine, kao ni one iz 2019. nisu sprovedene u skladu sa odredbama Konvencije, te da je obnovljena ekološka dozvola nevažeća.

Implementacioni Odbor Espoo Konvencije u Ženevi trebalo bi da odluči da li je Republika Srpska poštovala potrebne procedure, te da li je ovaj proces urađen u skladu sa evropskim pravilima, te da da preporuke. Prema posljednjem izvještaju Odbora iz maja, ova tema

bi se mogla naći na sastanku u februaru sljedeće godine, nakon što se sakupe svi potrebni podaci i pojašnjenja iz Crne Gore i BiH.

Žalbu su, u maju prošle godine, zajedno podnijeli bosanske NVO Centar za životnu sredinu i Resurni Aarhus centar i crnogorske Green Home i Ozon. Pola godine kasnije, na inicijativu Green Home, pridružila se i država Crna Gora.

Nevladine organizacije iz Bosne i Crne Gore, prema saznanjima CIN CG-a, podnijele su krajem juna i žalbu evropskoj Energetskoj zajednici (EnCom) protiv Bosne i Hercegovine, zbog neispunjavanja preuzetih obaveza u izgradnji ovih HE.

U žalbi, u koju je CIN CG imao uvid, se naglašava da je BiH prekršila brojne direktive koje se odnose na energetiku i zaštitu životne sredine.

Resurni Aarhus centar je stigao i do Vrhovnog suda RS, tražeći da se poništi ekološka dozvola za gradnju, dok Ustavni sud BiH treba da odluči o zahtjevu 24 poslanika parlamenta Federacije, koji traže obustavljanje projekta.

Mada se bosanski entitet, u ovom slučaju ponaša prilično nezainteresovano, a komunikacije između Podgorice i Banjaluke o ovom projektu praktično nema, i centralne vlasti BiH se, takođe, protive gradnji, tvrdeći da RS ne može samostalno da donosi takve odluke.

Vlasti RS su, osim toga, 2017. godine potpisale memorandum prema kome će kineska firma China National Aero-technology International Engineering Corporation (AVIC ENG) graditi branu. Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Džo Bajden je početkom mjeseca ovu kinesku kompaniju stavio na crnu listu zabranjenih firmi u toj zemlji iz bezbjednosnih razloga.

Portparolka Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS Gorjana Rosić za CIN-CG tvrdi da nema potrebe za novim procjenama, jer nije došlo do promjena uslova pod kojima je izdata prethodna dozvola iz 2013. godine, te da je Crna Gora o svemu obaviještena.

Korišćenje energije Pive započeto je još 1976. godine puštanjem u rad istoimene HE, instalisane snage 342 MW, kada je planirano da se izgrade još dvije elektrane, „Buk Bijela“ i „Komarnica“. Trebalo je da budu po oko četiri puta jače snage od sadašnjih projekcija.

Nakon usvajanja Deklaracije o zaštiti Tare 2004. godine u crnogorskom parlamentu, kojom se zabranjuju svi radovi u kanjonu pod zaštitom UNESCO, od zajedničke gradnje „Buk

Bijele", koju su planirale Crna Gora i Republika Srpska se odustalo. Sada je aktuelizovana izgradnja manjih HE u Gornjoj Drini u RS, ali i „Komarnice“ i „Kruševa“ u Crnoj Gori.

OBUSTAVITI GRADNJU I URADITI NOVU PROCJENU UTICAJA

Savjetnica u Resurnom Aarhus Centru Nina Kreševljaković je istakla da jedino domaći organi i sud imaju pravo da zaustave projekat.

„Međutim, usvajanjem žalbi od strane Espoo-a i EnCom bi se utvrdilo da su Konvencija i Ugovor prekršeni odobravanjem projekta, te bi organi RS bili dužni da ponove postupak i izrade novu studiju, kako ne bi i dalje kršili svoje međunarodne obaveze“, pojasnila je ona.

Ova NVO i pred Vrhovnim sudom RS vodi dva postupka preispitivanja presuda Osnovnog suda u Banjaluci kojim su odbijene tužbe protiv ekoloških dozvola za HE Buk Bijela i Foča.

„Očekujemo da će Vrhovni sud cijeniti naše navode i donijeti odluku kojom će se poništiti sporne presude. Nažalost, postupci pred Vrhovnim sudom su prilično dugotrajni, te se nadamo da će konačne odluke biti donesene do kraja godine“, navela je Kreševljaković.

Njena koleginica iz crnogorskog Green Home Nataša Kovačević očekuje da će izgradnja HE biti obustavljena, dok se utvrde sve činjenice vezane za moguće negativne uticaje na životnu sredinu i biodiverzitet Tare, koja je, podsjeća, osim skupštinskom deklaracijom, zaštićena kao nacionalni park, UNESCO prirodna baština i potencijalno Natura 2000 područje.

U žalbi nevladinih organizacija se objašnjava da je razvoj projekta izgradnje HE „Buk Bijela“, u manjem kapacitetu, započeo tokom 2012. godine, kada je i vođen postupak procjene uticaja na životnu sredinu. Nakon što se tada zaključilo da projekat neće imati značajan negativan prekogranični uticaj, Crna Gora je pokrenula prekogranične konsultacije.

„Međutim, dalja razmjena informacija između dvije strane nije nastavljena. Nadležni organi u Crnoj Gori su došli do saznanja da je izgradnja projekta zaustavljena, dok nadležni organi u Republici Srpskoj nisu naknadno zahtijevali zvanični stav Crne Gore, niti su ih obavijestili o konačnim odlukama o projektu“, piše u žalbi nevladinog sektora.

U ovom dokumentu se, takođe, ističe da je period važenja ekološke dozvole određen na pet godina, te da je investitor bio dužan da podnese zahtjev o obnovi dozvole tri mjeseca prije njenog isteka. Međutim, dodaje se, zahtjev za obnovu dozvole podnesen je 20 dana kasnije.

EU: Moraju se poštovati Espoo pravila

Iz Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori su za CIN-CG, na pitanje o eventualnoj ugroženosti Tare i ekosistema, istakli da su obje države potpisnice Espoo Konvencije, te da u slučaju potencijalnog štetnog uticaja izgradnje hidroelektrana države moraju da se obrate toj instituciji i da poštuju evropska pravila u tom procesu.

Ministarstvo RS, u maju 2018. godine, ipak je izdalo rješenje o obnovi ekološke dozvole. Da je prekršilo propise, potvrđeno je presudom Okružnog suda u Banjaluci u maju 2019. godine, pa je obnovljena ekološka dozvola poništena. To je jedan od postupaka koji vodi bosanski Arhus Centar.

Iako je Crna Gora izrazila svoju namjeru, dodaje se u žalbi, da učestvuje u novoj prekograničnoj proceduri kao potencijalno ugrožena strana, Ministarstvo RS je nastavilo postupak izdavanja ekološke dozvole, bez sprovođenja novog postupka procjene uticaja na životnu sredinu.

„Obaveza obavještanja i pokretanja novog postupka procjene uticaja na životnu sredinu je neminovna. Protok vremena od 7-8 godina od izrade Studije uticaja na životnu sredinu datog postrojenja i izdavanja ekološke dozvole je neprihvatljiv“, ističe se u žalbi civilnog sektora Odboru Espoo Konvencije.

U međuvremenu je, pojašnjava se u žalbi, došlo do bitnih promjena – na samoj lokaciji projekta, u pravnom okviru, ali i promjene osnovnih ekoloških pretpostavki.

Studija o procjeni uticaja iz 2012. godine, kao i dokazi priloženi uz zahtjev o izdavanju ekološke dozvole iz 2019. godine, zaključuje se u žalbi, baziraju se na nepotpunim i zastarjelim informacijama kojima uticaj na floru i faunu nije u potpunosti obuhvaćen.

Studija koja je objavljena 2015. godine, takođe, naglašava značaj Drine i njenih glavnih pritoka, Lima i Tare, kao najdužeg staništa za ugroženu pastrmku „hucho hucho“, gdje obitava čak 30 odsto ukupne populacije te vrste ribe.

U studiji koju su radili prof. dr Stiven Weiss sa Univerziteta u Gracu i prof. dr Predrag Simonović sa beogradskog Univerziteta, zaključeno je da bi projekat izgradnje HE „Buk Bijela“ najvjerovatnije imao negativan uticaj na ekosistem kanjona rijeke Tare, unutar Nacionalnog parka Durmitor.

Tara je prepoznata kao jedan od šest glavnih staništa za "hucho hucho" na Balkanu, i jedna od tri najvažnije tačke na poluostrvu za ugrožene vrste riba uopšte.

Nalazi ove studije govore da kanjon Tare sam po sebi može da pruži jako malo staništa za mrijest i uzgoj nekih od najznačajnijih vrsta ribe, kao što su mladica, lipljen, pastrmka i skobalj... te zbog toga ribe moraju da migriraju van kanjona da bi dostigle pogodno mrijestilište i završile svoj životni ciklus.

Studija je rađena u okviru kampanje „Spasimo plavo srce Evrope“, koju su pokrenule međunarodne ekološke organizacije 2012 godine, kako bi zaštitile najvrednije rijeke na Balkanu od gradnje više od 3.000 planiranih hidroelektrana.

DILEMA KOTA NA GRANICI

I državni sekretar za ekologiju u Vladi Crne Gore Danilo Mrdak ističe da se mora uraditi precizno geodetsko mjerenje, kako bi se utvrdila tačna kota površine rijeke na granici, odnosno nivo obale na mjestu gdje se spajaju Tara i Piva.

On pojašnjava da, ako je 432 kota riječnoga dna na granici, gdje je dubina rijeke oko dva metra, onda ta kota 434 znači da voda dolazi do granice i neće potapati dalje.

„Ako nije, onda će sigurno jezero moći da uđe nekih 100-200 metara“, pojašnjava on.

To se, dodaje, eventualno može dogoditi kada su velike kiše, kada je dotok vode na brani veći nego što može da primi.

„Tada bi dolazilo do preliivanja, to su ekstremni slučajevi, ali ja svakako ne želim da ostavim ni tu mogućnost“, rekao je Mrdak.

On dodaje da je to trebalo uraditi ranije, ali tvrdi da nije kasno ni sada, da su to jednostavna geodetska premjeravanja, koja traju dva – tri dana, te da će u dogovoru sa Vladom inicirati da se to uradi.

„Da se nedvosmisleno utvrdi koja je to kota koja nam garantuje da prilikom maksimalnih vodostaja preliivanja brana, jezero neće ući ni metar u našu teritoriju“, istakao je on.

„Ukoliko bi utvrdili da je tako, trebalo bi probati direktnom komunikacijom da vidimo da li može da se spusti nivo maksimalnog preliiva, da se ti prozori spuste pola metra ili metar. To je najbolje dogovoriti sa komšijama“, ocijenio je Mrdak.

On pojašnjava da to hoće li snaga će biti 93 ili 120 MW ne mijenja ništa i ne utiče na Crnu Goru.

Mrdak, međutim, za razliku od kolega koji su radili pomenutu stuiju, kaže da vještačko jezero može samo dobro da utiče na ribe na crnogorskoj teritoriji, te da će im ono pružiti utočište i spas i da tu neće moći da se krivolovi, kao sada po Tari.

„Ribe će odatle da izlaze uzvodno kod nas da se mrijeste, to za nas ima pozitivan efekat. Može se desiti da bude veća količina ribe. Najbolji primjer je Plavsko jezero, gdje se oporavila kompletna populacija mladice i one sada izlaze u Lim da se mrijeste. Jezero će dobro da utiče na populaciju riba uzvodno, negativno će da utiče nizvodno, to je već stvar njihove procjene“, smatra Mrdak.

Kreševljaković navodi da, prema Studiji uticaja na životnu sredinu iz 2012. godine, maksimalna kota rezervoara će biti 434 metra nadmorske visine, tj. ista kao normalna kota, dok Crna Gora tvrdi da je nadmorska visina na međunarodnoj granici 432,37 m.

„To znači da bi akumulacija ipak obuhvatila dio teritorije Crne Gore“, naglasila je Kreševljaković.

Bez obzira na to, ona ističe da se svakako uticaj na kanjon rijeke Tare može očekivati, posebno na ribe koje žive u njemu, jer područje oko planirane elektrane najvjerovatnije služi kao mrijestilište i uzgajalište brojnih vrsta riba

Đukanović: Uljepšaće životnu sredinu

Predsjednik Odbora Elektroprivrede Milutin Đukanović je za CIN CG rekao da u potpunosti podržava izgradnju ovih hidrocentrala u RS i da je u pitanju odličan projekat.

„Taj ko misli da će izgradnja ovih HE naškoditi rijeci Tari ili životnoj sredini nema pojma o ovom projektu, ja mislim da će to samo da uljepša životnu sredinu. Mislim da je ovaj projekat vrlo korektan, a razlozi protivljenja tome mogu da budu isključivo političke prirode“, ocijenio je Đukanović.

On dodaje da Crna Gora nije uključena u izgradnju i da nema direktne koristi od toga, ali da "ćemo mi raditi Komarnicu i Kruševo, koje će biti kompatibilne sa ovim HE na Drini, te da sa energetskog aspekta, kada bi radili sinhronizovano, od toga bi svako imao koristi".

„Struja se mora proizvoditi i treba iskoristiti hidropotencijale, naravno ne na uštrb životne sredine“, rekao je Đukanović.

koje žive u kanjonu rijeke Tare.

Nataša Kovačević kaže da izgradnja hidroelektrane Buk Bijela donosi značajnu modifikaciju vode i degradaciju biodiverziteta u dužini 30 kilometara u BiH, dok nije jasno definisano i predstavljeno kolikih razmjera će biti ovaj uticaj na teritoriji Crne Gore.

Ona kaže da nisu procijenjeni uticaji na Crnu Goru u pogledu mogućih akcidenata (velika klizišta, odroni, indukovani zemljotresi dejstvom vodene mase, preliivanje voda drugih hidroelektrana, kvarovi ustava) i drugi kumulativni uticaji poput posljedica klimatskih promjena, ekstremnih voda slično.

„HE Buk Bijela će dovesti do fragmentacije staništa mladice i drugih ugroženih vrsta riba, što dokazuje da bi projekat izgradnje HE „Buk Bijela“ najvjerojatnije imao negativan uticaj na ekosistem kanjona rijeke Tare, unutar Nacionalnog parka Durmitor“, ocijenila je Kovačević.

PODGORICA I BANJALUKA U IGRI GLUVIH TELEFONA

U prigovoru države Crne Gore Espoo Odboru se navodi da ih Republika Srpska nije konsultovala u proceduri izgradnje HE „Buk Bijela“, te da je time prekršila odredbe Espoo konvencije. Smatraju da studija procjene mora biti dopunjena kako bi se dao konačan stav o uticaju izgradnje na Crnu Goru.

Rosić, međutim, ocjenjuje da su neosnovani navodi o nepotpunim i zastarjelim podacima o uticaju na floru i faunu tog područja, jer su, kaže, dobijeni od stručnih institucija. Kaže da su sprovedli sve potrebne procedure, te da su za sadašnju izgradnju izdali novu ekološku dozvolu u decembru 2018. godine u skladu sa Zakonom o zaštiti životne sredine.

„S obzirom na činjenicu da do podnošenja zahtjeva za izdavanje ekološke dozvole nisu bile započete aktivnosti na izgradnji objekta, niti su se promijenili uslovi u pogledu lokacije i projekta, pristupilo se sprovođenju postupka izdavanja nove ekološke dozvole“, navodi ona.

Prilikom podnošenja zahtjeva za izdavanje ekološke dozvole, kako tvrdi, dokazano je da se nisu promijenili uslovi pod kojima je izdata dozvola 2013. godine.

Rosić naglašava i da su, u postupku koji je sproveden 2012/2013., izvršene konsultacije sa Crnom Gorom i da je tim iz RS prihvatio da se održi javna rasprava, ali su je, kako kažu, nadležne institucije iz Crne Gore otkazale i nijesu zatražile ponovni termin.

„Takođe, nadležni organi iz Crne Gore

Odluke na čekanju

Iz Vrhovnog suda RS su za CIN CG-a rekli da još nijesu donijeli odluke u predmetima u kojima bosanska NVO vodi postupak protiv Ministarstva RS oko izdavanja dozvole za izgradnju brana „Buk Bijela“ i „Foča“.

I u Ustavnom sudu BiH je u toku postupak koji su pokrenula 24 poslanika u toj zemlji, tražeći od suda da zaustavi gradnju ovih brana, jer je ta koncesija po njima nevažeća, zato što se takve odluke moraju donositi na nivou Federacije, a ne entiteta. Iz Ustavnog suda su za CIN CG rekli da još nijesu donijeli odluku u tom predmetu, ali ni privremenu mjeru, kojom je traženo da se zaustavi gradnja.

nisu dostavili komentare u roku koji je bio ostavljen, nakon čega je postupak procjene uticaja na životnu sredinu nastavljen u skladu sa Zakonom o zaštiti životne sredine. Zvaničan stav nadležnih organa Crne Gore nije dostavljen ni po isteku ostavljenog roka“, naglašavaju iz Ministarstva RS.

Rosić pojašnjava da, kako nijesu dobili zvaničan stav CG, nijesu ni bili u obavezi da dostave konačnu odluku Ministarstva iz postupka procjene uticaja na životnu sredinu.

S druge strane, iz crnogorskog Ministarstva ekologije, planiranja prostora i urbanizma naglašavaju da je neophodno uraditi novu procjenu uticaja na životnu sredinu da bi se mogao formirati stav koliki su i kakvi uticaji na životnu sredinu Crne Gore.

„Studije iz 2012. se ne mogu smatrati relevantnim, jer sadrže zastarjele podatke o stanju životne sredine, a izdavanje nove ekološke dozvole iz 2019. godine, predstavlja potpuno novi postupak, koji podrazumijeva sprovođenje prekograničnih konsultacija“, istakla je predstavnica Ministarstva Brankica Cmiljanović.

Cmiljanović pojašnjava da je na bazi mišljenja Komisije za ocjenu studija o procjeni uticaja na životnu sredinu, koja je bila formirana u Crnoj Gori, navedeno da će HE Buk Bijela, sa planiranom kotom normalnog uspora ulaziti u teritoriju Crne Gore. Takođe, tada je, dodaje, ukazano da ove studije iz 2012. godine treba da budu dopunjene. Šta će raditi dalje, odlučiće, nakon odgovora Odbora za sprovođenje Espoo konvencije.

MITROVIĆ: RAFTINGA ĆE BITI, KAMPOVI U PROBLEMU

Ekološki aktivista Milorad Mitrović tvrdi da će poremećaj mikrokline evidentno imati negativan uticaj i na područje Crne Gore, jer to ne određuju državne granice.

HE Buk Bijela će biti i manje snage i manjih gabarita, objašnjava, nego što je ranije planirano.

Gradovi Foča i Goražde, pojašnjava, nalaziće se između dvije velike hidroakumulacije i neminovno je da će se klima poremetiti i da će to uticati i na zdravlje stanovništva i na biodiverzitet.

„Kako i u kojoj mjeri će se to odraziti i kakve će posljedice biti teško je predvidjeti. Moralo bi se uraditi neko značajnije istraživanje eminentnih stručnjaka“, ocjenjuje Mitrović..

On kaže da ne bi trebalo da brane imaju uticaja na rafting u Crnoj Gori, koji se obično završava na sastavcima. Međutim, biće problem za brojne kampove koji su napravljeni od granice sa RS do mosta na sastavcima.

„Tamo se nalazi na desetine već izgrađenih kampova za rafting, gdje će ljudi koji su splavarili i Tarom i Drinom biti uskraćeni. Znači, moći će da splavare Tarom do sastavaka i ispod brane 10 kilometara od Foče do Goražda, što znači da će im 50 odsto te teritorije uzeti HE“, pojašnjava on.

Predsjednik NVO Breznica nije siguran da bilo kakvi sporovi mogu zaustaviti ovaj proces, „jer se RS ponaša kao suverena i nezavisna država, koja raspolaže svojim resursima i teritorijom ne pitajući Federaciju ni na koji način“.

On podsjeća da je postavljanje kamena temeljca i izrada temelja za tu hidroelektranu urađena još početkom 70-tih godina prošlog vijeka. Tada je urađena i eksproprijacija velikog dijela zemljišta i počela gradnja puta i brojnih mostova i nadvožnjaka koji danas stoje kao spomenik namjere gradnje HE.

Mitrović navodi i da je NVO na čijem je čelu, 2004. godine došla u posjed dokumenta, koji su napravili Vlada RS i CG oko zajedničke gradnje HE Buk Bijela, gdje se CG obavezala da da dio svoje teritorije u dužini 16 do 18 kilometara potopi na najatraktivnijem dijelu Tare, da bi zauzvrat dobila pravo preče kupovine električne energije iz te HE po tržišnim cijenama.

Aktivisti „Breznice“ su bili aktivni učesnici protesta protiv te gradnje, nakon čega je i u parlamentu usvojena Deklaracija o zaštiti Tare.

Maja BORIČIĆ

IZVOR IZ KOJEG SE SNABDIJEVA
PRIMORJE UGROŽEN
VAĐENJEM ŠLJUNKA IZ MORAČE:
**BOLJE SESTRE
NA IZDISAJU**

PAD IZDAŠNOSTI VODOIZVORIŠTA OD
80 Odsto mogao bi da se direktno
odrazi na turizam. Regionalni
vodovod koji je koštao 107 miliona
eura, pored klimatskih promjena, u
opasnosti je zbog vađenja ogromne
količine šljunka i produbljivanja
korita rijeke, tvrde stručnjaci

Izdašnost izvorišta Bolje sestre iz kojeg se snabdijevaju vodom šest primorskih opština za deceniju i po smanjena je za više od 80 odsto, sa 2.660 litara u sekundi 2005. na istorijski minimum od svega 334 litra početkom septembra prošle godine. To je znatno ispod projektovanog kapaciteta vodovoda od 1.100 litara i predstavlja ozbiljnu opasnost da bi u turističkoj sezoni primorje moglo biti bez dovoljno vode.

Zbog drastičnog pada izdašnosti direktor Uprave za vode (UzV) Damir Gutić obustavio je radove na regulaciji rijeke Morače, dok se utvrde uzroci zbog kojih bi slavine na Crnogorskom primorju mogle ostati suve.

Odluka je donijeta poslije višegodišnjih upozorenja državne kompanije Regionalni vodovod (RV), zasnovanih na analizama stručnjaka, o tome da je izvorište ugroženo vađenjem ogromne količine pijeska i šljunka iz korita rijeke i obalnog područja.

Iz korita donjeg toka Morače u Skadarsko jezero, prema podacima do kojih je došao *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore* (CIN-CG), kroz koncesione radove regulacije toka izvađeno je više od sto hiljada kubika šljunka. Koncesije je imala kompanija *Bemaks*, na koju se odnosi decembarska odluka o obustavi radova, a ranije i *Cijevena komerc* i *Beton gradnja*.

Ogromne količine materijala iz korita rijeke i sa poljoprivrednog zemljišta na obali izvadili su i nelegalni eksploatatori kojima inspekcije uglavnom ne uspijevaju da uđu u trag.

Korito rijeke produbljeno je znatno ispod 10,5 metara nadmorske visine, koje se smatra najnižom dozvoljenom kotom, ispod koje, kako tvrde u RV, uticaj na kretanje vode ostavlja posljedice i na izvorišta.

Regionalni vodovod u koji je uloženo oko 107 miliona eura pušten je u rad 2010. godine, kada su na njega priključeni Budva, Kotor i Tivat. Godinu kasnije je priključen Bar, a 2012. godine Ulcinj. Od 2013. godine kroz tivatski vodovodni sistem 40-50 litara u sekundi dobijao je Herceg Novi za dio opštine, a prošle godine su počeli radovi na potpunom povezivanju na regionalni vodovod.

Regionalnim vodovodom riješen je dugogodišnji problem, kada su pojedini gradovi u sezoni, poput Budve, bili bez dovoljno vode, dok se Herceg Novi, uz višesatne restrikcije, dijelom snabdijevao iz Hrvatske.

U periodu turističkih rekorda na primorju je iz ovog vodovoda zabilježena višednevna potrošnja od 750 litara u sekundi.

„Kada bi se desila situacija sa godinom koja je u smislu izdašnosti izvorišta *Bolje sestre* u

desetogodišnjem minimumu (što je bio slučaj 2020. godine) i godina sa rekordnom isporukom vode (na nivou 2019. godine), izazov urednog snabdijevanja potrošača na Crnogorskom primorju bi bio realan“, kazao je za CIN-CG direktor RV Goran Jevrić.

Crna Gora je, prema zvaničnim podacima, 2019. godine zabilježila najbolju turističku sezonu u istoriji, sa više od 2,6 miliona turista, više od 14,5 miliona noćenja i 1,1 milijardu eura prihoda. Primorskim opštinama je te godine isporučeno više od devet miliona metara kubnih vode – oko 5,7 miliona kubika samo od juna do septembra.

Jevrić, ipak, odbija pomisao na najgori scenario, da na kraju ostane samo mogućnost isporučivanja tehničke vode gradovima na primorju. Sa lokalnim vodovodnim kompanijama RV ima ugovore o minimalnoj količini koju mora da isporuči, a oni se, kaže, dodatno snabdijevaju i sa lokalnih izvorišta.

Izmjerena izdašnost, kako objašnjavaju u RV, predstavlja vrijednosti protoka na prelivu, a moguće je zahvatiti i veće količine.

„U periodu kada je, recimo, protok na prelivu bio svega 334 l/s (05.09.2020. godine), vršena je kontinualna isporuka vode opštinama na crnogorskom primorju od 680 l/s (spuštanjem nivoa vode u vodozahvatu je moguće zahvatiti i veću količinu vode od navedenih 680 l/s),“ navode iz RV.

Predstavnik Zavoda za hidro-meteorologiju i seizmologiju Golub Čulafić, koji je za potrebe RV još 2016. i 2018. godine analizirao ovaj problem, upozorio je prije nekoliko godina na negativne trendove pada izdašnosti, i da je potrebno preduzeti mjere na zaštiti izvorišta ali i da je neophodno „ući u pronalaženje eventualnog dodatnog izvorišta kao alternativu za ljetnje mjesece, kada je potrošnja najveća, a prihranjivanje u slivu minimalno“.

Čulafić je ukazao i na posljedice klimatskih promjena, navodeći da prihranjivanje karstnih (krečnjačkih) izvorišta kakvo je *Bolje sestre* direktno zavisi od količine padavina, te da projekcije govore da će temperature rasti, a padavina biti sve manje. On je konstatovao i posljedice nelegalne eksploatacije pijeska i šljunka na ovo vodoizvorište, koje se od 2017. godine nalazi na UNESCO-ovoj mapi 150 najznačajnijih izvora karsta.

„Posebno se treba obratiti pažnja na institucionalnu zabranu eksploatacije pijeska i šljunka iz pomenute zone, kao i dati smjernice za uređivanje postojećih eksploatacionih majdana, kako bi se spriječilo vještačko mjenjanje pravca toka Morače u ovom dijelu, kao i eventualno

Čulafić: I mještani produbljuju bunare

„Pretpostavljamo da je jedan od uticaja na smanjenje režima izdašnosti vodoizvorišta *Bolje sestre* i antropogeni tj. čovjek svojim činjenjem. Prvenstveno se misli u ovom slučaju na vađenje šljunka i pijeska (‘regulacija’) iz Morače u zoni Grbavaca, koje je možda dovelo do ubrzavanja kretanja vode (opadanja nivoa i/ili širine toka) i smanjenog prihranjivanja obalne aluvijalne izdani, sa kojom je izvoriste vjerovatno dijelom povezano“, kazao je **Golub Čulafić** za CIN-CG, pozivajući se i na rezultate najnovije analize, koju je nedavno završio međunarodni tim stručnjaka, čiji je on bio član.

U toj analizi se konstatuje da je neophodno preduzeti mjere i aktivnosti prilagođavanja na savremene klimatske procese, ali i na uticaj ljudskih aktivnosti.

„Ako je produbljivanjem korita Morače skinut glinoviti sloj, koji je predstavljao povratnu barijeru za vode karstne izdani, teorijski je moglo doći do presijecanja podzemnih tokova i omogućavanja isticanja karstnih voda duž korita Morače, a dalje i do smanjenja izdašnosti izvorišta. Najmanja dubina do karstne izdani je na područjima gdje se Morača primiče krečnjačkom obodu ravnice, a takav je slučaj na tri mjesta: nizvodno od Lekića, nizvodno od Grbavaca (padine brda Jež) i uzvodno od Gornjih Vukovića (padine brda Orlovina). Na sve tri lokacije je vršena regulacija toka, ili eksploatacija šljunka“, rekao je Čulafić.

Da je došlo do opadanja nivoa podzemnih voda na ovom prostoru svjedoče, kako je rekao, i mještani sela Grbavaca, koji su morali da produbljuju bunare na svojim imanjima.

U moguće uzroke kolebanja i pada izdašnosti, posebno u ljetnjim mjesecima, Čulafić je ubrojio i korišćenje podzemne vode iz zetske ravnice, ukazujući da su najveći korisnici *Plantaže* za navodnjavanja svojih poljoprivrednih površina, dio Podgorice se snabdijeva vodom iz Čemovskog polja, a raste i broj seoskih domaćinstava koja koriste podzemne vode za navodnjavanje.

Iz *Plantaža*, koje iz 24 crpne bušotine, sa dubine od 50 do 90 metara za navodnjavanje 2.300 hektara pod vinogradima i voćnjacima utroše dva miliona kubika vode, i povodom ranijih sličnih tvrdnji iz RV, rekli su za CIN-CG da ne proizvode posljedice, jer se svaki izvučeni litar vrati u zemlju.

Ukazujući i da su objašnjenja iz nove analize opterećena brojnim pretpostavkama, Čulafić ocjenjuje da su neophodna hidrogeološka i hidrološka istraživanja, koja će u narednom periodu biti sprovedena u užoj i široj zoni vodoizvorišta.

otvaranje novih ponorskih voda u krečnjacima“, zaključio je tada Čulafić.

Opomene iz RV o ugrožavanju izvorišta, prema dokumentima koje ima CIN-CG, prethodne Vlade su dobijale u izvještajima o radu i planovima kompanije, koji su uredno usvajani.

„Imajući u vidu drastičan pad izdašnosti izvorišta *Bolje sestre* od cca 30 odsto samo u 2020. godini, ne može se sa sigurnošću garantovati redovnost isporuke vode tokom turističke sezone 2021“, upozorio je predsjednik Odbora direktora RV Budimir Šaranović u septembru prošle godine tadašnjeg potpredsjednika Vlade i ministra poljoprivrede Milutina Simovića.

I direktor *Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju* Luka Mitrović je na sjednici Odbora direktora 29. septembra prošle godine konstatovao da nelegalna eksploatacija oko izvorišta najvećim dijelom utiče na pad izdašnosti, te da je, dodatno, i pomjeranje korita Morače još jedan od uzroka ovakvog stanja.

Desetine prijava koje je RV posljednjih godina uputio *Inspekciji za vode Uprave za*

inspekcijske poslove (UIP) zbog eksploatacije šljunka uglavnom su bile bez većih rezultata, a zaposleni koji su ih prijavljivali suočavali su se i sa prijetnjama prilikom snimanja situacije na terenu, kažu u ovoj kompaniji.

CIN-CG imao je uvid u više od 20 zahtjeva RV za inspekcijски nadzor, upućenih UIP-u od 2016. do kraja prošle godine.

U zahtjevu od 25. jula 2017. godine, na primjer, Jevrić navodi da “nelegalna eksploatacija izgleda, bez obzira na moratorijum, ponovo ‘uzima maha’.”

„Prethodnih dana na lokalitetu Mahale je primijećena građevinska mehanizacija. Stoga Vam prosljeđujemo uz zahtjev za vršenje inspekcijske kontrole fotografije sa lica mjesta...“.

Odbor direktora RV jula 2019. godine je konstatovao da, o kakvoj organizovanoj aktivnosti je riječ najbolje govori činjenica da se do dolaska nadležnih organa na lice mjesta uklanja sva mehanizacija, a u kasnim popodnevnim i večernjim časovima nastavlja sa eksploatacijom, kao i tokom kišnih dana

i praznika, kada se ne očekuju aktivnosti inspeksijskih organa.

„Ove aktivnosti direktno utiču na korito rijeke Morače i zakonom definisane kote koje ne bi trebalo da budu niže od 10,5 metara nadmorske visine, dok podaci sa terena ukazuju da su stvarne kote značajno niže, što ukazuje na visok stepen ugroženosti vodoizvorišta *Bolje sestre*,“ navodi se u zapisniku sa sjednice Odbora direktora 31. jula 2019. godine. U drugim dokumentima se navodi da su kote dna rijeke niže od dva do četiri metra.

Iz *Uprave za vode* za CIN-CG su kazali da se može reći da je nelegalna eksploatacija iz korita Morače znatno smanjena i svedena na najnižu mjeru, ali da ostaje problem vađenja materijala sa poljoprivrednog i nepoljoprivrednog zemljišta van rječnog toka, a negdje i na kilometar od rijeke.

Od 2016. godine, prema tvrdnjama UIP, *Inspekcija za vode* izdala je veći broj prekršajnih naloga i podnijela više prekršajnih prijava protiv počinitelja prekršaja. Podnijeta je, ističu, i jedna krivična prijava protiv NN lica.

U jednom od dopisa, koje je inspektor za vode 5. oktobra 2018. godine dostavio RV, ističe se da je tokom nadzora u mjestu Botun zatečen utovarivač (rovokopač) žuto-plave boje, oznake „Gisslens“ bez registarskih oznaka i teretno motorno vozilo žuto-plave boje marke FAP bez registarskih oznaka i montiranim sitom. U trenutku pregleda prosijavan je pijesak iz korita Morače.

„Na licu mjesta zatečeno je lice S.A. po čijoj izjavi isti je vlasnik mehanizacije. Tokom nadzora na licu mjesta utvrđeno je da se radi o nelegalnoj eksploataciji šljunka i pijeska“, navodi se u obavještenju. Protiv S.A. podnijet je zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, a mehanizacija je uklonjena uz prisustvo inspektora.

Iz UIP-a, međutim, ističu da se veliki broj inicijativa RV-a odnosio na mehanizaciju izvođača radova koji su imali potpisane ugovore sa *Upravom za vode* o radovima na regulaciji Morače, koje izvodi „Bemaks“.

Tehnički direktor RV Ivan Špadijer, na zajedničkom sastanku sa predstavnicima UzV o zaštiti vodoizvorišta *Bolje sestre* prije godinu i po, kazao je da nije samo riječ o klimatskim promjenama „a u prilog tome govori činjenica da je ova problematika nezabilježena na ostalim izvorištima u Crnoj Gori“. Špadijer je rekao i da su oni od 2014. godine negodovali i zbog radova na regulaciji rijeke Morače, jer su i tada smatrali da mogu imati negativan uticaj.

Više članova Odbora direktora RV, na

nekoliko sjednica 2017. godine, u čije zapisnike je CIN-CG imao uvid, izrazilo je sumnju u ispravnost projekta regulacije rijeke i istaklo da se prilikom ranijeg sprovođenja regulacije nivo podzemnih voda spustio oko dva metra.

O vodoizvorištu je u januaru 2019. godine održan okrugli sto, kojem su prisustvovali direktori RV i UzV. Jedan od zaključaka stručnjaka bio je da se radovi na regulaciji Morače moraju zaustaviti sve do momenta dok se konačno utvrdi da li eksploatacija materijala iz korita – legalna ili nelegalna – utiče na izdašnost izvorišta.

Direktor UzV je na sastanku sa predstavnicima RV u septembru iste godine kazao da ukoliko „glavni problem funkcionisanja RV i izdašnosti izvorišta *Bolje sestre* zavisi od projekta regulacije, onda je problem lako rješiv“.

Odluku o privremenom obustavljanju radova na regulaciji donio je, međutim, godinu i tri mjeseca kasnije, čemu su prethodile razmjenе optužbi sa predstavnicima RV o odgovornosti za stanje.

Na nezadovoljstvo saradnjom sa UzV, o kojem su u oktobru prošle godine Jevrić i Šaranović obavijestili Milutina Simovića, uzvratilo je Gutić ocjenama da se RV nije bavio uzrocima, već samo posljedicama smanjenja izdašnosti. On je ocijenio neozbiljnim „pokušaj

IZDAŠNOST VODOIZVORIŠTA BOLJE SESTRE			
 DATUM MJERENJA	 KOLIČINA L/S	 DATUM MJERENJA	 KOLIČINA L/S
31.07.2015.	1405	02.07.2019.	1284
13.08.2015.	1349	06.08.2019.	1080
06.10.2015.	1632	31.08.2019.	1144
28.07.2016.	1800	03.10.2019.	1104
29.08.2016.	1270	23.10.2019.	927
31.08.2016.	1300	24.01.2020.	1257
14.09.2016.	1430	14.02.2020.	1627
30.09.2016.	1480	05.05.2020.	1647
27.06.2017.	1350	12.06.2020.	806
26.07.2017.	1150	03.07.2020.	848
15.08.2017.	1140	09.07.2020.	720
31.08.2017.	1180	17.07.2020.	853
03.10.2017.	1047	24.07.2020.	562
06.11.2017.	1367	27.07.2020.	581
25.07.2018.	1355	30.07.2020.	655
31.08.2018.	1200	05.09.2020.	334*
01.10.2018.	1293	30.11.2020.	941
26.10.2018.	984		

U planu i fabrika

U planovima *Regionalnog vodovoda* je i izgradnja fabrike za vode, a direktor Goran Jevrić tvrdi da pad izdašnosti neće ugroziti taj projekat.

„Proizvodni kapacitet planirane fabrike flaširane vode na izvoru *Bolje sestre* je 1-5 litara u sekundi, pa taj projekat ne može biti ugrožen padom izdašnosti izvorišta,” kazao je on za CIN-CG.

O projektu izgradnje fabrike za flaširanje vode i proizvodnju piva i hladnih čajeva, u dokumentu *RV Vizija razvoja 2030* se navodi da su preduslovi za njegovu realizaciju „realni, dok je neophodno da se okonča procedura u Skupštini Crne Gore, koja treba da usvoji planske pretpostavke za područje Skadarskog jezera, kako bi RV bio u prilici da dobije urbanističko tehničke uslove za početak izgradnje fabrike vode”.

Regionalni vodovod je izradio idejni projekat, kao i elaborat o procjeni uticaja na životnu sredinu, čime su eventualnom investitoru, kako tvrde u RV, stvoreni preduslovi da počne investiciju od više miliona eura.

(RV) skretanja pažnje sa svojih obaveza na druge institucije”.

Izvršna direktorica nevladine organizacije *Green Home* Nataša Kovačević kazala je za CIN-CG da UzV nije uradila istraživanja kapaciteta i kvaliteta vode izvorišta *Bolje sestre* i utvrdila konkretan uticaj regulacije Morače, ili nelegalne eksploatacije šljunka i pijeska iz korita, kao i iz poljoprivrednog zemljišta.

Ona je istakla da se slika devastiranog donjeg toka Morače u drugoj i trećoj zaštitnoj zoni vodoizvorišta teško može podvesti u većem dijelu pod klimatski uticaj.

„Ali je razumljivo da onima koji zarađuju na račun eksploatacije šljunka i sa druge strane eksploatacije voda, ovakvo opravdanje može da odgovara... Propise krše, kako koncesionari tako i nadležne institucije, naočigled laičke i stručne javnosti, ostvarujući prihode, a zanemarujući aspekte bezbjednosti kvaliteta i zaštite voda, kao i životne sredine”, kazala je Kovačević.

Gutićevom odlukom zaustavljeni su radovi na projektu regulacije Morače na dionici tri, od ušća rijeke Sitnice po Ponara, koje je izvodio *Bemaks*, a nadzirao podgorički *Sistem-MNE*.

„Razlog privremene obustave regulacije jeste upravo moguće ugrožavanje snabdijevanja

vodom crnogorskog primorja, iako nedoređivanjem treće zone sanitarne zaštite nije dokazan uticaj vodotoka i regulacionih radova na izdašnost vodoizvorišta,” kazao je on za CIN-CG.

Gutić je rekao da dodatno otežava situaciju na Morači eksploatacija materijala sa zemljišta koje se tretira kao poljoprivredno.

„Dešavanja koja nijesu u potpunosti pod kontrolom dovode do toga da se izvođenje projekta ne dešava onom dinamikom kojim bi željeli, ali odstupanja od projektnog rješenja nije bilo”, kazao je on.

Iz *Bemaks*-a su rekli za CIN-CG da su od 2015. do 2019. godine *Upravi za vode* uplatili 156.780 eura, a da su za kubni metar izvađenog materijala plaćali od 2,5 do tri eura. To znači da su iz korita rijeke izvadili najmanje 52 hiljade kubika. Na pitanje, o tome da li su imali prijava i upozorenja zbog produbljivanja korita, kazali su da nije bilo „nikakvih primjedbi na rad”.

UzV je prethodno imala ugovore i o regulaciji drugih dionica rijeke i sa *Cijevnom Komerc* i *Beton Montenegro*. Visina naknade za otkup viška materijala, kako su iz *Uprave* ranije rekli za CIN-CG bila je za *Cijevnu* 2,75 eura po kubiku, za *Beton Montenegro* – 2,76 eura.

Kompanija *Cijevna Komerc* je potpisala ugovor o regulaciji korita rijeke Morače na dionici od 3.267 metara, nizvodno od Vukovačkog mosta. Završeno je 70 odsto radova.

„Zaustavljeni su 2018. godine zbog neusaglašenosti nove projektne dokumentacije sa stvarnim stanjem na terenu, a drugim dijelom osporeno je izvođenje zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa,” kazali su iz kompanije *Cijevna Komerc* za CIN-CG. Oni su, tvrde, kroz regulaciju vadili sirovinu za dalju obradu i platili 187.606 eura.

„Shodno navedenom količina izvađenog materijala iznosi cca 68.000 metara kubnih”, navedeno je u odgovoru na pitanje CIN-CG-a.

Iz kompanije *Beton Montenegro* nisu odgovorili na pitanja CIN-CG-a.

Da klimatske promjene ne mogu biti uzrok velikog pada izvorišta saglasan je i direktor *Direktorata za vodoprivredu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede* Momčilo Blagojević, ali je poručio da „konkretni uticaji moraju biti stručno dokazani”.

„...što je moralo biti urađeno do sada od strane upravljača izvorištem, uzimajući u obzir linearni pad izdašnosti izvorišta od 2005. godine do danas, a što je mjereno i validovano od strane Zavoda”, tvrdi Blagojević. Navodi u *Viziji razvoja RV*, o tome da je uticaj promjene

temperature doveo do smanjenja izdašnosti izvorišta, kako ocjenjuje Blagojević, nijesu relevantni, jer „...trend padavina na godišnjem nivou je ostao skoro nepromijenjen“.

Početkom ove godine počela su i dva projekta, od kojih će se jednim, uz podršku *Evropske banke za obnovu i razvoj* nastojati da se na naučnoj osnovi utvrde uzroci, ali i predlože mjere za zaštitu izvorišta i povećanje kapaciteta. Nalaz se očekuje do početka juna.

Miloš RUDOVIĆ

LIM U BIJELOM POLJU I NIZVODNO
PRETVOREN U KANAL OTPADNIH VODA:

RIJEKA MRTVIH RIBA I CRNIH MRLJA

DRŽAVNE INSTITUCIJE PREPUSTILE RIJECI
DA SAMA RIJEŠI PROBLEM ZAGAĐENOSTI
I EKOCIDA NIZVODNO OD BIJELOG
POLJA. KVALITETNE RIBE JE SVE MANJE,
U NJIMA SU PRONAĐENI TEŠKI METALI,
A BROJ RIBOLOVACA SMANJEN JE ZA TRI
ČETVRTINE

Više niko ne lovi ribu u Limu, zbog zagađenja je ne jedu i ne daju djeci. Riblji fond je smanjen. Nema ni deset odsto nekadašnjeg", kaže Ismet Softić, predsjednik Sportsko-ribolovnog kluba „Sinjavac“ za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG).

On ističe da su 2009. godine izdali 828 sportskih ribolovnih dozvola, a prošle samo 220. Ko će da truje najbliže i sebe ribom koja je nekad hranila ljude ovog kraja.

Pored Lima danas je više od 270 nelegalnih deponija. Veliki je broj industrijskih zagađivača, a u rijeku se ulivaju i neprerađene otpadne vode iz pola vijeka stare i 185 kilometara duge kanalizacione mreže u Bijelom Polju. Sve to pretvorilo je rijeku u jedan od najzagađenijih vodotoka u Crnoj Gori.

Zbog zagađenja, iz Lima nestaje pastrmka i pojedine biljne vrste, a nastanjuju se druge koje podnose ispuštene otrove. U ribama su stručnjaci otkrili i veliku koncentraciju teških metala.

Iako je proglašen rijekom od državnog značaja, uprkos upozorenjima stručnjaka i obavezama iz Pregovaračkog poglavlja 27, institucije države malo čine da se stanje Lima popravi – pokazalo je istraživanje koje je sproveo CIN-CG.

Ministarstvo održivog razvoja i turizma i njegova Agencija za zaštitu prirode i životne sredine (Environment protection Agency of Montenegro –EPA), kao i Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja sa Upravom za vode, nemaju sveobuhvatnu analizu rijeke Lima, nanosa, životinjskog i biljnog svijeta, zemljišta, stepena ugroženosti.

Uprava za vode nema vodni katastar. Oni optužuju opštine da kasne sa podacima. Bjelopoljska opština nije ni započela planiranu gradnju prečišćivača otpadnih voda. Kazne za zagađivače su simbolične i često zastarijevaju. Simbiolične kazne od nekoliko stotina eura za pojedince, do hiljadu za kompanije koje uporno ne ugrađuju postrojenja za prečišćavanje, više stimuliše nego što opominje zagađivače.

Povremeni slučajevi pomora ribe ili promjene boje rijeke zbog ispuštenog otrova, najčešće završavaju prijavama policije protiv NN lica i beskonačnim izviđajima bez rezultata. Na čitavom sjeveru države, Lim i ostale rijeke nadgleda jedan inspektor.

POMOR JE BIO, A ISTRAGA TRAJE

Izvor Lima je bistar kao suza. Rijeka izvire iz Plavskog jezera, sakupljajući duž 83 kilometra svog toka kroz Crnu Goru potoke i rječice sa teritorije Andrijevice, Berana i Bijelog Polja. U vrijeme SFRJ, ogromno zagađenje počinjalo je već od Berana zbog ispuštanja otrova iz fabrike sulfatne celuloze i papira koja je zatvorena krajem prošlog vijeka. Alarmanтно stanje je sada kod Bijelog Polja i nizvodno. Međunarodna rijeka dunavskog sliva, potom, prolazi kroz Srbiju, a zatim u BiH, na 220-om kilometru uvire u Drinu.

U Informaciji o stanju životne sredine, koju je 2018. godine objavila EPA, navodi se da je rijeka ispod Bijelog Polja "van svih propisanih klasa" i "nije upotrebljiva", pod uticajem "zagađenja koja su evidentirana kroz sadržaj fosfata, nitrita, TOC-a i jonski odnos Ca/Mg".

Loše stanje potvrdio je nedavno i tim stručnjaka sa Prirodno-matematičkog fakulteta (PMF) iz Podgorice. Studija ekosistema rijeka Lim, Ljuboviđe i Bistrice, objavljena krajem januara pokazuje da su na zagađenje najviše uticale industrijske i komunalne vode, dok je uništenju ribe doprinio i krivolov.

Studiju je inicirala lokalna vlast poslije pomora veće količine ribe zbog izlivanja otpadnih voda 2. septembra 2019. Kao i brojne prijave, i ova je u fazi izviđaja.

Policija je u saradnji s ekološkom, poljoprivrednom i inspekcijom za vodoprivredu nakon vještačenja, Osnovnom državnim tužilaštvu (ODT) u Bijelom Polju, 28. februara 2020. godine podnijela krivičnu prijavu protiv „Mesoprometa“ d.o.o i odgovornog lica H. F. (33), kao i protiv kompanije „Milka MDK“ d.o.o. i rukovodioca M. Č. (31).

Iz „Mesoprometa“ ni nakon više pokušaja nisu htjeli da to komentarišu za CIN-CG, a iz „Milke MDK“ su kazali da se ne osjećaju odgovornim.

„To je proces dokazivanja koji traje. Mi ćemo pokušati da dokažemo da nismo odgovorni za pomor ribe“, kazao je izvršni direktor „Milka MDK“ Ivan Žunić.

Dva i po mjeseca poslije ovog incidenta došlo je do drugog, kada je u Limu primijećena crna mrlja, zbog čega je podnesena krivična prijava protiv NN lica, a izviđaj je u toku.

DUGO I PREDANO UNIŠTAVAJU RIJEKU

Profesor na PMF-u i član tima koji je radio Studiju ihtiolog Danilo Mrdak, tvrdi da se na devastaciji Lima "radilo predano i dugo".

„Totalna nebriga ispliva na površinu tek kad mrtve ribe počnu da plutaju. Tada se ljudi zapitaju šta se dešava, lokalno ribolovno društvo digne glas, društvene mreže se usijaju, a mediji krenu da izvještavaju. Ovo je odraz višedecenijske nebrige, po principu to je tekuća voda pa će odnijeti. Rijeka nosi do jednog momenta i kada više nema mjesta za sav otpad i otrov imamo ovakvu situaciju“, kazao je Mrdak za CIN-CG.

On ističe da su zbog zagađenja „pastrmke postale toliko rijetke da se mogu smatrati ugroženim“.

„Množe se vrste koje su tolerantnije na zagađenje i smanjeni kiseonik, što ide u prilog tezi da je promijenjena struktura ribljih zajednica. Dobra stvar je da su ove promjene reverzibilne i da će se jednom, kada se popravi

stanje, vratiti i ribe koje su sada rijetke, ili ih nema“, rekao je Mrdak.

Pokazatelj zagađenja su, kaže, pojava beskičmenjaka u nauci poznate vrste iz grupe Oligochetae, Diptera i Nematoda, koje se razvijaju u takvom ambijentu.

U Analizi zagađenosti vode Lima rađenoj tokom 2015. i 2016. godine, ekološkinja Danijela Veličković, pronašla je teške metale, gvožđe, bakar i cink u skobalju i klijenu. U mišićnom tkivu bilo je oko 57,5 miligrama gvožđa po kilogramu, što je iznad granične vrijednosti crnogorskog pravilnika o kvalitetu i sadržaju teških supstanci, mitotoksina i drugih toksina u hrani.

Veličkovićeva je i članica komisije koja je radila Lokalni plan zaštite životne sredine opštine Bijelo Polje 2019. – 2023. godine (LEAP) i zaključila da je „Lim najzagađeniji i najzapušteniji vodotok u državi“.

Najveći zagađivači su, kaže ona, farme stoke i pilića, klanice, domaćinstva, fabrike za eksploataciju šljunka i pijeska, štamparije

Jedan inspektor ne može sve

Najpoznatiji ekološki incident na Limu, pored pomora ribe, je ispuštanje crvene tečnosti u julu i avgustu 2017. godine. Inspektor za vode podnio je dvije krivične prijave protiv NN lica, a izviđač je u toku, saopštili su iz ODT u Bijelom Polju.

I u oktobru 2018. godine u blizini objekta lokalnog mesnog prerađivača crvena tečnost obojila je Lim. Podnesena je krivična prijava protiv NN lica, koja je takođe u fazi izviđača u ODT.

Od 2015. do 2020. godine, na teritoriji Berana podneseno je devet krivičnih prijava. U dva slučaja okrivljeni za odlaganje komunalnog otpada primjenom instituta odloženog krivičnog gonjenja platili su po 300 eura. Sedam prijava protiv NN lica za eksploataciju šljunka i pijeska se vode kao nezavršene, a mnoge su zastarjele. Pred Sudom za prekršaje u istom periodu pokrenuta su tri postupka, od kojih je u jednom izrečena kazna od dvije stotine eura, a dva slučaja se još rasvjetljavaju. Inspektor za vode je izdao devet prekršajnih naloga po dvije stotine eura zbog nelegalne eksploatacije riječnog nanosa.

Sve je ovo dio 520 inspekcijskih kontrola za pet godina, koje je na Limu sproveo jedan inspektor. Donio je i 21 rješenje u vezi sa eksploatacijom riječnih nanosa, odlaganja otpada, intervencija u koritu rijeke i uklanjanja kanizacionih cijevi, ali niko nije kažnjen, saopšteno je CIN-CG-u iz Uprave za inspekcijske poslove.

Službe u Bijelom Polju nemaju sabrane podatke o tome koliko su puta i koga kaznile zbog ugrožavanja Lima, dok je komunalna policija iz Berana izdala sedam prekršajnih naloga za nelegalno odlaganje otpada u blizini rijeke, ali su izbjegli odgovor o počiniocima i visini kazni.

Almir Mekić, direktor NVO "Euromost" na čiju inicijativu su nadležne službe izlazile na teren desetine puta, tvrdi da se prijave obično podnose kada ekološki incidenti privuku pažnju javnosti, a da je nepravilnosti mnogo više i da bi kontrole morale da budu češće.

Profesor Mrdak naglašava da je „očigledno da sankcije nijesu pomogle i da ih nije bilo dovoljno, jer se prošlog ljeta ne bi dogodio pomor ribe, a Lim ne bi imao ovako sumoran izgled“.

On ocjenjuje da bi u nadzor rijeka od državnog značaja na sjeveru Crne Gore, trebalo uključiti više ljudi.

„Potrebna je kompletna reorganizacija sektora voda uz razgraničenje nadležnosti, preciziranje procedura i sistematizaciju radnih mjesta. Znam da nema zaposlenog hidrologa u Upravi za vode, kao i da je samo jedan inspektor za vode za cijeli sjever“, rekao je Mrdak.

i mljekare.

“Kada se u rijeke izlivaju velike količine neprečišćenih komunalnih i industrijskih otpadnih voda, kao kod nas, dolazi do znatnog poremećaja prirodne ravnoteže i zagađenja opasnih po zdravlje stanovništva”, kaže Veličković.

Na području Berana prošle godine na obalama rijeke popisana su 42 neuređena odlagališta građevinskog i komunalnog, a nedostaju podaci o ostalim vrstama otpada. U Katalogu nelegalnih odlagališta Bijelog Polja registrovano je više od 230, sa svim vrstama otpada, osim medicinskog.

DOZVOLE NA RIJEČ

Prema podacima Uprave za vode, privremene vodne dozvole za ispuštanje tehnoloških otpadnih voda u Lim imaju „Mesopromet“, „Eko-meso“ i „MI Burko“. Ova bjelopoljska preduzeća su dužna da ispituju kvalitet i količinu otpadnih voda. Ostala nisu, pa je nepoznato šta sve odlazi u rijeku.

Uvidom u dokumentaciju koja je novinarki CIN-CG omogućena u prostorijama Uprave za vode, vodna dozvola „MI Burku“ je izdata, uprkos neprovjerenom radu postrojenja za prečišćavanje, zbog, kako je navedeno, nepristupačnog terena. To je suprotno Pravilniku o izdavanju vodnih akata, jer bi komisije Uprave trebalo da provjere ispravnost postrojenja za sva preduzeća kojima je izdata vodna dozvola.

Vodnu dozvolu za ispuštanje otpadnih voda nema ni Vodovod i kanalizacija „Bistrica“ u Bijelom Polju – gradu gdje prema posljednjem popisu živi 46 hiljada stanovnika, dok kanalizacioni sistem sakupljanja i odvođenja otpadnih voda koristi 16 hiljada ljudi, odnosno 32,5 odsto. U izvještaju o radu „Bistrice“ za 2018. godinu pokazuju da je kanalizaciona mreža stara od 40 do 55 godina izgrađena od skoro svih poznatih materijala, čelika, livenog gvožđa, PVC, polietilena, cinka....

Direktor „Bistrice“ Mladen Bulatović za CIN-CG kaže da „moraju da se stvore uslovi da bi se implementirali zakoni koji uređuju vodnu oblast“. Potrebno je postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV) čiji je početak izgradnje planiran za 2019. godinu, pa odložen, jer nije bilo novca. Predviđeno je da obuhvati gradsku i industrijsku zonu, odnosno lijevu obalu Lima, što je ekvivalent 20 hiljada građana.

U LEAP-u se navodi i da je „uvidom na terenu identifikovano oko 500 lokacija ispuštanja sanitarnih otpadnih voda, te da je zbog granja

i rastinja na Limu i pritokama nemoguće u potpunosti pronaći svaku kanalizacionu cijev”.

Od 2015. do 2020. godine, inspektor za vode je donio 21 rješenje za pribavljanje vodnih dozvola. Četiri firme čija imena je Uprava za inspekcije odbila da saopšti, kažnjene su po pet stotina eura i dat im je rok da je pribave. Tri preduzeća je još nemaju, pa su zbog toga kažnjene sa hiljadu eura.

U katastru potencijalnih zagađivača, izvedenog iz LEAP-a, navodi se da uređaje za prečišćavanje voda nemaju mljekara „Milka MDK“, dvije farme pilića i kokošaka „Beganović“, štamparija „Merkator“ i „Pegaz“, dva preduzeća za obradu drveta „Brenta“, d.o.o. „Selektor“, „Bau Centar“ i „Gradišta Komerc“.

Novinarka CIN-CG je vidjela ispusne cijevi ispred preduzeća i farmi koje nemaju vodnu dozvolu za ispuštanje otpadnih voda.

Među njima su dvije farme pilića i kokošaka „Beganović“ u Bijelom Polju. Ovlašćeni zastupnik i osnivač Senad Beganović odbio je da odgovori na pitanje CIN-CG o tome na koji način planira da zaštititi rijeku.

Pored autoservisa i objekta za tehnički pregled vozila „Wagen“ novinarka je, takođe, primijetila dvije ispusne cijevi. Iz jedne su bili uočljivi i tragovi crne tečnosti. Izvršni direktor preduzeća Refik Kasumović tvrdi da to nije ispušteno iz prostorija preduzeća.

„Mi nismo klasični autoservis, te naše otpadne vode ne mogu značajno zagađati Lim. Obje cijevi su kanizacione, otpadne vode iz autoservisa idu u bazen koji se redovno prazni i to radi komunalno preduzeće“, kazao je Kasumović. Iz Vodovoda i kanalizacije potvrdili su za CIN-CG da otpadne vode iz tog i svih bazena koje prazne, ispuštaju u – rijeku.

Otpadne vode i organski otpad nalaze se ispred farme „Franca Oluja“ na zemljištu uz Lim. Iz „Mesoprometa“, čija je ovo kooperativna farma, odbili su da o tome odgovore na pitanja CIN-CG-a.

„Nemamo uređaje za prečišćavanje otpadnih voda, niti ćemo ga graditi, jer nema potrebe. Sve naše tehnološke otpadne vode se sakupljaju i njih odvozi preduzeće za sanitarnu i ekološku zaštitu „Hemosan“ iz Bara“, tvrdi za CIN-CG vlasnik štamparije „Pegaz“ Zoran Loktionov. Iz „Hemosana“ su za CIN-CG, međutim, kazali da nemaju ništa sa otpadnim vodama iz Pegaza, te da su u određenom periodu 2019. godine odvozili ambalažu i boje.

Zbog izlivanja crvene boje iz preduzeća „Pegaz“ u pritoku Lješnicu, a potom i u Lim 22. marta 2019. godine, Loktionov je platio kaznu 1.200 eura. Iz firme su tvrdili da je riječ

Dugo pravljenje spiska zagađivača

Agencija za zaštitu prirode i životne sredine kroz nekoliko informacija je upozoravala da "katastar izvora zagađivača, kao osnovni instrument u politici donošenja mjera i planova sprečavanja i smanjenja zagađenja, još ne postoji, tako da je neophodno što hitnije raditi na njegovom uspostavljanju".

Opština Berane priprema Lokalni plan zaštite životne sredine 2019. – 2023. godine, iz čega bi se mogao izvesti katastar potencijalnih zagađivača ove opštine. Iz dostupnih dokumenata se, kao i u Bijelom Polju, ne može zaključiti o uzrocima zagađivanja.

Profesor Mrdak ističe da je za vode od državnog značaja mnogo bitniji vodni katastar koji bi, prema zakonu, trebalo da vodi Uprava za vode.

„Znam da on još ne postoji, ali to ne sprečava opštinu da napravi svoj popis zagađivača“, kazao je Mrdak.

Iz Uprave za vode su odgovorili za CIN-CG da su u oktobru 2019. godine počeli da izrađuju vodni katastar, ali da im opštine ne dostavljaju "sve konkretne informacije".

„Opština Bijelo Polje dostavila je ovom organu Katastar potencijalnih zagađivača. Vodovod i kanalizacija Berane dala je listu pravnih i fizičkih lica koja mogu biti zagađivači na teritoriji opštine Berane“, navodi se u odgovoru Uprave za vode.

o grešci radnika.

Direktor „Milka MDK“ Ivan Žunić je kazao da se otpadne vode iz mljekare slivaju u zajednički šaht kanalizacionog odvoda i da se na taj način prečišćavaju.

„To je onda problem koji treba da riješi sistem gradske odvodne kanalizacije na koji smo priključeni. Redovno plaćamo i za kanalizaciju, 50 odsto od utrošene vode“, rekao je Žunić. Mljekara, prema njegovim riječima, ima iste proizvode 40 godina, nikada nisu zagađivali rijeku, ali će ipak graditi uređaje za prečišćavanje, kada im odobre novac iz evropskog programa za ruralni razvoj IPARD, sa 50 odsto bespovratne podrške.

Prema pravilnicima izvedenim iz Zakona o vodama, „Milka MDK“ trebalo bi da ima vodnu dozvolu za ispuštanje otpadnih voda, a inspekcija da kažnjava one koji je nemaju.

Ostalih sedam preduzeća iz bjepoljskog Katastra potencijalnih zagađivača, „Fishpond Kasumović“, autoperionica „Damjanović“, „Optikon Bistrica“, JU „Opšta Bolnica“, Dom zdravlja, mesara „Denko“ i „Mesopromet“ imaju uređaje za prečišćavanje, ali Veličković i tu ima zamjerke.

„Imaju određene uređaje, taložnike, jame, šahtove za primarno prečišćavanje otpadnih voda, pa bi inspekcija trebalo da provjeri rad tih postrojenja“, kaže Veličković.

Loš primjer je bolnica u Bijelom Polju, iz koje sanitarne i fekalne vode odlaze do taložnika sagrađenog 1975. a rekonstruisanog 1999. godine, pa se nedovoljno prečišćene izlivaju u Lim.

„Otpadne vode iz staračkog doma i jednog

dijela naselja su priključene na taložnik, te je teško odrediti precizno količinu fekalnih i otpadnih voda“, navodi se u Katastru potencijalnih zagađivača.

Iz bolnice za CIN-CG su rekli da je sa postrojenjem sve u redu, a da bi njegovom provjerom i ispitivanjima trebalo „da se bave druge institucije“.

Kao pozitivan primjer, Veličković izdvaja autoperionicu Damjanović, čiji vlasnik Vuk Damjanović donosi dobru praksu iz Švajcarske gdje živi. Ova kompanija, prema dostupnim dokumentima, koristi najsavremenije metode prečišćavanja otpadnih voda.

„To je separator 2.000 litara zapremine, opremljen sa više filtera, koji u potpunosti čiste vodu i zadržavaju prljavštinu, osmišljen tako da je životna sredina zaštićena. Postrojenje posjedujemo od osnivanja, za njega smo se odlučili isključivo zbog zaštite Lima i biodiverziteta“, kazao je izvršni direktor autoperionice Mirko Damjanović za CIN-CG.

Ekološkinja iz Berana Rita Bajraktarević ističe da je Lim na teritoriji Bijelog Polja najzagađeniji, jer se tamo nalazi i veći broj zagađivača. Taj grad, za razliku od Berana, nema PPOV.

ZAGAĐUJU I SUSJEDNE ZEMLJE

Danijela Veličković ocjenjuje i da problem predstavlja to što je Lim „sa sistemsko naučno-istraživačkog aspekta nepoznanica“.

„Da bi se govorilo o stepenu ugroženosti, neophodno raditi i druge analize pored osnovnih fizičko hemijskih parametara: riječnih nanosa, stanja životinjskog i biljnog svijeta,

zemljišta na dnu i obali, geomorfologije riječnog korita, stepena ugroženosti”, tvrdi Veličković.

Sve što se baci ili ispusti u Bijelom Polju lako završi u dijelu Lima u Srbiji, zbog čega autori LEAP-a ističu opasnost prekograničnog zagađenja u Srbiji i Bosni i Hercegovini.

Član Ekološkog društva “Prijatelji Sopotnice” iz Prijepolja Vladimir Malešić, ipak, kaže da “zbog velike moći prečišćavanja koju rijeka ima”, Lim na teritoriji ove opštine često pripada klasi I i II, rjeđe na prelazu u III.

„Svaki nadolazak vode odnosi, ali i donosi nove količine otpada kojim su obale bukvalno prekrivene, a drveće “okićeno” kesama. Očigledno je da ogromne količine smeća, na dijelu iznad Prijepolja, dolaze i iz Crne Gore”, kazao je Malešić.

Evropska komisija (EK) ocjenjuje da je nivo usklađenosti Crne Gore sa Evropskom unijom u oblasti upravljanja vodama i dalje ograničen, te da je to sa klimatskim promjenama najslabija karika, kazala je biološkinja Jelena Marojević za CIN-CG.

„EK konstatuje da su otpadne vode i dalje najveći izvor zagađenja riječnih tokova u Crnoj Gori. U tom smislu se očekuje veći rad na rješavanju problema, posebno u procesu izrade planova upravljanja jadranskog i dunavskog sliva, na koji se dugo čeka. Crna Gora treba da osigura uspostavljanje programa za praćenje statusa voda. Jedino ispunjavanjem zahtjeva EU na koje smo se obavezali, uz dosljednu primjenu kaznene politike, promjenu svijesti, loših navika i načina poslovanja nekih privrednih subjekata, možemo očekivati da će se stanje i kvalitet voda naših rijeka unaprijediti, pa u tom smislu ni Lim nije izuzetak”, zaključila je Marojević.

Plan upravljanja dunavskog sliva kome pripada i Lim je u nacrtu, i završetak u Upravi za vode očekuju ove godine.

Alisa HAJDARPAŠIĆ

ZBOG ZAGAĐENJA RIJEKA ZETA
PRED KOLAPSOM,
A MJEŠTANI STRAHUJU:

OD PITKE, DO OPASNE VODE

„VRLO LOŠ STATUS” KOJI JE
ZETI, POSLIJE ISPITIVANJA,
DODIJELIO HIDROMETEOROLOŠKI ZAVOD
CRNE GORE BLAGI JE OPIS ZAGAĐENOSTI
ZBOG KOJE MJEŠTANI STRAHUJU DA
ČEŠĆE OBOLIJEVAJU. STRUČNJACI TVRDE
DA POSTOJI SADEJSTVO INSTITUCIJA I
ZAGAĐIVAČA

Stanovnici sela Grbe kod Spuža razmišljaju da napuste svoja imanja i potraže drugo, manje opasno mjesto. Oni žele ono što smatraju da se stiče rođenjem – pravo na čist vazduh, vodu i hranu.

„Pravo na život, ništa drugo“, kaže mještani Goran Đuričković.

Njihovi preci dijelili su imanja nasljednicima, tako da svako dobije parče koje izlazi na obalu. Zato su, posjedi uz Zetu uglavnom dugački, a uski.

Ova pritoka Morače i dio Jadranskog sliva, duga 86 kilometara, nastaje od voda sa sjevera države koje poniru u Nikšičkom polju. Prečišćene u utrobi zemlje pojavljuju se kod mjesta Glava Zete. Nekada bogata ribom i biljnim svijetom, u donjem toku, umjesto izvora života, postala je opasni kanal u koji se slivaju otpadne vode brojnih kompanija. Riblji fond je gotovo uništen, a mještani strahuju da je i njihovo zdravlje ugroženo.

„Tražili smo od Instituta za javno zdravlje Crne Gore da izvrši kontrolu zdravlja ljudi sa tog područja, jer nekoliko godina imamo veliku smrtnost zbog karcinoma, što nije bilo u ranijim godinama. Iz Instituta su nam saopštili da sada ne mogu da se izjasne u vezi ovog zahtjeva zbog povećanog obima posla usljed epidemije koronavirusa“, kaže Đuričković za *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore, Balkansku istraživačku mrežu i Monitor* (CIN-CG/BIRN/Monitor).

Iz Instituta nijesu odgovorili na pitanja o tome imaju li i kada namjeru da provjere navode mještana Grba i zašto to do sada nije urađeno.

Za ovakvo stanje, kako je pokazalo istraživanje CIN-CG/BIRN/Monitor, odgovorni su prije svih *Uprava za vode*, Agencija za zaštitu životne sredine, inspeksijske službe i Vladini resori koji dopuštaju rad ozbiljnih zagađivača, iako te kompanije često nemaju ekološku saglasnost, vodnu dozvolu i druge dokaze o kvalitetu materija koje ispuštaju u rijeku i uticaju na životnu okolinu.

Uprava za vode, još nema ni registar zagađivača. Iz cijevi kompanija kojima ova Uprava nije izdala dozvolu, novinar CIN-CG/BIRN/Monitor uvjerio se da ipak izlaze otpadne vode.

LABORATORIJE BEZ OPREME

Specijalistička veterinarska laboratorija u oktobru prošle godine ispitala je izlovljenu ribu iz Zete. Poslije kuvanja, utvrdili su „neprijatan miris nesvojstven za tu vrstu ribe“.

Ispitivanja *Odsjeka za kvalitet voda Hidro. meteorološkog zavoda Crne Gore* (HMZCG) tokom 2019. godine pokazala su da Zeta ima veoma loše fizičko-hemijske i biološke karakteristike. Posljednji put analiza je rađena u novembru prošle godine.

„Vrlo loš status imale su vode rijeka Morače, Bojane, Čehotine i Zete. Loš status imale su vode Cijevne, Gračanice, Lima, Lješnice, Ljuboviđe i Ibra, i to su dionice donjih tokova“, stoji u analizi. Ona pokazuje i da u Zeti ima manje beskičmenjaka koji su osjetljiviji na zagađeno okruženje! Uzorci su uzeti „u blizini ušća u Moraču, na Vranjskim njivama“.

Iz HMZCG nisu mogli da odgovore kako se „vrlo loš status“ odražava na riblji fond i poljoprivredne proizvode sa njiva koje se navodnjavaju iz rijeke, samim tim i na zdravlje stanovništva.

„Zavod tehnički nije opremljen za ova uzorkovanja i rad analiza. Ali, ova ispitivanja će se morati vršiti, opremanjem laboratorije Zavoda ili angažovanjem drugih laboratorija“, rekla je za CIN-CG/BIRN/Monitor **Nevenka Tomić**, načelnica *Odjeljenja za kvalitet voda u HMZCG*.

U Agenciji za zaštitu životne sredine su, ipak, označili izvore zagađenja koja utiču na riblji fond: „komunalne otpadne vode, uglavnom opterećene organskim materijalom, farma svinja, farma kokošaka, mljekara *Lazine*, klanica, gradska naselja“.

I novinar CIN-CG/BIRN/Monitor, ploveći čamcem Zetom 16. jula od danilovgradskog mosta do mjesta Grbe, uočio je brojne cijevi iz kojih se otpad izliva u rijeku.

Pored odvoda gradske kanalizacije, tu su i cijevi iz kamenoloma *Mermer i Šišković*, mljekare *Lazine*, sirare *Monte Bianco*, klanice *Primato-P*, farme svinja *Neksan-Čavor*, *Uprave za izvršenje krivičnih sankcija*...

Iz većine cijevi otpadne vode su mutile rijeku, a širio se i neprijatan miris.

Tog dana nije bilo otpadne vode iz odvoda kompanija *Primato-P* i *Eurozox*, koje su to radile u prethodnom periodu.

DOZVOLE ISTEKLE, KOMPANIJE RADE

Upravo zbog ovakvih, ili još alarmantnijih slika bilježenih tokom prošle godine, mještani Grba, mjesecima su protestovali.

„Kao djeca, nismo išli na izvore ili kućama, nego smo pili iz Zete. Danas ne možemo da se primaknemo rijeci koliko je zagađena, a kamoli da uđemo da se okupamo, ili da pijemo iz nje“,

kaže Đuričković.

On i njegove komšije bunili su se zbog nesnosnog mirisa koji se širi sa obližnje farme svinja, ali i zbog otpadnih voda sa farme i iz susjedne klanice *Primato-P*.

U oktobru prošle godine mještani su podnijeli i krivičnu prijavu protiv Dragana Čavora, vlasnika kompanije *Niksen-Čavor*, tvrdeći da njegova farma zagađuje životnu okolinu. Iz Osnovnog državnog tužilaštva u Podgorici su utvrdili da „nema osnova za preduzimanje krivičnog gonjenja protiv bilo kojeg lica, zbog bilo kojeg krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti”.

„Nas sistem ne štiti... Tražimo da se na sva privredna društva zakon primijeni“, ističe Đuričković.

Zakon propisuje da svaka kompanija koja bi mogla da utiče na ekosistem Zete mora da posjeduje sistem za prečišćavanje otpadnih voda, kao i vodnu dozvolu. Trebalo bi da je urađen i elaborat o procjeni uticaja na životnu sredinu na koji saglasnost, zavisno od nadležnosti, daju *Agencija za zaštitu životne sredine* ili organ lokalne uprave.

Iz *Uprave za vode* za CIN-CG/BIRN/*Monitor*, rekli su da od svih preduzeća čije su cijevi sprovedene u Zetu na teritoriji Danilovgrada, vodne dozvole imaju samo kamenolomi *Mermer* i *Šišković*, *Zeta Energy*, *Senca*, *Eko Petrol* i *Jugopetrol*. Dobili su ih na 10 godina i važeće su u ovom trenutku.

Kompanije zbog kojih su se bunili mještani Grba *Niksen-Čavor* i klanica *Primato-P* nemaju važeće dozvole za ispuštanje otpadnih voda u Zetu. Krajem maja 2018. godine dobile su privremene dozvole koje više ne važe.

„Navedene privremene vodne dozvole izdate su na period od 12 mjeseci i iste su istekle 31.05.2019. godine“, saopštili su iz *Uprave za vode*.

Vlasnik farme svinja Dragan Čavor za CIN-CG/BIRN/*Monitor* tvrdi kako više nemaju obavezu da imaju vodnu dozvolu jer od decembra 2019. godine nisu u Zetu ispustili „ni kap otpadnih voda”. Sada je, kaže, u funkciji separator koji otpad odvaja na čvrsto đubrivo i vodu koja im služi za navodnjavanje.

„Kako ne ispuštamo vodu u Zetu, nema potrebe da imamo vodnu dozvolu“, pojašnjava Čavor.

On, ipak, nema odgovor na pitanje – ko je onda ispustio otpadne vode u Zetu u Grbama 16. jula ove godine. U to se uvjerio i novinar CIN-CG/BIRN/*Monitor* koji je napravio snimak. Na mjestu gdje su se ranije iz farme svinja i klanice ispuštale otpadne vode, izlivala

se braonkasta tečnost, sa jakim mirisom svinjskog izmeta.

„Moralno, materijalno i krivično tvrdim da te otpadne vode više ne idu sa farme, a odakle idu neka ustanove nadležne institucije. Tehnički nije izvodljivo, jer je naš odvod betoniran uz prisustvo inspektora za vode“, tvrdi Čavor.

Inspekcija za vode je tokom januara i februara ove godine dva puta provjeravala rad farme svinja i utvrdila da se poštuju propisi.

VJEROVATI VLASNICIMA ILI SVOJIM OČIMA

Biolog Vuk Iković, ipak, tvrdi da se neprečišćene otpadne vode koje sadrže stajsko đubrivo i mokraću i dalje ispuštaju u Zetu.

„Znajući djelatnost okolnih preduzeća ova otpadna voda potiče, ili od klanice *Primato-P* ili od farme svinja, ili od oba preduzeća“, kaže Iković i pojašnjava da se to dešava najviše zbog nepravilnog upravljanja đubrivom i nusproizvodima klanja.

„U ovom trenutku farma svinja ne zagađuje životnu sredinu što se tiče otpadnih voda. Sve što je naloženo polovinom prošle godine da uradimo, mi smo uradili“, kaže Čavor.

Ispuštanje otpadnih voda u rijeku bez dozvole koja je istekla u maju prošle godine nastavlja klanica *Primato-P*, što je novinaru CIN-CG/BIRN/*Monitor* potvrdio i vlasnik Panto Vučurović.

„Ukoliko investitor nema vodnu dozvolu ne može početi sa radom. Ako investitor nema vodnu, ili ekološku dozvolu, a pritom obavlja svoje djelatnosti, isto je kao da vozite autobus javnog prevoza, a nemate vozačku dozvolu“, kaže Iković.

Da bi neko dobio dozvolu, prema njegovim riječima, mora da dokaže da otpadne vode iz proizvodnog procesa neće uticati na kvalitet rijeke. Zato je, kaže, vrlo bitno da nadležne ustanove imaju kvalifikovane službenike koji će umjeti da procijene sve podatke koje dostavlja investitor.

Na pitanje, ko je odgovoran za to što neke kompanije bez dozvole mogu da ispuštaju otpadne vode u rijeku, iz *Uprave za vode* prstom upiru na privrednike: „Odgovoran je preduzetnik, odnosno pravno lice koje obavlja djelatnost i ne sprovodi mjere propisane zakonom. Međutim, kada se utvrdi da je povrijeđen zakon ili drugi propis, ili da se ne poštuju standardi i normativi, inspektor za vode preduzima upravne mjere i radnje u skladu sa čl. 163 *Zakona o vodama*”.

U tom članu piše da bi nekoj kompaniji inspektor mogao da zabrani i rad ukoliko nema

potrebnu vodnu dozvolu.

U protekle četiri godine klanici *Primato-P* je dva puta privremeno obustavljan rad, zbog toga što su otpadne vode imale koncentraciju štetnih materija veću od maksimalno dozvoljenih.

Tokom jedne od posljednjih kontrola klanice, 29. maja ove godine, inspektori su utvrdili da nema uređaj za mjerenje količine vode koja se ispušta u Zetu.

Iz klanice su, uoči objavljivanja ovog teksta, u telefonskom razgovoru za CIN-CG/BIRN/*Monitor* rekli da je taj uređaj nedavno instaliran, pa čekaju da nadležni inspektor izađe na teren kako bi utvrdio činjenično stanje.

To što do skoro nisu imali mjerač i što nije jasno ko upravlja zajedničkim odvodom za atmosfersku kanalizaciju (u koji se slivaju otpadne vode više kompanija) razlog je, kazao nam je ranije vlasnik klanice Panto Vučurović, što nemaju vodnu dozvolu. Zahtjev za dobijanje tog dokumenta predaće kada budu ispunjeni svi uslovi.

Iako Vučurović tvrdi da njihov prečištač funkcioniše i da se u Zetu uliva samo prečišćena voda, u februaru ove godine inspekcija je utvrdila da se iz klanice u rijeku izliva krv. Zbog toga je odgovornoj osobi u kompaniji *Primato-P* izrečena kazna od 1.400 eura.

ZAGAĐIVAČIMA SE GLEDA KROZ PRSTE

Tokom 2018. i 2019. godine Agenciji za zaštitu životne sredine niko sa teritorije Danilovgrada nije dostavio podatke o ispuštanju zagađujućih materija iako su bili obavezni *Zakonom o životnoj sredini* i *Pravilnikom o bližem sadržaju i načinu vođenja katastra zagađivača životne sredine*.

„Dva najveća zagađivača – *Farma svinja Niksen-Čavor* i *Mrkara Lazine* nemaju ekološke saglasnosti. Samim tim nijesu mogle ni početi sa svojim radom, ali one već godinama koriste rijeku Zetu kao mjesto za istovar svog otpada“, kaže Iković.

Dragan Čavor je u razgovoru za CIN-CG/BIRN/*Monitor* kazao da je u toku proces pred nadležnim organom opštine Danilovgrad nakon kojeg će se znati da li je potrebno da rade elaborat o procjeni uticaja na životnu sredinu.

Iz mljekare su odgovorili za CIN-CG/BIRN/*Monitor*, da od 2003. godine imaju ekološku saglasnost izdatu na elaborat o procjeni uticaja na životnu sredinu koji je, takođe, urađen prije 17 godina. Iković, međutim, tvrdi da mljekara mora da uradi novi elaborat. Na snazi je, objašnjava on, novi *Zakon o procjeni uticaja*

na životnu sredinu iz 2008. godine, a mljekara je prevazišla kapacitete navedene u starom elaboratu.

Prema mišljenju ovog biologa, ni dokument mljekare iz 2003. godine nije bio valjan: „Sami sadržaj je takav da obrađivača dokumentacije i odgovorno lice koje je dalo saglasnost na ovakav dokument treba procesuirati, jer su dozvolili trovanje Zete od momenta otkad radi mljekara“.

Zato, ističe on, nerješavanje ovog problema „upućuje na saradnju institucija i zagađivača“.

„To govori da su primarni zagađivači institucije, jer su plaćene da obezbijede zdravu životnu sredinu i zdravlje građana“, kaže Iković.

Sagovornik iz jedne vladine službe, upućen u dešavanja u ovoj oblasti, kao najveći problem navodi to da ne postoje vodni katastri, među kojima je i katastar zagađivača.

„Informacionog sistema još nema. Upravljač vodama je za to kriv“, kaže on.

Prema *Zakonu o vodama*, a u članu 159, navodi se da „vodni informacioni sistem (...) uspostavlja i vodi nadležni organ uprave“, u ovom slučaju *Uprava za vode*.

Naš sagovornik napominje da su ti „informacioni sistemi“, tj. spisak zagađivača, neophodni da inspeksijski organi izađu na teren i provjere one koji potencijalno štete rijekama.

„Katastar zagađivača je baza za rad inspektora. Bez tog spiska oni mogu da rade samo na osnovu prijave, ili ako pretražuju teren, pa naiđu na zagađivača. Ipak, svi zagađivači treba da budu evidentirani kako bi inspektori znali koga da kontrolišu“, navodi izvor CIN-CG/BIRN/*Monitor*.

Pored nepostojanja katastara, on napominje da „davaoci dozvola za rad često propuste da im preduzeća dostave svu potrebnu dokumentaciju“. Tako se često dešava, kaže on, da neko počne da radi a da nema sve potrebne dozvole – vodnu dozvolu ili čak prečištač vode.

„Ili činovnici zloupotrebljavaju položaj, ili se ne udubljuju previše“, kaže on.

ŠTO OSTANE, DOKRAJČE KRIVOLOVCI

To što Zeti nijesu uradili zagađivači, učinili su krivolovci, kažu sagovornici CIN-CG/BIRN/*Monitor*.

U njoj je i stanište mekousne pastrmke, endemične i zaštićene vrste u Crnoj Gori.

Prije 35 godina, kaže ihtiolog Danilo Mrdak, to je bila najbrojnija vrsta pastrmke u Zeti.

„Sada, daj Bože da je ostalo par stotina

jedinki. Mi evo šest godina nismo uspjeli da je uhvatimo, a nisam čuo da je to uspio niti jedan sportski ribolovac“, kaže Mrdak za CIN-CG/ BIRN/*Monitor*.

Potpredsjednik opštine Danilovgrad Ilija Grgurović sa zabrinutošću govori o onome što se dešava Zeti

„Riba je u tako lošem stanju da je dovedena pred istrebljenje“, kaže Grgurović.

Privredno društvo *Za uzgoj, zaštitu i lov divljači i riba*, Danilovgrad koje bi trebalo da brine o ribljem fondu, napominje Grgurović, ima pet zaposlenih od koji su tri loše opremljena lovočuvara pred penzijom.

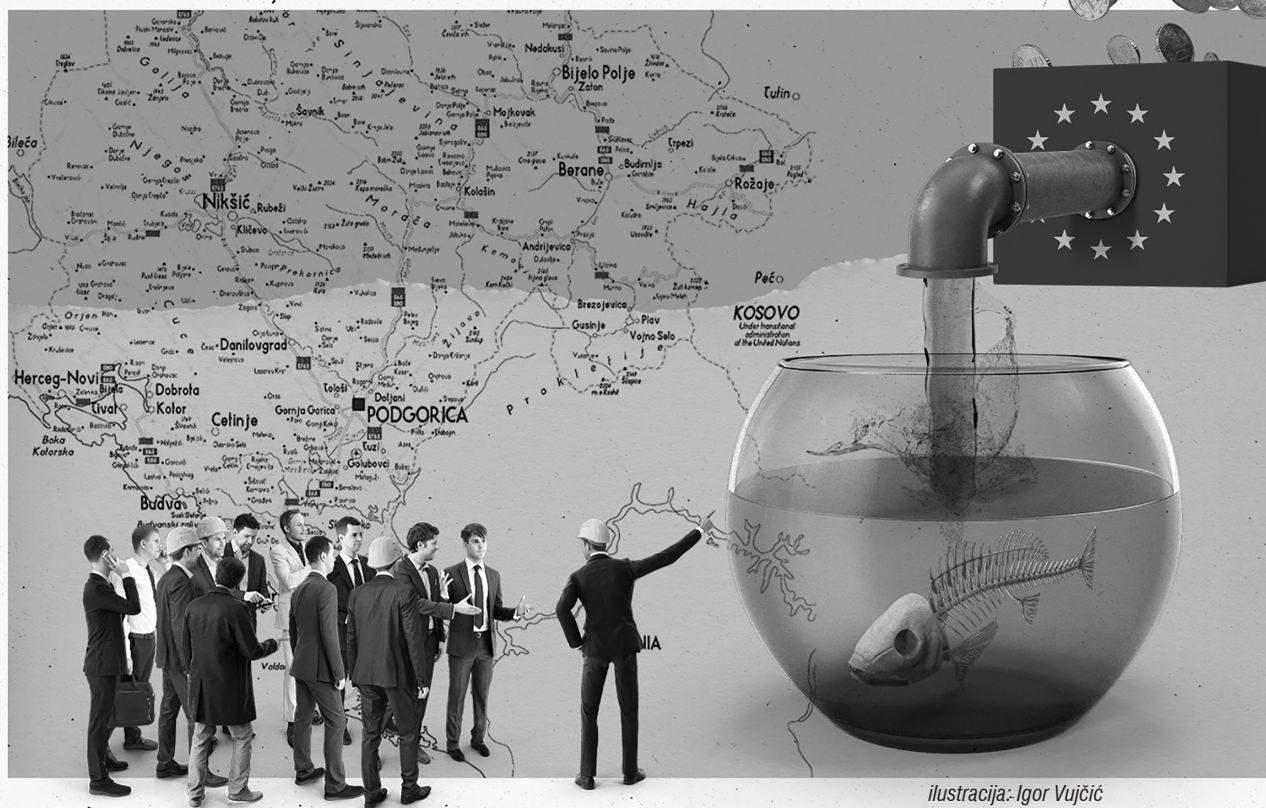
„Nisu mogli da odgovore tom zadatku... Mi nismo uspjeli da osudimo nijednog krivolovca godinama unazad... Ne možemo da dođemo do podataka koliko ima krivolovaca, ali ih svakako ima previse... Krivolova ima, ali nemamo dokaza. Samo dojava i prijava“, kaže Grgurović.

Mrdak tvrdi da je riba u Zeti je ugrožena zahvaljujući krivolovcima i slaboj kontroli nadležnih.

„Istini za volju, ponovo se pojavio skobalj, ima dosta i klijena pa i jegulje, ali je stanje sa potočarom i glavaticom, a naročito sa mekusnom zrelo za paljenje svih mogućih alarma ukoliko želimo da ih i dalje imamo u Zeti“, kaže Mrdak.

U decembru 2019. godine, nakon što je urađena *Studija zaštite zaštićenog prirodnog dobra rijeke Zete*, odlučeno da se na rijeci zabrani ribolov osim oko mostova u Danilovgradu i Spužu. Tako će biti naredne tri godine.

Nemanja ŽIVALJEVIĆ

PORESKI OBVEZNICI PLAĆAJU,
A POSTROJENJA ZA PREČIŠĆAVANJE
OTPADNIH VODA NEMA:

RIJEKE ZAGAĐENE, A NOVAC POTROŠEN

PORESKI OBVEZNICI PLAĆAJU, A POSTROJENJA ZA PREČIŠĆAVANJE OTPADNIH VODA NEMA. IZGRADNJA POSTROJENJA ZA PREČIŠĆAVANJE OTPADNIH VODA JEDNA JE OD OBAVEZA KOJE JE CRNA GORA PRIHVATILA PREGOVARAJUĆI O POGLAVLJU 27, KOJE SE ODNOSI NA ŽIVOTNU SREDINU I KLIMATSKE PROMJENE U CILJU USKLAĐIVANJA SVOG ZAKONODAVSTVA SA STANDARDIMA EU, NA PUTU KA NJENOM ČLANSTVU U OVOM BLOKU

Sedam crnogorskih opština je 2012. godine dobilo višemilionske grantove za izgradnju esencijalnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda kako bi se spriječilo zagađenje rijeka i mora, ali građevinski radovi još nisu otpočeli, a kako godine prolaze, potencijalni trošak raste.

Rožaje je trebalo da bude jedna od prvih opština u Crnoj Gori koja će dobiti postrojenje za tretman otpadnih voda u cilju prečišćavanja kućnih otpadnih voda koje bi sa ovim procesom bile relativno čiste prilikom njihovih ispuštanja u rijeke, jezera i Jadransko more.

Od 2011. do 2014. godine, opštinske vlasti u Rožajama uspjele su da izrade studiju izvodljivosti za ovo postrojenje, odabrali su lokaciju i uvrstili je u prostorni urbanistički plan opštine.

Sljedeća faza bila je izgradnja sistema za prečišćavanje otpadnih voda, za šta je obezbjeđen grant od 200.000 eura iz Instrumenta za pretpristupnu pomoć Evropske unije, IPA fonda za tehničku podršku.

Opština Rožaje se takođe za izgradnju fabrike zadužila i kod Evropske investicione banke (EIB) odakle je dobila sredstva u visini od blizu tri miliona eura, dok je grant od 700.000 eura obezbjeđen iz Evropskog fonda za Balkan.

Međutim, 2014. godine je Demokratska partija socijalista, koja je Rožaje vodila dvije decenije, izgubila vlast u opštini.

Nova opštinska vlast, na čije čelo su došle Bošnjačka stranka i Socijaldemokratska partija, iznenada je odlučila da postrojenje za tretman otpadnih voda izgradi na drugoj lokaciji.

Kao rezultat toga, moralo se ponovo uraditi studija lokacije, a nove vlasti nisu mogle za to dobiti novac iz IPA fondova. Novac je, umjesto toga, preusmjeren na rješavanje problema otpadnih voda u drugim opštinama koje su bile spremnije za izgradnju postrojenja.

Iz opštine Rožaje su za BIRN i Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) kazali da razlog za promjenu lokacije leži u tome što bi objekat na prvobitno planiranoj lokaciji bio preskup jer bi se na njoj trebala izgraditi i pumpna stanica.

„Iako je studija predviđala da je (prvobitna) lokacija najbolja, smatralo se da se od ovog rješenja treba odustati“, kazali su nam u opštini.

Ovo je samo jedan od primjera kako je nekoliko crnogorskih opština ostalo bez postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda zbog loših odluka lokalnih vlasti, koje nisu iskoristile novac koji im je dodijeljen za ove projekte.

Istraživanje BIRN/CIN-CG-a pokazuje da je

sedam crnogorskih opština – Rožaje, Plav, Bijelo Polje, Kolašin, Danilovgrad, Cetinje i Ulcinj – izgubilo šansu da dobije više od deset miliona eura kroz grantove namijenjene za izgradnju prečišćavanja otpadnih voda.

Ovaj neuspjeh opština da izgrade postrojenja košta i državni budžet Crne Gore – skoro 20 miliona eura, jer su dugogodišnja odlaganja realizacije projekata dovele do povećanja troškova izgradnje.

Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda jedna je od obaveza koje je Crna Gora prihvatila pregovarajući o poglavlju 27, koje se odnosi na životnu sredinu i klimatske promjene u cilju usklađivanja svog zakonodavstva sa standardima EU, na putu ka njenom članstvu u ovom bloku.

Pregovori o članstvu se nastavljaju, a postrojenja se tek trebaju izgraditi, iako će njihova izgradnja koštati opštine puno više nego što je to ranije planirano.

PROLONGIRANJE ZNAČI I VEĆE ZAGAĐENJE RIJEKA I MORA

Azra Vuković, direktorka crnogorske nevladine organizacije koja se bori za očuvanje životne sredine Green Home, za BIRN/CIN-CG ističe da svako prolongiranje realizacije projekata izgradnje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda doprinosi pogoršanju kvaliteta vode u vodotocima i povećanju koncentracije zagađujućih materija, te ima i negativan uticaj na život u rijekama i moru. Ona dodaje da zagađenje ima indirektan uticaj i na javno zdravlje.

„Nedostatak prostorno-planske dokumentacije, nedostatak projektne dokumentacije, nedostatak ljudskih kapaciteta za vođenje ovih procesa i nedostatak finansijskih resursa koje je trebalo obezbijediti kako bi se koristila donatorska ili kreditna sredstva, samo su neki od razloga koji su spriječili implementaciju ovih projekata“, objašnjava Vuković.

Ona naglašava da postoji više razloga za probleme koji su se pojavili. Jedan od njih je, smatra ona, nedostatak kapaciteta na lokalnom nivou za pripremu i vođenje ovako velikih i zahtjevnih projekata. Lokalne vlasti ne prepoznaju u dovoljnoj mjeri važnost ovakvih projekata, kaže Vuković – posebno zato što je njihova implementacija dug i zahtjevan proces.

U pojedinim gradovima postoji i problem „bespravno izgrađenih objekata na lokaciji predviđenoj za izgradnju postrojenja“, objašnjava Vuković. Ponekad nastaju i dodatni

troškovi jer je zemljište planirano za izgradnju u privatnom vlasništvu i opština mora da ga kupi.

„Drugi razlog usporavanja ovih projekata leži u činjenici da lokalne vlasti često ne žele da implementiraju projekte koji će u konačnici proizvesti obavezu građanima da plaćaju dodatne troškove za takve usluge, pa zato prolongiraju njihovu realizaciju“, kaže ona.

OTPADNE VODE KOJE SE ULIVAJU U RIJEKU IBAR

Opština Rožaje, nakon što je izgubila početna sredstva iz IPA fondova, imala je sreću da 2019. godine ponovo dobije novac za izgradnju elektrane.

Međutim, dok je za izgradnju postrojenja prvobitno izdvojeno nešto više od tri miliona eura, u Planu upravljanja komunalnim otpadnim vodama za period 2020-2035 Vlade Crne Gore procjenjuje se da će sada projekat koštati nešto više od pet miliona. Uz izgradnju nove gradske kanalizacione mreže, procjenjuje se da bi ukupni troškovi mogli ići do 12 miliona eura.

U PROCON-u, nacionalnoj jedinici za implementaciju projekata iz oblasti komunalnih djelatnosti i zaštite životne sredine, kažu da je izgradnja sistema za prikupljanje, odvođenje i tretman komunalnih otpadnih voda jedan od glavnih prioriteta kada je u pitanju zaštita životne sredine.

Otpadne vode iz Rožaja trenutno se ulivaju u rijeku Ibar na desetak kilometara od njenog izvora. Prema monitoringu kvaliteta vode Agencije za zaštitu životne sredine, Ibar je jedna od najzagađenijih rijeka u Crnoj Gori.

„Ovaj projekat (postrojenja za prečišćavanje) ima za cilj da unaprijedi tretman otpadnih voda na području Rožaja, a samim tim i da smanji negativne efekte zagađenja rijeke Ibar“, saopštavaju iz PROCON-a.

Iz Opštine Rožaje kažu da ovaj projekat sada ima „visok stepen spremnosti za finansiranje“, ali da je opštini potrebna veća asistencija jer „ovaj projekat po svom obimu, značaju i vrijednosti prevazilazi naše trenutne organizacione i finansijske mogućnosti“.

NERIJEŠENA FINANSIJSKA PITANJA

Za izgradnju postrojenja za opsluživanje opština Plav i Gusinje do 2012. godine izdvojeno je 5,2 miliona eura – više od četiri miliona kroz IPA, a ostatak kao kredit od EIB-a.

Postrojenje, međutim, nije izgrađeno, a

novac izdvojen kroz IPA program nije uručen. Trenutno se otpadne vode u opštini Plav bez prethodnog prečišćavanja ispuštaju u rijeke Lim, Vruja i Grnčar. Važnost studije o uticaju postrojenja na životnu sredinu istekla je 2012. godine. Zbog finansijske situacije opštine, ostaje neizvjesno kada će projekat početi.

U Opštini Plav navode da su radovi na pripremnoj dokumentaciji za postrojenje počeli u vrijeme kada je ova opština bila nadležna i za lokalnu zajednicu u Gusinju, koja je kasnije dobila status opštine.

Nakon što je Gusinje postalo opština, njeni predstavnici izrazili su rezerve prema planu. „Nisu bili saglasni sa predloženim rešenjima, jer sva naseljena mjesta nisu bila obuhvaćena planiranim radovima“, kazali su iz opštine Plav.

U Planu o upravljanju komunalnim otpadnim vodama Vlade Crne Gore navodi se da bi postrojenje koje bi se bavilo otpadnim vodama iz Plava i Gusinja koštalo oko 4,2 miliona eura, što je milion manje nego u prethodnom planu. Međutim, neizvjesno je kako će opštine doći do tog novca.

„Planirano je da se projekat finansira kroz kreditni aranžman sa EIB-om, ali kako opštine nisu u mogućnosti da se zadužuju, definisanje finansijske strukture projekta je u ovom trenutku otvoreno pitanje“, naglašavaju iz PROCON-a.

PROTIVLJENJE IZGRADNJI POSTROJENJA U DANILOVGRADU

Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Danilovgradu izazvala je spor između naselja Landža, gdje je predviđena njegova izgradnja, i opštine. Kanalizacija Danilovgrada trenutno se uliva direktno u rijeku Zetu, iako je Vlada njene vode i obale 2019. godine proglasila „parkom prirode“.

Zbog toga su mještani Danilovgrada pokrenuli kampanju za zaustavljanje izgradnje na lokaciji koja se nalazi nekoliko stotina metara od kuća, vrtića, osnovnih škola i Doma zdravlja.

Projekat je pokrenut prije desetak godina, ali je kampanja za izgradnju postrojenja na drugom mjestu zaustavila gradnju. „Kako se grupa građana protivi izgradnji PPOV na planiranoj lokaciji u Landži, a izvođač je već ugovoren, rješenje tek treba da se nađe“, saopštavaju iz PROCON-a.

Crna Gora je još 2010. godine potpisala ugovor sa Evropskom bankom za obnovu i razvoj (EBRD) o kreditu u iznosu od 5,35 miliona eura za izgradnju postrojenja u Danilovgradu. Prema izvještaju PROCON-a za

2012. godinu, za njegovu izgradnju izdvojeno je 960.000 eura, dok je za izgradnju kolektora i kanalizacione mreže izdvojeno skoro tri miliona. Ali od tada su troškovi značajno porasli.

Na posljednjoj javnoj raspravi o izgradnji postrojenja 9. septembra ove godine, Opština Danilovgrad saopštila je da je ugovor sa izvođačem radova već potpisan i da bi promjena lokacije mogla da dovede do međunarodne arbitraže, a državu košta novca. EBRD je na sastanku saopštila da je nekoliko mjeseci ranije blokirala sredstva za postrojenje.

OPŠTINE TRAŽE VIŠE NOVCA

Do 2012. godine za izgradnju PPOV u opštini Kolašin izdvojeno je 1,2 miliona eura. Gotovo milion eura bio je kredit od Evropske investicione banke, dok je za razvoj projekta iz pretpristupnih fondova EU obezbijeđeno 200.000 eura.

Projekat je izrađen, ali Opština Kolašin još nije uspjela sa obezbijediti sredstva za njegovu dalju realizaciju, pa se na izgradnju objekta još čeka. Iz PROCON-a objašnjavaju da opština nije u mogućnosti da se zaduži u većem obimu kako bi realizovala projekat. Sada je uz podršku države i PROCON-a pripremila aplikaciju za dobijanje sredstava od međunarodnih finansijera.

U Opštini Cetinje je 2012. godine za izgradnju PPOV u Dobrskom Selu izdvojeno 6,3 miliona eura, najveći dio od kredita Evropske investicione banke (EIB), plus više od milion od grantova Investicionog fonda za Zapadni Balkan.

Ono do sada nije izgrađeno. Iz PROCON-a kažu da i dalje postoji nekoliko neriješenih pitanja vezano za lokaciju za izgradnju postrojenja i neke od trasa za dovođenje otpadnih voda iz grada. Potrebni su i drugi izvori finansiranja.

Projekat izgradnje postrojenja i pratećih infrastrukturnih objekata direktno je povezan sa projektom odvođenja poplavnih i oborinskih voda iz grada, kroz tunel koji će se graditi na Belvederu, lokaciji nekoliko kilometara van grada.

Međutim, iz Opštine Cetinje kažu da opštinska Uprava javnih radova još nije raspisala tender za izgradnju tunela, zbog čega tender za postrojenje još nije završen.

„Moramo naglasiti da nemamo informaciju kada Uprava javnih radova planira da raspiše tender i realizuje radove koji su preduslov

za realizaciju aktivnosti na projektovanju i izgradnji PPOV”, kažu iz opštine.

Iz Uprave javnih radova nisu odgovorili na pitanje BIRN/CIN-CG-a kada će raspisati tender za izgradnju tunela.

ODLAGANJA I BESPRAVNA GRADNJA

Opština Bijelo Polje, kao i opštine Rožaje i Plav, zbog kašnjenja u realizaciji projekta je izgubila pristup novcu iz IPA fonda za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Ovoj je opštini dodeljeno 1,7 miliona eura, ali ona nije mogla da se zaduži za dodatni iznos koji je potreban za završetak finansiranja i početak projekta.

Pored tog novca, obezbeđeno je još 2,2 miliona eura kredita od EIB-a i 700.000 eura od Investicionog fonda za Zapadni Balkan.

Međutim, od svih opština čiji su projekti kasnili, Bijelo Polje je najdalje odmaklo i očekuje se da će do kraja godine raspisati tender za projektovanje i izgradnju PPOV.

„Realno je očekivati da će tender biti raspisan u narednih nekoliko mjeseci”, kazali su iz opštine.

U Opštini Ulcinj, iako je 2012. godine obezbeđeno više od šest miliona eura za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, projekat je do kraja prošle godine bio u zastoju.

Prema procenama opštine i PROCON-a, za izgradnju postrojenja biće potrebno oko 15 miliona eura. Ali veći problem od finansija predstavlja lokacija za izgradnju ovog objekta.

Naime, na predviđenoj lokaciji, dok se deset godina čekalo na izgradnju, izgrađeno je nekoliko nelegalnih objekata. Iz Opštine Ulcinj kažu da trenutno rade na „analizi za prevazilaženje ove situacije”.

CRNA GORA IMA ROK DO 2035. GODINE

Kao kandidat za članstvo u EU, Crna Gora je krajem 2018. godine otvorila poglavlje 27. Kvalitet vode je jedan od kriterijuma koje Crna Gora mora da ispuni, uz obavezu da izgradi sisteme za prikupljanje i tretman otpadnih voda u svim svojim opštinama do kraja 2035.

Vuković ističe da oko 47 odsto stanovništva Crne Gore trenutno ima uslugu odvođenja otpadnih voda. Ali postrojenja za tretman otpadnih voda takođe ne rade punim kapacitetom, upozorava ona.

„Ipak, najveći problem je u onim opštinama u

kojima nema postrojenja, a prikupljene otpadne vode se ispuštaju direktno u more ili druge recipijentne vode", dodaje Vuković.

„Ispuštanjem neprečišćenih otpadnih voda u naše rijeke i more ulaze razne supstance koje negativno utiču na kvalitet vode, ali i na vodene organizme koji u njima žive", zaključuje ona.

Ivan ČAĐENović

foto: www.qz.com

ODLAGANJE ISKORIŠTENIH BATERIJA U CRNOJ GORI DALEKO OD EVROPSKIH STANDARDA I PRAKSE: **OPASNI OTPAD SE VRAĆA HRANOM I VAZDUHOM**

MILIONI KOMADA BATERIJA KOJE SE KORISTE U
DOMAĆINSTVU, UMJESTO IZVOZA I RECIKLAŽE,
ZAVRŠE U SMEĆU. „KADA ALKALNE BATERIJE
ODLOŽITE U KONTEJNER SA OBIČNIM,
KOMUNALNIM OTPADOM, ČITAV SADRŽAJ POPRIMA
KARAKTERISTIKE OPASNOG. OVO POVEĆAVA RIZIK
OD ZAGAĐENJA I POVEĆAVA CIJENU UPRAVLJANJA
OTPADOM”, UPOZORAVA BIOLOG VUK IKOVIĆ

Majkl Bader se prije 14 godina iz Njemačke doselio u Crnu Goru. Otvorio je apartmane u uvali Utjeha između Bara i Ulcinja. Od *Evropske unije* (EU) 2012. godine, prvi je od ukupno 12 osoba u Crnoj Gori dobio sertifikat *Ecolabel*, kao ekspert koji je upućen i sprovodi ekološke standarde.

Bader je primijetio je da gosti ostavljaju za sobom veliki broj potrošenih baterija, pa se, s obzirom da je riječ o opasnom otpadu i vođen iskustvom iz Njemačke obratio *Komunalnom preduzeću* u Baru, pitajući gdje da ih donese. Rekli su mu da nemaju uslova za to.

„Kako ne postoji sistem odlaganja i reciklaže baterija stavio sam kutiju u koju ih gosti i ja odlažemo. Navikle su se na to i komšije, pa umjesto da ih bacaju, ostavljaju baterije kod mene“, kaže Bader u razgovoru za *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore* (CIN-CG) i *Monitor*.

Nekoliko puta godišnje on je odlazio u Njemačku i tamo nosio baterije.

„Tamo, u svakom gradu postoji reciklažni centar za opasni otpad – gume, kompjutere, baterije, bijelu tehniku i drugo. Tamo se takav otpad besplatno preuzima. Organizovan je sistem da u prodavnicama preuzimaju upotrebljene baterije“, priča Bader.

Osam godina kasnije, na ponovljeno Baderovo pitanje, CIN-CG/*Monitora* od barskih komunalaca stigao je sličan odgovor: „U Pravilniku o klasifikaciji otpada i katalogu otpada – akumulatori i otpadne baterije su klasifikovani kao opasni otpad i s obzirom da nijesmo registrovani za obavljanje takve vrste djelatnosti, nemamo uslove za sakupljanje i dalji tretman“.

Iako u Crnu Goru godišnje uđe i utroši se oko 50 tona baterija, svega nekoliko stotina kilograma preko ovlašćenih kompanija vrati se u inostranstvo na reciklažu ili bezbjedno odlaganje.

Najveći dio završi u komunalnom otpadu, što predstavlja ogroman rizik po životnu sredinu i zdravlje ljudi. Distributeri i prodavci, uprkos zakonskoj obavezi prepisanoj iz *Evropske unije*, uglavnom ne preuzimaju istrošene baterije na mjestima gdje se nabavljaju nove, a rijetki su i reciklažni centri koji to rade – pokazalo je istraživanje CIN-CG/*Monitora*.

Kao i u EU zakonodavstvu tako i u domaćem, baterije se tretiraju kao opasni otpad. One mogu da sadrže opasne materije – olovo, kadmijum i živu. Teški metali imaju dalekosežne negativne efekte na životnu sredinu i zdravlje ljudi. Procesom raspadanja i razgradnje teški metali

odlaze u zemlju, ali i u podzemne vode, i potom u lanac ishrane. Sa druge strane, ukoliko se spale, teški metali dospijevaju u vazduh u vidu sitnih čestica, a dalje opet u zemljište i vode.

Baterije, akumulatori, čađ, otpad od boja, lakova i ljepila, motorna ulja, pesticidi..., neki su od opasnih otpada sa kojima smo često u kontaktu, podsjeća biolog Vuk Iković iz *Organizacije KOD*.

„Kod nas nije organizovano razdvajanje otpada. Tako, često dolazi do miješanja opasnog sa neopasnim otpadom. Kada alkalne baterije ili ambalažu od motornog ulja odložite u kontejner sa običnim, komunalnim otpadom, čitav sadržaj tog kontejnera poprima karakteristike opasnog. Ovo povećava rizik od zagađenja i povećava cijenu upravljanja otpadom“, kaže Iković za CIN-CG/*Monitor*.

On podsjeća da se kazne za miješanje otpada i nepravilno odlaganje kreću od 1.000 do 40.000 eura. Ekološka inspekcija, međutim, nema precizne podatke o izrečenim kaznama, koje se, sudeći prema odgovoru na pitanja CIN-CG/*Monitor*, uglavnom odnose na nezakonito prikupljanje i postupanje sa akumulatorima za motorna vozila i druge namjene.

„Ekološka inspekcija shodno *Zakonu o upravljanju otpadom* pokreće prekršajne postupke. I u prethodnom periodu je bilo prekršajnih postupaka koji su se odnosili, između ostalih vrsta otpada, i na nezakonito upravljanje otpadnim baterijama-akumulatorima (sakupljanje bez dozvole, predaja otpada neovlašćenom sakupljaču, nepropisno skladištenje na lokaciji sakupljanja itd.), ali evidencija se ne vodi na način da bismo mogli da izdvojimo broj postupaka posebno po vrstama otpadama“, kazala je za CIN-CG/*Monitor Veselinka Zarubica*, glavna ekološka inspektorka *Odsjeka za ekološku inspekciju Uprave za inspeksijske poslove*.

Tokom 2018. i 2019. godine, prema podacima *Uprave carina* (UC), uvezeno je više od 1,3 miliona primarnih baterija. Razlika između primarnih i sekundarnih baterija je što sekundarne baterije mogu da se dopune, dok je primarnim znatno kraći rok upotrebe. Podaci *Monstata* se donekle razlikuju od UC i govore da je 2018. uvezeno više od 700.000 primarnih baterija, 2019. godine 875 hiljada, a od januara do novembra prošle godine 716 hiljada. Akumulatora za motorna vozila i druge namjene se uveze znatno više: 2018. – 4,7 miliona, 2019. – 4,4 miliona, a od početka do novembra protekle godine 3,5 miliona.

Izvjesno je da dio baterija namijenjenih domaćinstvu stiže i mimo carinske procedure i

U HRVATSKOJ DOLAZE NA POZIV

I regulativa u Srbiji predviđa da se u prodajnom objektu od krajnjeg korisnika preuzimaju istrošene baterije i akumulatori, a dalje ih trgovac predaje sakupljaču ili nekom drugom ko obavlja skladištenje i tretman.

„Treba da znate da je za baterije kao velike zagađivače, država propisala ekološku taksu koja je uključena u cijenu novih baterija, tako da svaki put kada kupite nove baterije, dio cijene koju ste platili za te baterije, bude namijenjen sakupljanju, odlaganju i reciklaži tih istih baterija kada jednog dana postanu otpad“, upozoreno je sa sajta koji se bavi i online prodajom baterija u Srbiji.

U pojedinim prodavnicama široke potrošnje se organizuju akcije prikupljanja, a to sporadično čine i neke lokalne samouprave. Najširu mrežu sakupljanja istrošenih baterija organizuje kompanija *Delhaize*, a u više od 70 maloprodajnih objekata *Maxi* i *Tempo* širom Srbije se mogu predati baterije. Samo prošle godine su prikupili 1,4 tona.

U Hrvatskoj je na snazi je direktiva kojom se zabranjuje plasiranje na tržište određenih baterija ili akumulatora sa sadržajem žive ili kadmijuma iznad utvrđenog praga. Cilj je smanjenje količine opasnih materija koje završe u prirodi. Na području Hrvatske postoji više mogućnosti kako se građani mogu osloboditi iskorištenih baterija. Mogu ih sami donijeti u reciklažna dvorišta, odnosno na specijalizovana mjesta ovlaštenih sakupljača (trgovine, servisi, trgovački centri...). Omogućen je besplatan odvoz, nakon poziva na besplatan broj, SMS poruke, elektronske pošte ili unosom naloga na internetskim stranicama ovlaštenih sakupljača otpada.

prodaje se izvan zvaničnih tokova na pijacama i buvljacima. *Monstat* nema podatke, niti procjenu o tome koliko jednokratnih baterija godišnje potroši jedno domaćinstvo, kao ni o količini baterija i akumulatora koji završe na otpadu, saopštili su za CIN-CG/*Monitor*. Zato je moguće samo poređenje. Specijalizovani portal *Balkan Green Energy News*, koji prati teme održivog razvoja i ekologije, navodi statističke podatke koji pokazuju da u Srbiji četvoročlano domaćinstvo godišnje potroši 20 baterija.

U Crnoj Gori sa gotovo 200.000 domaćinstava to bi moglo da znači da godišnje na otpadu završi oko četiri miliona baterija s opasnim materijama, ili oko 50 tona.

Vasilije Seferović, izvršni direktor DOO *Čistoća Herceg Novi*, kazao je za CIN-CG/*Monitor* da godišnje sakupe oko 330 kilograma baterija. Ali, preciziraju, to su isključivo baterije koje iskoristi *Čistoća* u procesu rada. Selekciju baterija iz ukupne količine otpada koja se prikuplja ne obavljaju, a nisu za to ni registrovani.

Da svijest o odlaganju opasnog otpada nije dovoljno razvijena pokazuju i podaci *Odjeljenja za upravljanje otpadom Čistoće d.o.o. Podgorica*. Od januara do kraja oktobra prošle godine, na šest reciklažnih dvorišta kojima gazduju, odloženo je svega 62 kilograma baterija.

„Privremeno se skladište na reciklažnim dvorištima, u posudama koje su specijalno namijenjene za ove vrste otpada. Nakon popunjavanja kapaciteta, predaju se firmama koje imaju licencu za upravljanje ovom vrstom otpada, od resornog ministarstava“, rekli su iz podgoričke *Čistoće* za CIN-CG/*Monitor*.

Iz barske firme *Hemosan* koja se bavi sakupljanjem opasnog otpada, kažu da je u 2020. godini preuzeto 291 kilogram baterija. One se privremeno skladište, a potom izvoze u zemlje EU.

„U akciji koju smo organizovali zajedno sa trgovinskim lancem *Idea* i *Fakultetom za poslovnu ekonomiju i pravo* (iz Bara), sakupljali smo stare baterije 2019. a prošle godine sa distributerom *S plus*“, kaže direktor *Hemosana* Zoran Nikitović.

U ovoj kompaniji nemaju tačnu cijenu izvoza, jer su baterije otpremljene sa ostalim opasnim otpadom. Procjenjuju, ipak, da bi se na nivou Crne Gore moglo sakupiti 15 tona baterija, a izvoz bi koštao do 20.000 eura.

„U Austriji baterije uništavaju, dok ih u Njemačkoj recikliraju“, kaže Nikitović.

Na tržište EU nekoliko stotina hiljada tona industrijskih i prenosnih baterija dospije svake godine. Približno – 800 hiljada tona automobilskih, 190 hiljada tona industrijskih i 160 hiljada tona potrošačkih baterija.

U slučaju da ne postoji održivo krajnje tržište za proizvode recikliranja, ili ako detaljna procjena uticaja na okolinu, poljoprivredu i društvo utvrdi da recikliranje nije najbolje rješenje, države EU mogu da odlažu otpadne prenosne baterije koje sadrže kadmijum, živu ili olovo, na odlagališta ili u podzemna skladišta.

Upravljanje ovom vrstom otpada u Crnoj Gori uređeno je *Zakonom o upravljanju otpadom*.

„Po zakonu, otpadne baterije i akumulatori koji, u skladu sa katalogom otpada, nisu komunalni otpad, predaju se privrednom društvu ili preduzetniku koji obavlja djelatnost sakupljanja, prerade ili zbrinjavanja posebnih

vrsta otpada. Otpadne baterije i akumulatori koje čine komunalni otpad, predaju se na mjesta koja su predviđena za ovu vrstu otpada u okviru odvojenog sakupljanja komunalnog otpada, ili na mjesta predviđena za sakupljanje ovih vrsta otpada kod distributera", objašnjava glavna ekološka inspektorka Zarubica.

Prema riječima Zarubice, u praksi, samo sakupljanje otpadnih akumulatora funkcioniše.

„Većina akumulatora se kroz otkup sekundarnih sirovina vrati na reciklažu. Takođe, značajna količina otpadnih akumulatora se sakupi preko akcija distributera akumulatora koji daju određeni popust prilikom kupovine novog akumulatora ukoliko se vrati stari", napominje glavna ekološka inspektorka.

To što se korišteni akumulatori, predaju prodavcu, pri čemu se dobija popust na kupljeni novi i za Seferovića je jedan od dobrih primjera sprovođenja reciklaže.

Zarubica potvrđuje da sakupljanje baterija koje se koriste u električnim i elektronskim uređajima nije značajno unaprijeđeno.

„Razlog je je prevashodno to što se ova vrsta otpada stvara u malim količinama koje nisu interesantne sakupljačima sekundarnih sirovina. Određene količine sakupe se kroz sistem za selektivno sakupljanje otpada koji su uspostavila neka privredna društva".

Dozvolu za izvoz opasnog otpada je u ovoj godini za sada dobio samo Hemosan, prema podacima sa sajta Agencije za zaštitu životne sredine. Tokom prošle godine, pored ove kompanije, dozvole su imale Valgo Montenegro (za izvoz zemljišta i kamena koji sadrži opasne supstance), Matej – Cetinje (za otpadna mineralna ulja) i SS Alga Nikšić (za otpadne olovne baterije punjene kiselinom).

„U toku prošle godine izdate su dozvole za izvoz 3.000 tona akumulatora i baterija", kaže za CIN-CG/Monitor Bojan Bašanović iz Agencije za zaštitu životne sredine. Najčešće, otpadni akumulatori izvoze se u Austriju, Sloveniju, Srbiju, Bugarsku i Republiku Češku. Prema aktuelnoj klasifikaciji ni Agencija nema podatak koliko se odnosi na baterije za domaćinstvo.

Iz Agencije napominju da u Crnoj Gori zvanično ne postoji nijedna firma koja se bavi obradom (preradom) akumulatora i olovnih baterija. Iz Hemosana objašnjavaju da postupak reciklaže podrazumijeva fizički proces tretmana istrošenih baterija i obično se sastoji iz „sortiranja, magnetne separacije, rastavljanja i mljevenja (drobljenja)". Metalni ostaci mogu da se prerade različitim procesima, pirometalurškim ili hidrometalurškim. Proizvodi ovih procesa su legure metala ili rastvori koji sadrže jone metala.

U Nacionalnoj strategiji za implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine 2016-2020. ističe se da „u sistemu upravljanja otpadom, u Crnoj Gori još nijesu u potpunosti primijenjeni osnovni principi na kojima se zasniva upravljanje otpadom u EU, iako su integrisani u Nacionalnu 25. strategiju upravljanja otpadom i Nacionalni plan za upravljanje otpadom".

U ovom dokumentu navodi se da nijesu poštovani zahtjevi utvrđeni Direktivom 93/86/EEZ (označavanje baterija) iz 1993. godine, a djelimično jesu Direktivom 2006/66/EZ (baterije i akumulatori) iz 2006.

Najvažniji cilj direktive iz 2006. godine je da „države članice, s obzirom na uticaj na okolinu, preduzimaju potrebne mjere kako bi se, što je više moguće, vršilo odvojeno sakupljanje otpadnih baterija i akumulatora i kako bi se smanjilo odlaganje baterija i akumulatora

U SLUČAJU DA PROCURI, ČUVAJTE KOŽU I OČI

U slučaju da baterija procuri, preduzmite mjere da tečnost iz baterije ne dođe u kontakt sa kožom ili sa očima. U suprotnom moraćete da zatražite ljekarsku pomoć, upozorenje je sa jednog od sajtova iz Srbije za online prodaju baterija. Baterije, kako se navodi, u sebi sadrže različite hemikalije od kojih neke mogu biti agresivne, ili opasne po zdravlje.

„Držite ih dalje od djece, čime ćete otkloniti opasnost da ih progutaju i da dođe do trovanja. Nemojte baterije stavljati u vatru. Neke baterije pri sagorijevanju mogu da proizvedu toksične gasove i isparenja. Nemojte puniti baterije koje nisu predviđene za punjenje. Nemojte baterije otvarati ili rastavljati, neke od supstanci kojima su baterije napunjene (na pr. litijum) mogu da budu eksplozivne pri kontaktu sa vazduhom", navodi se u upozorenju.

Na pitanje šta da se radi sa potrošenim baterijama, sa ovog sajta preporučuju da se ne bacaju sa ostalim smećem, jer u sebi sadrže teške metale koji u velikoj meri mogu da zagade zemljište i vodu, a na taj način dospiju i u hranu i ugroze zdravlje.

„Istrošene baterije, bez obzira koje su vrste ili namjene, odnesite u neku od specijalizovanih prodavnica. Većina takvih prodavnica ima ovlašćenje da sakuplja istrošene baterije i da ih predaje u reciklažne centre", upozoravaju na ovom sajtu.

kao miješanog komunalnog otpada s ciljem postizanja visokog nivoa recikliranja svih otpadnih baterija i akumulatora". Propisane su i najniže stope sakupljanja koje treba da postignu države članice: 25 odsto do 26. septembra 2012, 45 odsto do 2016. godine.

Crna Gora praktično još nije ni počela. Da bi hitno trebalo da se nešto preduzme, govore i podaci koje je u decembru prošle godine *Ministarstvo održivog razvoja i turizma* objavilo u *Nacionalnom planu implementacije Minimske konvencije o živi za period 2021-2025*. U njemu se navodi da je glavni izvor ispuštanja žive nezakonito odlaganje komunalnog otpada (940 kg žive godišnje) i odlaganje otpada (692 kg žive godišnje).

Uredbom o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade opasnih baterija i akumulatora, iz juna 2012. godine distributeri imaju brojne obaveze koje očigledno ne poštuju. Na prodajnom mjestu trebalo bi da besplatno preuzimaju otpadne prenosive baterije i akumulatore, bez obzira na njihovo porijeklo i bez uslovljavanja kupovinom nove prenosive baterije ili akumulatora. Posude za odvojeno sakupljanje i privremeno skladištenje preuzetih otpadnih prenosivih baterija i akumulatora morale bi da budu postavljene i vidno označene.

„*Zakonom o upravljanju otpadom*, propisana je obaveza za uvoznike/proizvođače proizvoda od kojih nastaju posebne vrste otpada da se uključe u organizovani sistem preuzimanja, sakupljanja i obrade. Nažalost, ovi sistemi nijesu organizovani”, kaže Zarubica.

„Pojma ti mi nemamo o tome”, začudili su se u *Idea* prodavnici u Podgorici kada smo ih pitali možemo li kod njih da ostavimo istrošene baterije. U prodavnici *Voli* su rekli da moramo pričati sa menadžmentom, pa su onda uputili na njihov Upravni odbor. Odgovori na pitanja CIN-CG/*Monitor* nisu stigli.

U toku prošle godine, istraživanje velike švedske kompanije IKEA pokazalo je da, ako se baterije ne unište na pravi način, imaju nemjerljiv i dugoročan uticaj na okolinu zbog sadržaja koji posjeduju. Odlučeno je da se do oktobra 2021. iz upotrebe i prodaje uklone sve alkalne baterije i zamjene onima na punjenje, koje su znatno manje štetne po životnu sredinu.

I Bader sve manje baterija nosi u Njemačku.

„U kući i apartmanima zamijenio sam sve baterijama na punjenje. Jeste da je investicija, ali se vremenom isplati. A tako čuvamo prirodu i zdravlje”.

Predrag NIKOLIĆ
Andrea JELIĆ

COVID-19 I ODLAGANJE INFEKTIVNOG
OTPADA I ZAŠTITNE OPREME:
NEOPHODAN POSEBAN OPREZ:

PAŽLJIVO SA RUKAVICAMA I MASKAMA

U KUĆI POSLJEDNJE SE SKIDAJU RUKAVICE, A U
BOLNICAMA REDOSLJED JE OBRNUT. POSLEDNJA JE
MASKA, ALI SE NOSE DVA PARA RUKAVICA I RUKE
DEZINFIKUJU IZMEĐU SVAKOG SKINUTOG KOMADA
OPREME – KAŽU IZ INSTITUTA ZA JAVNO ZDRAVLJE.
SAD SE DRŽE DOSADAŠNJIH PREPORUKA, A EU
PRIPREMA NOVI PROTOKOL, POTVRĐENO JE CENTRU
ZA ISTRAŽIVAČKO NOVINARSTVO CRNE GORE

Kada odlože maske i rukavice, po povratku kući, građani ih nikako ne smiju ostaviti nadohvat ruke – upozorili su iz Instituta za javno zdravlje Crne Gore (IJZ).

„Bitno je da se ništa od iskorišćene opreme ne ostavlja na površinama, posebno ne na kuhinjskim elementima i stolovima, već kako se koji komad zaštitne opreme skine – odmah se baca. U kućnim uslovima posljednje se skidaju rukavice i ruke nakon toga odmah operu. U zdravstvenim ustanovama redosljed je drugačiji. Posljednja je uvijek maska, ali se nose dva para rukavica i ruke dezinfikuju između svakog skinutog komada opreme” – preporučili su iz Instituta, odgovarajući na pitanja Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG).

Otpad nastao tokom njege sumnjivih i potvrđenih slučajeva COVID-19 infekcije, prema ocjenama IJZ, treba inicijalno odlagati kao infektivni, pri čemu nijesu potrebne dodatne kontrolne mjere.

Iz Uprave za inspeksijske poslove (UIP) su kazali za CIN-CG da su sve koji su uključeni u ovaj proces upozorili da moraju posvetiti dodatnu pažnju pravilnom odlaganju infektivnog medicinskog otpada.

Šefica Operativnog dijela Nacionalnog koordinacionog tijela za zarazne bolesti Vesna Miranović naglasila je da je odlaganje otpada od osoba u karantinu “izuzetno zahtjevan projekat u koji je uključeno na dnevnoj osnovi više stotina ljudi”.

„Otpad se stavlja u jednu kesu u prostoriji u kojoj boravi osoba koja se nalazi u karantinu. Potom se odlaže u drugu kesu koja se zatvara, stavlja na zbirno mjesto sav zajednički otpad, a onda kompanije dolaze, prikupljaju ga na adekvatan način i odvoze na mjesto gdje se trajno uništava. O svakom segmentu smo vodili računa,” kazala je Miranović na konferenciji za novinare.

Pomoćnik direktora IJZCG Senad Begić, na istoj konferenciji, dodao je da za sada ne postoji naučni dokaz o tome da komunalni otpad od osobe pozitivne na virus predstavlja opasnost za okolinu, ali da su ipak, povećali predostrožnost.

Na sajtu IZJCG nalaze se i preporuke za upravljanje otpadom sumnjivih slučajeva COVID-19: neophodno je paziti da se prilikom skidanja rukavica ne kontaminiraju ruke, što znači da se ne smije dodirnuti spoljašnja strana rukavica, koju uvijek treba “posmatrati kao kontaminiranu”. Dugotrajno pranje ruku je obavezno.

U prvom kvartalu ove godine, kako

su rekli iz kompanije Ekomedika, “usljed zimskih sezonskih bolesti” preuzimali su od medicinskih ustanova uobičajenih tridesetak tona infektivnog otpada mjesečno.

Infektivni otpad, čini oko 80 odsto ukupnog medicinskog otpada. On sadrži i mikroorganizme koji mogu izazvati obolijevanja kod ljudi. Čine ga, između ostalog, i materijali i pribori koji su bili u kontaktu s infektivnim bolesnikom.

„Očekujemo blago povećanje količina usljed aktuelne situacije u narednom periodu,” kazala je za CIN-CG Stojanka Šolaja – predstavnica ovog preduzeća, specijalizovanog za obradu medicinskog otpada.

Iako se materijali koji su bili u kontaktu sa oboljelima od korone ili medicinskim radnicima koji su radili sa ovim pacijentima, što se tiče selekcije, bezbjednog pakovanja i transporta tretira “na isti način kao i sav infektivan otpad”, ona ističe da su ipak oprezniji.

„Preduzeli smo dodatne mjere opreza i dezinfekcije ambalaže spakovanog infektivnog otpada pri preuzimanju, kao i dodatnog pakovanja. Preporuka Instituta za javno zdravlje jeste dezinfekcija i pojačano nošenje zaštitne opreme, kao jedan od vidova prevencije. Pratimo sve preporuke IJZ i drugih referentnih institucija,” istakla je Šolaja.

Iz Kliničkog centra Crne Gore (KCCG) nijesu odgovorili na pitanje CIN-CG o tome da li su, s obzirom da su u toj zdravstvenoj ustanovi i preminule prve žrtve od posljedica zaraze korona virusom, korišteni medicinski materijal i oprema odloženi na standardni način, ili postoje posebne procedure.

Objasnili su, međutim, da upravljanje medicinskim otpadom počinje pri samom pružanju zdravstvene zaštite pravilnim razvrstavanjem na “ekonomičan način koji minimizira rizik po zdravlje i životnu sredinu” i da to u adekvatnoj ambalaži radi obučeno osoblje.

„Otpad se razvrstava u ambalažnim jedinicama prilagođenim njegovim svojstvima, količini, načinu privremenog odlaganja, transporta do konačnog tretmana. Držači kesa, odnosno, kante za sakupljanje otpada postavljene su na svim mjestima gdje, istovremeno, imamo stvaranje medicinskog i komunalnog otpada. Svi upotrijebljeni oštri predmeti, uključujući i igle, sakupljaju se u posebno namijenjenim ambalažama za jednokratnu upotrebu od tvrde plastike. Ambalaže se pune od dvije trećine ukupne zapremine, a obilježene su naljepnicama na kojima je obavezan datum i mjesto nastanka

Ekomedika: Troškovi rastu

„Svakako da su troškovi veći usljed pojačanih mjera bezbjednosti i povećane potrošnje sredstava zaštite, dezinfekcijskih sredstava, višestrukih obilazaka, izmjena radnog vremena i dežurstava, a realno je očekivati i veću potrošnju određenih potrošnih materijala. U postojećoj situaciji moraju se preduzeti propisane mjere da se što bolje izborimo sa novonastalom situacijom,” kazao je za CIN-CG Rade Đikanović, rukovodilac Centra za obradu u “Ekomedici”.

On je objasnio da je proizvođač medicinskog otpada dužan da ga na mjestu nastanka pravilno rasporedi, odloži u odgovarajuću ambalažu, zapakuje, obilježi naljepnicom i nakon toga smjesti u prostor za privremeno skladištenje. Preuzimanje i transport prati odgovarajući formular koji sadrži podatke o proizvođaču, vrsti i količini i ostale tehničke detalje.

“Ekomedika”, koja ovaj posao radi od 2011. godine raspolaže sa pet teretnih i dva manja vozila. Sva su, ističu, opremljena tako da garantuju bezbjedan utovar i istovar, siguran prevoz. Ugrađene su i sklopke za prekid napajanja u slučaju opasnosti i obezbijeđena dezinfekcija. Pri prevozu infektivnog otpada se, napominje Đikanović, preduzimaju dodatne preventivne i zaštitne mjere. To znači i dezinfekciju ambalaže pripremljenog otpada na mjestu preuzimanja i dodatnog pakovanja.

Đikanović objašnjava i da se obrada infektivnog i oštrog medicinskog otpada obavlja sterilizacijom, postupkom kojim se uništavaju svi mikroorganizmi i baterijske spore. U tom procesu nema sagorijevanja, ne radi se pod povećanim pritiskom, nema upotrebe hemijskih supstanci, mikrotalasnih zračenja i slično.

„Težina otpada se smanjuje oko 30 odsto, gabarit oko 50 odsto. Tehnologija je “ecofriendly”. Proces je automatizovan i jedan ciklus obrade oko 100 kilograma otpada traje 30 minuta”, rekao je Đikanović.

Dobijeni otpad, ističe on, ima karakteristike miješanog komunalnog otpada, neprepoznatljivog je oblika, uklonjena su mu opasna svojstva i kao takav se odlaže.

otpada (odjeljenja, ambulanta, sala...) i potpis odgovornog lica koje ga predaje,” pojasnili su za CIN-CG.

Kese sa otpadom se, dodaju, posebnim kolicima odvoze do mjesta prerade – postrojenja za obradu medicinskog otpada koje se nalazi u krugu KCCG, ili do mjesta odlaganja komunalnog otpada.

„Ovaj prevoz obavljaju zaposleni na održavanju čistoće. Kolica se peru svakodnevno nakon odvoženja otpada,” stoji u odgovoru Kliničkog centra za CIN-CG.

Iz Uprave za inspekcijske poslove potvrdili su za CIN-CG da je ekološka inspekcija od januara kontrolisala i “pojedine subjekte koji u obavljanju djelatnosti stvaraju medicinski otpad”.

„Od početka 2020. godine donijeto je više rješenja u cilju otklanjanja nepravilnosti, a koja su se prevashodno odnosila na dostavljanje podataka o stvorenim količinama medicinskog otpada u toku 2019. godine Agenciji za zaštitu prirode i životne sredine,” odgovorili su iz UIP-a.

Iz službe za odnose sa javnošću UIP-a su istakli kako su, zbog širenja virusa korona, upozorili sve, “od proizvođača, sakupljača, obrađivača i drugih da moraju posvetiti dodatnu pažnju adekvatnom razdvajanju, pakovanju i zbrinjavanju ove vrste otpada”.

Za eventualno nepoštovanje ovih obaveza Zakonom o upravljanju otpadom propisane su prekršajne kazne za pravna lica i do 40.000 eura, a za odgovorna lica do 4.000 eura,” pojasnili su iz UIP-a.

Iako iz komunalnih službi kažu da, za sada, ne primjećuju značajnije količine maski i rukavica u kontejnerima, ipak su preduzeli preventivne mjere zaštite, imajući na umu da virus na nekim površinama opstaje nekoliko dana.

Iz podgoričke “Čistoće” su za CIN-CG su potvrdili da preuzimaju otpad i od oboljelih.

„Zaposleni u gradskom preduzeću Čistoća, sa adekvatnom zaštitnom opremom, a u skladu sa unaprijed utvrđenom procedurom, vrše preuzimanje otpada direktno ispred stambenih jedinica lica kod kojih je potvrđeno da su oboljeli od COVID-19. Prethodno, dezinfekciju otpada, koji je pravilno spakovan u više kesa, obavljaju nadležni iz Instituta za javno zdravlje. Ovako preuzet otpad odvozi se namjenskim vozilom u firmu koja je autorizovana za pravilan tretman medicinskog otpada,” objasnili su iz Čistoće.

Iz ulcinjske “Komunalne djelatnosti” kazali su da se pridržavaju instrukcija koje su dobili od Instituta za javno zdravlje.

„Radnici svakog dana dobijaju nove maske i rukavice za rad na terenu. Mjesta kod kontejnera su pokrivena ili dezinfikovana gašenim krečom,

a kamioni se peru i dezinfikuju hlorom," rekli su iz ovog preduzeća na čijem je čelu Skender Kalezić.

I rukovodstvo nikšićkog "Komunalnog" je potvrdio da su svi radnici čistoće iz preventivnih razloga u obavezi da koriste zaštitne maske preko lica i rukavice, ali da obavljaju svoj radni zadatak tako što "kontejner sa komunalnim otpadom kače na kamion, a uz pomoć hidraulike ga prazne, tako da nemaju kontakt sa otpadom koji se nalazi u kontejnerima".

Iz tivatskog "Komunalnog" pojasnili su da su radnicima na terenu podijelili "maske koje su sašile lokalne krojačice" i da svaki od njih "kao zaštitnu opremu zadužuje debele gumene rukavice koje se na kraju svake smjene dezinfikuju asepsoalom". Kontejnere i mjesta gdje se nalaze, kao i vozila za sakupljanje otpada i ulice dezinfikuju hlorom.

Posebne procedure uvedene su i u velikim prodajnim lancima. Na kraju smjene radnice u supermarketima "Voli" odlažu zaštitne maske i rukavice u posebno namijenjenu kesu koja se hermetički zatvara. Sa ostalim otpadom, preuzima je služba Javnog komunalnog preduzeća – objasnila je za CIN-CG predstavnica za odnose sa javnošću ove kompanije Olivera Šušakčević.

Ona je naglasila da kompanija u želji da zaštiti potrošače u svim marketima, magacinima, i kompletnom logističkom sistemu sprovodi pojačane higijenske i sanitarne mjere u skladu sa preporukama nadležnih institucija.

„U marketima su postavljene i providne plaksiglas pregrade koje će smanjiti svakodnevni kontakt zaposlenih i potrošača na kasama. Naši radnici su opremljeni rukavicama i maskama, a u svim prodajnim objektima je na vidnom mjestu postavljen dispanzer sa tečnošću za dezinfekciju ruku" – rekla je Šušakčević za CIN-CG.

I iz "Franca" marketa su kazali za CIN-CG da se trude da na najbolji način zaštite zaposlene i kupce.

„Od prvog dana, od kada se koriste maske i rukavice, svim zaposlenim je objašnjeno kako da ih pravilno koriste. Higijena u svim objektima je na najvećem mogućem nivou kako ne bi došlo do zaraze zaposlenih na radnom mjestu," kazali su iz njihove marketing službe.

Zaštitnu opremu imaju i zaposleni u marketima, pekarama i apotekama.

Mjere koje se preduzimaju u Crnoj Gori ne razlikuju se od onih u okruženju i ostatku svijeta.

Američki Centar za kontrolu i prevenciju

Kad stigne vakcina biće više posla

Količina medicinskog otpada povećala se i u Bosni i Hercegovini, ističe Alen Nogić iz preduzeća "Aida commerce".

„Postoji određeni deficit kod sekundarne medicine (stomatolozi, estetska, hirurgija, vještačka oplodnja itd.) što je sasvim normalno zbog toga što ona radi smanjenim kapacitetom, ili nikako. Sama primarna medicina bilježi porast količine otpada zbog novonastale situacije, mada se radi i o povećanoj svijesti onih koji obavljaju selektovanje na mjestu nastanka," kazao je on za CIN-CG.

U procesu obrade medicinskog otpada, kako ističe, ništa se ne prepušta slučaju.

„Sam proces zbrinjavanja se obavlja pri temperaturi od maksimalnih 166 stepeni Celzijusa, tako da ne postoji slučaj rezistencije, odnosno otpornosti virusa" kazao je on.

Porast infektivnog medicinskog otpada očekuju i u zagrebačkom "Recolu", kompaniji koji se 25 godina bavi njegovim zbrinjavanjem i ima više stotina klijenata širom Hrvatske.

„Kao i svugdje, u Hrvatskoj nedostaje medicinske opreme, tako da naši ljekari moraju biti racionalni, što smanjuje količinu samog otpada. Činjenica da će se morati vakcinisati veliki broj ljudi, kada ona dođe. Tada se može očekivati blagi porast infektivnog otpada," kazao je za CIN-CG predstavnik ovog preduzeća Bojan Breberina.

bolesti (CDC) tamošnjeg Ministarstva zdravlja, saopštio je da medicinski otpad koji potiče iz zdravstvenih ustanova u kojima se liječe pacijenti sa COVID-19 nije drugačiji od ostalog infektivnog otpada. CDC je dostavio i uputstva svojim medicinskim radnicima, slična onim koje ima i crnogorski Institut za javno zdravlje, gdje se korak po korak objašnjava kako ne dotaći spoljnu stranu rukavice, ili prednju stranu maske.

Iako u postupanju s infektivnim otpadom nijesu još propisane posebne mjere u zemljama Evropske unije, iz hrvatskog Ministarstva zaštite okoliša i energetike (MZOE), potvrđeno je za CIN-CG da se na tome radi.

„Vezano za drugačija pravila vezana za odlaganje medicinskog otpada koji je povezan sa oboljelima, ili se sumnja da su oboljeli od COVID-19 ili medicinskih radnika koji rade na tim slučajevima, trenutno se na

razini EU izrađuje protokol za prikupljanje i zbrinjavanje otpada iz kućanstava u kojima su članovi oboljeli, ili se sumnja da su oboljeli od COVID-19. Republika Hrvatska sudjeluje u njegovoj izradi, te će ga po završetku i primijeniti. „Trenutno za otpad iz kućanstava nema posebnih nacionalnih protokola,” kazala je za CIN-CG šefica službe za otpad i sektorske pritiske u MZOE-u Đurđica Požgaj.

Što se tiče zdravstvenih ustanova, sagovornica CIN-CG dodaje da u Hrvatskoj postupaju u skladu sa pravilnikom, prema kojem se infektivni otpad mora sakupljati odvojeno, ne smije se odlagati već sterilisati i obraditi u odgovarajućim uređajima “postupkom spaljivanja ili energetske upotrebe”.

Dragan Mladenović iz Agencije za zaštitu životne sredine Srbije kazao da je za CIN-CG da je u toj državi, na primjer, generisano 3,7 hiljada tona medicinskog otpada u 2018. godini, od čega je 3,4 hiljade tona opasni infektivni otpad.

„Sav otpad koji nastaje od pacijenata koji su zaraženi korona virusom je opasan infektivni medicinski otpad i kao takav se mora sterilisati prije odlaganja na deponije,” naglasio je Mladenović.

Miloš RUDOVIĆ

CRNA GORA NEDOVOLJNO
SPREMNO DOČEKUJE I OVU
PROTIVPOŽARNU SEZONU:

BİĆE DOBRO, AKO BUDE KIŠE

JEDAN AVION KOJI MOŽE DA LETI, DRUGI NA
SERVISU I TREĆI KOME NEMA LIJEKA, KAO I
HELIKOPTER U PLANOVIMA, OPREMA JE NA
KOJU DIREKTORAT ZA ZAŠTITU I SPAŠAVANJE
MOŽE RAČUNATI OVE GODINE. NAJVIŠE POŽARA
IZAZIVAJU LJUDI, MALOBROJNI PROCESI DUGO
TRAJU, A KAZNE SU SIMBOLIČNE

Vatrogasci i drugi iz službi spašavanja će i ove godine u protivpožarnoj sezoni više biti zagledani u nebo, nego u oskudnu opremu kojom raspolaze i koja se rijetko i nedovoljno obnavlja.

Iako se Crna Gora ponosi činjenicom da aktuelni sistem zaštite i spašavanja nema ni jednu ljudsku žrtvu, ukupni gubici prirodnih resursa od požara su ogromni i mjere se stotinama miliona eura.

Prema podacima *Evropskog informacionog sistema za šumske požare*, u Crnoj Gori svake godine u prosjeku strada više od 180 kilometara kvadratnih šume, a izuzetak nijesu ni zaštićena područja. To je znatno više od, na primjer, mnogostruko veće Francuske u kojoj plamen godišnje prosječno proguta oko 110 kilometara kvadratnih šume.

Uprava za šume tvrdi da je u protekloj deceniji vatrom zahvaćena površina „šume u državnom i privatnom vlasništvu“ u Crnoj Gori upola manja, odnosno ukupno 901,39 kilometara kvadratnih. Uprkos ovoj razlici u brojkama i metodologiji sabiranja, u Crnoj Gori, koja važi za zemlju sa visokim procentom šuma, izvjesno je da požari, uz nelegalnu sječu, prijete da promijene ekosistem i mikroklimu u zemlji.

Odbrana od stihija koje mogu, kao i ranije, da progutaju ogromna šumska prostranstva nije značajno bolje pripremljena nego prethodnih godina. Neće biti formirana ni posebna jedinica za intervencije na prostoru cijele države, kakve imaju neke zemlje u okruženju.

Većinu požara podmeću ljudi, ali duge i nedjelotvorne istrage i mali broj uglavnom simboličnih kazni ne destimuliše piromane, pokazalo je istraživanje *Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore* (CIN-CG).

U ovom, trenutku Crna Gora raspolaze jednim funkcionalnim avionom „air-tractor“ za gašenje požara. Od preostala dva koja posjeduje, *Direktorat za zaštitu i spašavanje* (DZS) može do početka protivpožarne sezone da računa na još jedan koji je na servisu u Njemačkoj. Treći je, prema riječima Zorana Miljanića, državnog sekretara MUP-a, neupotrebljiv, pa „će MUP sa Vladom Crne Gore pokrenuti pitanje nabavke višenamjenskog helikoptera u vrijednosti od 10 miliona eura“.

„Dva helikoptera datiraju iz sedamdesetih, a „najmlađi“ je iz 1998. godine. Stoga će prvi cilj DZS pod novim rukovodstvom biti osposobljavanje zastarjele avio-helikopterske jedinice, rekao je Miljanić u razgovoru za CIN-CG.

Ipak, pojačanje se ne može očekivati ove

sezone.

„MUP će tek nakon usvajanja budžeta predložiti Vladi nabavku helikoptera. Aplikiraćemo i za inostrane donacije, što bi bila najbolja opcija za finansiranje.“, objasnio je Miljanić.

On kaže da će se, kao i do sada, lokalne samouprave starati same o finansiranju ljudskih i materijalnih resursa službi za spašavanje. MUP i vojska će pomagati tokom sezone, kada se iscrpe resursi lokalnih službi, dok se na međunarodnu pomoć može računati, tek u slučaju kada kapaciteti države ne budu dovoljni.

Miljanić ipak najavljuje spremnost da, za početak, „saslušaju sve primjedbe i odgovore na probleme u nadležnosti DZS“.

TROŠKOVI RASLI, ŠTETA JOŠ VEĆA

Prema izvještaju o šumskim požarima *Državne revizorske komisije* šteta od požara u periodu 2012- 2018. godine iznosi više od šest miliona eura. Nevladina organizacija KOD, međutim, objavila je u svojoj brošuri o požarima rezultate samostalnog ispitivanja i prema procjeni koja se primjenjuje i u Evropi, tvrdi da je ukupna šteta u ovom periodu bila 700 miliona eura.

Biolog Vuk Iković, član KOD-a, ovu razliku objašnjava metodologijom po kojoj se u Crnoj Gori zvanično računa samo direktna šteta, odnosno gubitak drvene mase, dok su indirektne neuporedivo veće.

Štete od šumskih požara se klasifikuju kao direktne i indirektne, dok je ukupna šteta zbir obje, objasnio je Iković za CIN-CG.

On kaže da šuma požarom dugoročno gubi osnovnu vrijednost za čovjeka – proizvodnju kiseonika, a mnoge vrste ostaju bez hrane i staništa.

„Šuma se od požara obnavlja najmanje 40 godina. Požarom u trenu nestaje ono što se formiralo decenijama i vjekovima, a zemljište gubi biomasu i postaje trajno jalovo“, objasnio je Iković.

Nusret Kalač, nedavno smijenjeni direktor *Uprave za šume* (UZŠ), kaže da oni nijesu bili dužni da vode računa o ekološkim gubicima od požara, već isključivo o ekonomskim.

Prema podacima KOD-a, budžet DZS-a se tokom posljednjih 10 godina uvećavao, a gubici od požara su rasli.

„Budžet DZS-a 2012. godine je iznosio 1.962.389,27 eura, a 2019. godine 3.497.529,33 eura, a opožarena teritorija od 2011-2013 je manja u odnosu na period 2017- 2019 (564 prema 673 kilometra kvadratna)“, navedeno je u dokumentu KOD-a.

POZOVI 112

Iz *Uprave za šume* kažu da u zaštiti od požara računaju na 190 lugara, 80 osmatrača, a u eventualnom gašenju dužni su da priteknu i svih 130 inženjera i tehničara. Pored dvije cisterne od po deset kubika vode, raspolažu i sa 250 naprtnjača, 150 protivpožarnih metli, automobilima za transport ljudi i alatom. Na sastanku u Vladi 12. maja su, kažu, dogovorili da dostave spisak opreme koja im nedostaje. Upozorili su korisnike šuma na odgovorno ponašanje, organizovali dežurstva u područnim jedinicama i aktivirali sistem dojave koji se sliva u jedinstveni broj Operativno komunikacionog centra – 112.

Iz DZS-a su za CIN-CG, ne navodeći precizne stavke, kazali da je budžet trošen za zarade i druga lična primanja, doprinose, rashode za materijal i održavanje, razne transfere novca za koje nijesu naveli primaocae, te za takse za avio-helikoptersku jedinicu, kampanje o učešću u civilnoj zaštiti, nabavke opreme, nadogradnju sistema...

EKOLOŠKI KRIMINAL NIJE PREPOZNAT

Kao najčešći razlog šumskog požara, Ikočić navodi ljudski faktor: paljenje zemljišta radi pečuraka, čišćenja, prenamjene zemljišta u urbanističko, kao i prikrivanja nelegalne sječe.

Nedostatak pravnog okvira za procesuiranje šumskih požara, i za ekološki kriminal uopšte, prema njegovim riječima, značajno doprinosi velikom broju požara.

Iz *Osnovnog državnog tužilaštva* (ODT) u Podgorici kazali su za CIN-CG da se statistika o broju šumskih požara kao zasebnih predmeta ne vodi, već da su svrstani u slučajeve izazivanja opšte opasnosti. Iz ovog tužilaštva, za razliku od drugih, nijesu poslali podatke o broju predmeta o požarima na otvorenom.

Dok informacije iz osnovnih državnih tužilaštava za period 2010- 2020 govore o veoma malom broju procesuiranja, *Uprava za šume*, tokom desetogodišnjeg perioda evidentirala je 1.001 slučaj požara na otvorenom.

Tako su u Pljevljima bila čak 222 slučaja, a lokalno tužilaštvo je za deceniju imalo samo tri predmeta, od kojih nijedan nije okončan kaznom.

Najveći broj predmeta o požarima na otvorenom u protekloj deceniji imalo je ODT u Bijelom Polju – osam. Dva su okončana

službenom zabilješkom u kojoj se navodi da nema osnova za dalje postupanje, tri krivične prijave su odbačene, dva postupka su u toku, a jedan je fazi izviđaja.

Ne računajući Podgoricu, ukupno je bilo samo pet zatvorskih kazni, dvije preporuke za psihijatrijsko liječenje i dvije uslovne osude. Najkraća zatvorska kazna iznosila je 40 dana, izrečene su i dvije od šest mjeseci, jedna od 10 mjeseci i najduža godinu dana.

Ni koncesionari šumskog zemljišta ne vode računa o zaštiti od požara.

„Nijedan koncesionar na teritoriji Crne Gore nije donio preduzetni plan zaštite šuma od požara.“, navodi se u *Izveštaju o reviziji uspjeha o zaštiti od šumskih požara* ĐRI iz 2019. godine. Propisane kazne za ovo kreću se od 500 do 10.000 eura. Iz *Uprave za inspeksijske poslove* nijesu odgovorili na pitanje CIN-CG-a, o tome da li su inspektori šumarstva kontrolisali koncesionare tokom 2020, da li je i koliko kažnjeno.

I NACIONALNI PARKOVI U OPASNOSTI

Razmjere nebrige za prirodne resurse pokazuje i neadekvatna zaštita u nacionalnim parkovima (NP), gdje, uprkos detaljnim planovima, često izbijaju višednevni požari.

Izvor CIN-CG-a, stručnjak upućen u zbivanja u nacionalnim parkovima, kaže da je kanjon Tare u NP Durmitor gorio uzastopno 12 godina do 2019. što za posljedicu ima izmijenjen sastav šuma.

„Tamo gdje je bio četinar, sada je lišćar, i obrnuto“, kazao je ovaj izvor.

Sagovornik CIN-CG-a objasnio je da u kanjonu rijeke Drage, takođe NP Durmitor, nije bilo moguće obaviti sječu izgorele šume, jer bi to izazvalo eroziju, pa je ostala četinarska šuma koju je nemoguće obnoviti.

Iz JU Nacionalni parkovi kazali su za CIN-CG, da nakon 2017. nije bilo štete od šumskih požara, dok je obnovljiva površina oštećena požarom u periodu 2010.-2017. oko 3.390 hektara, a neobnovljiva 550 hektara.

Iz Nacionalnih parkova nijesu dostavili podatke o površini gdje nije došlo do potpunog uništavanja šume, kao ni o ostalim opožarenim ekosistemima, poput močvara i makije.

U septembru 2020. godine, tokom četiri dana u NP Škadarsko jezero izgorjela je močvarna površina 12,13 kilometara kvadratnih. Iz Nacionalnih parkova, objasnili su da je riječ o nepristupačnom terenu, te da je trska lako obnovljiva vrsta i da zato nije bilo procjene štete.

Bojan Zeković iz Centra za zaštitu i proučavanje ptica (CZIP), kazao je CIN-CG da su močvare, poput šuma, veoma ugrožena staništa, od neprocjenjive važnosti za biodiverzitet.

„Močvare su čak u gorem položaju od šuma, upravo zbog generalnog stava da je to bezvrijedna teritorija – komarci i trska. One su nemjerljive u borbi protiv klimatskih promjena, posebno na Mediteranu, koji će biti teško pogođen“, objasnio je Zeković.

VATROGASCI BEZ OSNOVNIH USLOVA

Više vatrogasaca-spasilaca sa CIN-CG podijelilo je svoje nezadovoljstvo uslovima rada u operativnim jedinicama.

„Nespremni smo za sezonu. Imamo 10 naprtnjača u funkciji, a potrebno je najmanje 50.“, kazao je za CIN-CG Goran Tripković, operativac *Službe zaštite i spašavanja* (SZS) Nikšić.

Ove godine su operativci SZS Nikšić, kako je rekao, prvi put nakon više od 10 godina dobili zaštitne maske i čizme za požare na otvorenom, a počela je nabavka novih uniformi, koje će biti spremne do juna.

„Krpili smo se godinama sa uniformama starijim od 10 godina, koje se nijesu pravilno održavale, pa posjeduju visok nivo toksičnosti. Uniforme imaju ograničen rok, čak i pravilnim održavanjem, za koje u Crnoj Gori nema sredstava“, kazao je Tripković.

Iako SZS Nikšić ima dva visoko kvalitetna kamiona za gašenje, Tripković kaže da su

neupotrebljivi za crnogorski teren.

„Dobili smo od DZS-a 2007. godine dva kamiona „mercedes unimog“, koji su prilagođeni njemačkim dobrim protivpožarnim putevima, a nama samo otežavaju posao.“, tvrdi on.

Iz DZS su negirali nepraktičnost ovih kamiona, i istakli njihove velike kapacitete za gašenje. Kamioni su, tvrde, nabavljeni u dogovoru sa tadašnjim regionalnim komandirima za zaštitu i spašavanje.

Iz Opštine Nikšić kazali su CIN-CG, da je zbog prirode terena, početkom tekuće godine nabavljeno znatno manje vozilo „nissan navara“.

„Ovo vozilo tek treba da se osposobi za šumske požare, ali ono nije dovoljno“, rekao je Tripković.

Tokom požarne sezone cilj je zaštititi civile i imovinu, tvrdi Slavko Tadić, takođe operativac u SZS Nikšić.

„U našim uslovima jedva i to uspijevamo. Čekamo da nam se dogode Kornati, pa da nas se neko sjeti“, kazao je on, podsjećajući na nesreću na hrvatskim otocima 2007. godine, kada je prilikom gašenja požara na otvorenom, u plamenu stradalo 12 vatrogasaca, a samo jedan preživio teške opekotine.

Tadić tvrdi da Crnoj Gori nedostaje operativna jedinica za gašenje šumskih požara. On je prije desetak godina učestvovao u jednom neuspješnom pokušaju DSZ da, u saradnju sa EU, formira takvu jedinicu. Cilj je bio, kaže, stvoriti tim koji će po svjetskim standardima

U SLOVENIJI KAD TREBA SVI SU “GAMSI”

Predsjednik profesionalnog udruženja vatrogasaca Slovenije Miran Korošak kaže za CIN-CG da je decentralizovani sistem neefikasan na teritoriji Crne Gore, zbog nedostatka ljudstva i neopremljenosti službi zaštite i spašavanja.

U Sloveniji, prema njegovim riječima, cijeli sistem funkcioniše pod upravom MUP-a, uključujući i dobrovoljna društva čije je djelovanje sinhronizovano.

Broj dobrovoljnih vatrogasaca u Sloveniji je nevjerovatnih 165 hiljada, od čega 35 hiljada ispunjavaju kvalifikacije za profesionalne vatrogasce, kazali su za CIN-CG iz *Udruženja dobrovoljnih vatrogasaca Slovenije*.

„Na šumski požar se izlazi u roku od pet minuta od početka – a cijelo stanovništvo je uključeno u njegovo sprečavanje“, tvrdi Korošak.

Profesionalne službe nabavljaju kamione svakih pet do sedam godina, nakon čega ih daju na korištenje dobrovoljnim jedinicama. Uniforme se nabavljaju svakih pet godina, a i ranije ako je potrebno.

„Uniformama se bavi posebna firma, koja ispituje nivo kancerogenosti nakon svakog nošenja“, naveo je Korošak.

„Za požare na nepristupačnim šumskim terenim, u Sloveniji djeluje specijalna jedinica *Gamsi*, što je slovenački naziv za divokožu. To govori o njihovoj spretnosti. Oni operišu pod punom opremom i ostaju dani na terenu, ako je potrebno“, kazao je Korošak.

gasiti teško dostupne planinske požare. Dodijeljena je i profesionalna oprema, kaže, koju niko nikad nije uzeo u ruke.

„Operativni tim na kraju nije formiran. Prenosne pumpe, crijeva, razdjelnice, kruška za vodu koja se helikopterima doprema kao i raznovrsna specijalistička oprema za gašenje umskih požara koja je dobijena nikada nije upotrijebljena niti se zna gdje je“, kazao je Tadić.

Iz DZS-a su za CIN-CG izjavili da se ta oprema čuva kao dio obavezne rezerve u magacinima. Na pitanje, zašto operativni tim nikad nije formiran, kazali su da zbog nedostatka štaba za obuke Crna Gora nema operativne jedinice za različite vrste hazarda.

Lokalne službe za spasavanje muči i nedostatak ljudstva, tvrde sagovornici CIN-CG-a.

Ratko Pejović, predsjednik *Strukovnog sindikata vatrogasaca Crne Gore*, i pripadnik SZS u Pljevljima tvrdi da je 30 operativaca u toj službi premalo za velike šumske komplekse, koje ljeti često zahvata plamen.

„Ostaju samo trojica da dežuraju u slučaju neke hitne intervencije.“, kazao je Pejović

Umjesto civilne zaštite – lomače

„Građani koji čiste imanja paljenjem samo treba da nas pozovu da bismo stražarili, u to vrijeme.“, kazao je za CIN-CG Predrag Milikić, operativac *Službe zaštite spašavanja Podgorica*, i predsjednik sindikata vatrogasaca pri *Uniji sindikata*.

Iako iz SZS Podgorica apeluju svake godine, vlasnici imanja se često ne odazivaju pozivu i

NE POSTAJE SE STRUČNJAK ZA ŠEST SATI

Zlatko Ćirović kaže da je odbio da svoju jedinicu iz Herceg Novog šalje na obuku DZS za opasne materije „od 9 do 15 časova“.

„Jednodnevna obuka za opasne materije sa dvije pauze za kafu, sigurno neće nikog preobraziti u stručnjaka za opasne materije. Sjutra ako se neki hazard desi, treba da pošaljem svoje operativce, i da kažem da su obučeni. Opasnih materija je bezbroj, od hemijskih, nuklearnih, itd, a mi u Crnoj Gori nemamo ni zaštitnu opremu za tako nešto.“

Na pitanje o trajanju i sprovođenju ove obuke, iz DSZ su rekli su da u većini opština pripadnici SZS nemaju adekvatnu ličnu i kolektivnu opremu, i da nedostaje adekvatna obuka koja bi se održavala u kontinuitetu.

pale „na svoju ruku“, objašnjava Milikić.

Građani nisu svjesni kolika je važnost blagovremene intervencije, što se vidi i u nedostatku prijava požara, naročito, ako su daleko od kuća i imanja, kazao je on.

Svega šest dobrovoljnih vatrogasnih društava (DVD) u Crnoj Gori, i civilna zaštita samo na papiru, smatra on, govore o nedovoljnoj uključenosti građana u proces zaštite od požara.

Iz DZS su na pitanje CIN-CG-a objasnili da su tokom posljednjih 10 godina propala dva pokušaja uspostavljanja funkcionalne civilne zaštite, najvećim dijelom zbog nedostatka finansiranja i nemogućnosti da se nađu odgovarajući članovi jedinice.

Miljanić kaže da se na uspostavljanje civilne zaštite sigurno neće čekati i narednih 10 godina.

„Veoma brzo ćemo odlučiti hoćemo li ukidati taj sektor ili ga konačno osposobiti“, kazao je on.

VAZDUŠNA POMOĆ- NEADEKVATNA

Zlatko Ćirović, inženjer za zaštitu od požara i komandir *Službe za zaštitu i spašavanje Herceg Novi* kazao je za CIN-CG da se dobit pri gašenju iz vazduha tri crnogorska „air-tractora“, ne može porediti sa „kanaderima“, koje Crna Gora nema, ali su korišteni u bivšoj Jugoslaviji.

„Kanaderi“ nose šest hiljada litara, a „air traktor“ tri. Osim toga, objasnio je on, „kanaderi“ su neuporedivo brži jer zahvataju vodu u letu.

Iz DSZ su rekli da za sada ne razmišljaju o nabavci „kanadera“ jer su veoma skupi, uvijek se kupuju u paru, a održavanje mnogo košta.

Milan Gazdić, inženjer šumarstva, i jedan od autora brošure KOD, kaže da „ako smo procenili da je šteta od požara 700 miliona eura, onda „kanaderi“ nisu skupa opcija“.

Tokom 2017. godine, kada je na teritoriji Herceg Novog od početka juna do septembra lokalna SZS zabilježila rekordni broj od 350 požara, prema tvrdnji Ćirovića, najveći doprinos dali su hrvatski „kanaderi“.

Ovo nije bilo dio internacionalne pomoći u organizaciji MUP-a, već su se Ćirovićevi prijatelji, kako kaže, iz dubrovačke službe odazvali njegovom pozivu.

Ćirović je kazao da je vazдушna pomoć 2017. bila krajnje neorganizovana, i da se dešavalo da čeka avione cijeli dan.

Iz DZS-a tvrde da je ljeta 2017. godine evidentirano 3.125 požara na otvorenom, i bilo je nemoguće tadašnjim sredstvima (jedan polu-funkcionalni i dva funkcionalna aviona)

PRIVATNICI SU PRITEKLI U POMOĆ

„Takvu strahotu nisam do tada vidio. Na rtu Veslo 150- 200 turista opkoljeno vatrom, a ne može nikako da im se priđe“, prisjetio se za CIN-CG noći 17. jula. 2017. godine Zlatko Ćirović, komandir SZS Herceg Novi.

Kako je jedini put spašavanja bila evakuacija ljudi morem, Ćirović se obratio Pomorskoj sigurnosti i Vojsci Crne Gore za pomoć, tvrdi on. Međutim, adekvatna reakcija je izostala, zbog nespremnosti ovih organa da brzo odgovore.

„Srećom, do tada se javio dovoljan broj ljudi sa privatnim plovilima koji su započelo evakuaciju na rtu Veslo“, tvrdi Ćirović.

„Jedino što smo mi, služba za spašavanje, mogli da uradimo jeste da prenesemo poruku tim ljudima da stave marame preko lica, kao zaštitu od ugljen-monoksida.“

Iz *Pomorske sigurnosti* su rekli za CIN-CG, da je tada njihovom plovilu trebalo duže da stigne, i da su svakako naložili svim privatnicima sa plovilima da učestvuju u akciji. Oni su objasnili da trenutno imaju samo jedno plovilo za gašenje, ali da rade na tome da se bolje opreme.

Iz *Vojne mornarice* nijesu odgovorili na konkretno pitanje, već su naveli da su u jutarnjim časovima primili obavještenje, te da je vojska pomagala kasnije toga dana.

Ćirović tvrdi sa se DZS neodgovorno ponašao u vrijeme velikih požara na Luštici 2017. godine „Slali su spasioce iz drugih opština, bez finansiranja smještaja i hrane, tako da je sva organizacija pala na nas u trenutku najveće krize. Spavalo se i jela i suva hrana ispred kamiona, bez ikakvog organizovanog štaba za predah“, tvrdi Ćirović.

Iz DZS-a su za CIN-CG kazali su da je troškove ispomoći vatrogasaca snosio MUP, ali ukoliko se ostajalo više od jednog dana, za troškove je bila dužna opština.

pokriti sve.

„Prioriteti su se određivali u zavisnosti od složenosti situacije“, naveli su.

Bez dobre vazdušne opremljenosti, Crna Gora mora na krizama da računa na inostranu pomoć, koja ponekad nije adekvatna, poput pomoći ukrajinskog aviona, 2017. koji se nije pokazao vještim na crnogorskom terenu, tvrdi Ćirović.

Inostrana vazdušna pomoć 2017. godine, prema objašnjenju DSZ, sastojala se od dva aviona iz Izraela, helikoptera iz Bugarske, aviona iz Ukrajine, helikoptera iz Švajcarske sa oko tridesetak članova posade. Troškovi su iznosili oko 70.000 eura, pri čemu je tim iz Švajcarske sve realizovao o svom trošku.

UČITI OD DRUGIH IZ EU

Gazdić tvrdi da je odgovornim i zajedničkim djelovanjem moguće značajno smanjiti posljedice od požara. On je na Sardiniji radio na zaštiti šuma od požara i kaže da je tamo „odgovoran rad institucija doveo do mnogostrukog smanjenja opožarene površine, dok je broj početnih požara ostao isti“.

Prvi korak je procjena rizika i pravljenje detaljnih planova. Potrebno je napraviti i bazu podataka o požarima, po uzoru na evropsku.

„Ona obuhvata sve informacije o rizicima od požara i odgovara na glavna pitanja nastanka – ko, kako, gdje, kada. Mi nemamo ništa od takvih podataka“, tvrdi Gazdić.

Neophodna je, objašnjava, i modernizacija i uvođenje novih metodologija i tehnologija praćenja i prevencije šumskih požara. Potrebna je i saradnja više institucija: UZŠ, Uprave policije, sudstva, koncesionara, službi zaštite.

Gazdić je upozorio i na opasnost od klimatskih promjena i neophodnost prilagođavanja unapređivanjem sistema.

„Na sjeveru Crne Gore već imamo vidne posljedice klimatskih promjena- zbog suše imamo stotine hiljada kubika suvih stabala“, tvrdi Gazdić.

Durđa RADULOVIĆ

foto: Edicio Trainito

VLADA BOKU KOTORSKU
NIJE UVRSTILA U
ZAŠTIĆENA MORSKA PODRUČJA:
**NESTAJU STANIŠTA I VRSTE,
A ZAGAĐENJE CVJETA**

VLADA CRNE GORE ZA SADA NE NAMJERAVA
DA BOKU KOTORSKU PROGLASI ZA ZAŠTIĆENO
MORSKO PODRUČJE (ZMP), IAKO TO ZBOG
OČUVANJA BIODIVERZITETA PREPORUČUJE VIŠE
RELEVANTNIH STUDIJA. OVE GODINE SU TRI
LOKALITETA, KATIČ, PLATAMUNI I STARI ULCINJ
PROGLAŠENA ZA ZMP

Uz ušće Bojane, najvažniji biodiverzitet je podmorje u zalivu Boke Kotorske. To piše u *Nacionalnoj strategiji biodiverziteta sa akcionim planom za period od 2016. do 2020. godine*, ali oba ta lokaliteta Vlada Crne Gore ove godine nije obuhvatila planom zaštićenih morskih područja (ZMP).

Zaliv je pod velikim pritiskom ljudskog faktora, što prijeti brojnim vrstama i vrijednim staništima. Prekomjerna izgradnja luka i pristaništa, građevinski otpad, velika frekvencija nautičkog saobraćaja, energetsko i zvučno zagađenje, dramatično utiču na podvodni živi svijet Boke Kotorske.

„Podmorje Boke je jedinstveno, ne samo za Jadran, već za cijelo Sredozemlje, zbog mora sa kojim se miješaju tokovi nadzemnih i podzemnih slatkih voda, a sve u polu-zatvorenom zalivu“, kazao je u razgovoru za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Edidio Trainito, italijanski ekspert za biologiju mora, koji je istraživao podmorja širom svijeta.

„Ukoliko se nešto pod hitno ne uradi, zaliv je na putu gubitka staništa i vrsta bez povratka“, tvrdi Trainito.

Čak 20 najugroženijih vrsta Sredozemlja, kao i šest vrsta prioriternih staništa Evropske direktive o staništima, nalazi se u zalivu. Boka je i od izuzetne važnosti za uzgoj sardina i inćuna, prioriternih vrsta Mediteranske komisije za generalni ribolov. Sve se to navodi i u kapitalnoj studiji *Ekološka kvantitativna analiza Bokokotorskog zaliva* iz 2013. koja je dio međunarodnog projekta *Programa za životnu sredinu Ujedinjenih nacija* (UNEP) i *Regionalnog centra za specijalno zaštićena područja* (SPA-RAC) u okviru Barselonske konvencije.

Prema ovoj studiji, zaliv ispunjava biološke kriterijume da postane dio liste Barselonske konvencije pod nazivom: *Specijalno zaštićena područja od značaja za Sredozemlje* (SPAMI). Iz SPA – RAC centra objasnili su za CIN-CG koliko je značajna SPAMI lista. Naime, od preko hiljadu ZMP-a na Mediteranu, svega njih 39 nosi odrednicu SPAMI. Ipak, prvi neophodan korak za listu je da nacionalne vlada prvo lokalitet proglase za ZMP.

Barselonske konvencije, čija je Crna Gora potpisnica, krovni je dokument za zaštitu Sredozemnog mora.

Iz Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU), koje je nadležno za projekat ZMP-a, smatraju da kada je Boka u pitanju nema argumenata za takvu zaštitu. „Najveći dio podmorja

zaliva, u biološkom smislu, čine vrstama siromašni terigeni muljevi. Ako bismo ga poredili sa kopnenim staništima, onda bi to odgovaralo pustinjama. Ova staništa su važna, ali iz ugla zaštite, nisu prioritarna“, tvrdi za CIN-CG Danilo Mrdak, državni sekretar u MEPPU.

Najdragocjenije lokacije na crnogorskom primorju su već prepoznate i proglašene za ZMP, tvrdi on.

„U biološkom smislu, argumenti protiv zaštite zaliva ne postoje. Neznanje ili, prije bih rekla, veliki ekonomski interesa na malom području čine zaštitu veoma izazovnom, ali nikako manje važnom“, tvrdi za CIN-CG Vesna Mačić, biološkinja Instituta za biologiju mora iz Kotora. Razlozi zbog kojih zaliv nije zaštićen isključivo su političke prirode, kaže ona.

Više istraživanja dokazalo je da su brojna vrijedna staništa i vrste u zalivu, u procesu regresije, odnosno smanjenja površine ili brojnosti. To je slučaj sa koralnim staništima, koja na cijelom Mediteranu nestaju velikom brzinom, mahom zbog klimatskih promjena i ljudskog pritiska.

„Prema Evropskoj direktivi o staništima, koralna su ne samo zaštićena, nego i prioritarna staništa, što znači da je naša obaveza da ih štitimo kao oči u glavi“, objašnjava Mačić.

Italijanski stručnjak Trainito je tokom 2019. godine učestvovao u istraživanjima koralnih staništa u zalivu. Tada su na tom području otkriveni ostaci koralnog grebena, za koje se pretpostavlja da je postojao do prije oko 40 godina, ali da je većinom uništen. „Koliko je to rijetko, govori podatak da se sličan greben na Mediteranu mogao naći još samo na italijanskoj obali, u regiji Apulja“, kaže ovaj ekspert.

Nedovoljno je zaštićen i zlatni koral, koji je najvredniji u zalivu, jer ga u istom obimu na svijetu ima samo još na Kanarskim ostrvima. Prema Trainitu, bilo bi neophodno da lokacija sa zlatnim koralom bude prirodni rezervat, takozvana *no-take* zona, dostupna samo naučnicima za istraživanja.

Vlada Crne Gore je na inicijativu Instituta za biologiju mora, prepoznala značaj zlatnog koralu i uspostavila režim preventivne zaštite na mjestima Sopot i Dražin Vrt, ogradiivši te lokalitete bovama.

„Buduća studija zaštite će dati sve potrebne detalje, ukoliko se odluči da se ide u pravcu proglašenja zaštićenog morskog područja na ova dva lokaliteta“, tvrdi Mrdak.

„Za sprečavanje negativnih uticaja sidrenja i ribarstva nije dovoljno ograđivanje tih lokacija, jer more nije kopno pa da se pregrađivanjem

eliminišu negativni efekti, pogotovo u zalivu, gdje su uticaji zagađenja znatno veći nego na otvorenom moru“, kaže Mačićeve. Ona smatra da bi samo zlatni koral bio dovoljan razlog da se zaštiti cijeli zaliv. Tu su i mnogi drugi razlozi – ljekovito blato u Igalu, te rijetke i zaštićene vrste i staništa, poput morskih trava kao što su *Posidonia oceanica*, *Cymodocea nodosa*, *Zostera noltei*, koje su poslednjih godina u velikoj regresiji, mahom zbog nasipanja obale i izgradnje ponti.

Studija *Marinski biodiverzitet Boka-Kotorske* iz 2014. navodi da je trava *Posidonia oceanica*, endemska vrsta Sredozemlja, u zalivu gotovo u potpunosti nestala. Cijela staništa koja su ranije identifikovana nijesu pronađena u skorijim istraživanjima.

„Prema Evropskoj direktivi o staništima traži se najveći stepen zaštite *Posidonie*, a i prema domaćoj legislativi, kao i prema više međunarodnih konvencija koje je Crna Gora ratifikovala. To znači da zaštita te vrste nije stvar izbora, već obaveza“, apeluje Mačićeve. Ona je još 2001. učesvovala u istraživanju koje je upozorilo na smanjivanje staništa *Posidonie*.

Ona dodaje da postoje i drugi lokaliteti gdje je zaštita staništa neophodna, poput podmorja oko ostrva Gospa od Škrpjela i Sveti Đorđe, Sveti Marko, lokacije Strp, Sveti Stasije, Gospa

od Anđela, Turski rt, Sveta Nedjelja. „Na svakoj od nabrojanih lokacija u zalivu otkriveno je najmanje 20 do 50 vrsta koje su zaštićene ili ugrožene, a što je najvažnije – povlačenje jedne vrste izaziva čitav niz lančanih posljedica“, kaže Mačićeve.

„Iako sam ihtiolog, na moju žalost, riblje vrste koje žive u Boki Kotorskoj nijesu prepoznate kao one koje je potrebno štititi. U ihtiološkom smislu, upravo zbog relativne uniformnosti i malog broja staništa, Boka Kotorska je siromašnija ribljim vrstama nego li ostali djelovima našeg mora koji zauzimaju otvoren položaj i gdje postoji delako veća raznolikost staništa“, tvrdi Mrdak, koji je po struci ihtiolog – ekspert za proučavanje riba.

„Važno je naglasiti da su ribe tek dio morskog biodiverziteta koji je sačinjen od raznih drugih vrsta organizama“, navodi Trainito. On objašnjava da su za regresiju riba u zalivu makar dijelom zaslužne različite vrste zagađenja.

CIN-CG je i ranije pisao o ugroženosti školjke periske (*Pinna nobilis*), koja je karakteristična za Mediteran. Boka Kotorska bila je jedino autohtono stanište ove školjke u Crnoj Gori, ali već nekoliko godina masovno odumire zbog parazita, i to na nivou cijelog Sredozemlja. Ove godine, proglašena je kritično-ugroženom od

OTPAD I IZGRADNJA SLABE STANIŠTA

U istraživanju staništa dna iz 2019. koje je radio Edidio Trainito navodi se da mjesto Turski rt, u blizini tjesnaca Verige, iako bogato koralnim staništima, nije zaštićeno zbog velike količine otpada koji je bilo nemoguće ukloniti.

„Ogromne količine plastike, ostaci kombi-autobusa, automobila, šporeta, mašina i druge vrste otpada u vodama na Verigama znatno su oslabila staništa“, objašnjava Trainito.

Velika količina građevinskog otpada snimljena je i u tivatskom zalivu prilikom istraživanja 2014, gdje je razorila cijelo dno.

Trainito apeluje na važnost ograđivanja zaliva mrežama koje se koriste za zaštitu mora u mjestima gdje je voda blizu puteva ili se izgradnja vrši tik uz obalu.

„To bi bilo skupo ulaganje, ali bi značajno poboljšalo situaciju“, tvrdi on.

„Problem je i izgradnja betonskih ponti i pristana koje uništavaju vrijedne trave na rubovima zaliva. Osim što je beton sam po sebi štetan, sidrenje je pogubno za staništa na dnu“, tvrdi Mačićeve.

Trenutno su u planu izgradnja remonta jahti u Bijeloj, a prethodna Vlada odobrila je i izgradnju luke u Risnu. Sve to može imati poguban efekat na staništa, tvrde sagovornici CIN-CG-a.

„Izgradnja luke u Tivtu zauvijek je oslabila staništa i potpuno poremetila prirodna strujanja u tom dijelu zaliva“, tvrdi Trainito.

Mačićeve apeluje i da se razmisli o izgradnji luke za prihvat kruzera u Risanskom zalivu, koju je bivša Vlada planirala. „Izgradnja te luke predstavljala bi nerazuman i neodgovoran postupak, koji bi vrlo vjerovatno mogao izazvati mnogo veću štetu po živi svijet, nego što je to bio slučaj do sada“.

Iz Agencije za zaštitu životne sredine kazali su da ni za jedan od ovih projekata nije vršena procjena uticaja na životnu sredinu, te da je to obaveza izvođača projekta. „Od marina u Boki, vršene su procjene uticaja isključivo za marine Porto Novi (Kumbor) i Porto Montenegro (Tivat)“, naveli su oni.

strane Međunarodna unije za očuvanje prirode (IUCN), što znači da je ta vrsta u posljednjem stadijumu pred definitivno odumiranje.

NAUTIČKI TURIZAM – ZARADA SA SVE VEĆOM CIJENOM

„Da postoje objektivni razlozi prvi bih bio za zaštitu Boke Kotorske. Moramo da razumijemo da je potrebno da se zadovolje kriterijumi kada se nešto stavlja pod zaštitu i da to nije proizvod nečijih htjenja ili simpatija, već posljedica predanog rada na mapiranju vrsta i staništa koje su od značaja za zaštitu“, tvrdi Mrdak.

Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori predviđa Boku Kotorsku kao važno odredište kruzing i jahting turizma, koji su i velika opasnost za očuvanje biodiverziteta. Sva zaštićena područja zbog toga ograničavaju nautički saobraćaj.

„U skladu sa Strategijom razvoja turizma, nautički turizam je prepoznat kao razvojna šansa Crne Gore“, tvrdi za CIN-CG Ivana Đurović, državna sekretarka za turizam. „Strateškim planiranjem i gradnjom brojnih novih savremenih marina, Crna Gora može postati jedan od centara nautičkog turizma“, objasnila je ona. Samo od naplate izletničke takse naša je zemlja od kruzera 2019. prihodovala preko 164 hiljade eura, navodi Đurović.

Kotor je 2019. bio treća luka po broju posjeta kruzera u Evropi. Sa sedam luka od lokalnog značaja i dvije od nacionalnog značaja, zaliv ima najveći nautički promet u Crnoj Gori.

U Crnoj Gori nijesu rađene studije procjene uticaja na životnu sredinu nautičkog turizma, kako kruzera, tako ni uticaja manjih plovila i sve većeg broja luka i pristaništa.

„Nijesmo u saznanju da će u budućnosti biti rađena studija procjene uticaja kruzing turizma na zaliv“, kažu iz Agencije za zaštitu životne sredine. Oni su pojasnili da to nije u njihovoj nadležnosti, kao ni procjena uticaja izgradnje luka i pristaništa. Nosioci projekta su za to zaduženi.

Tokom ove godine izašla je studija poznatog evropskog stručnjaka Hrvoja Carića o uticaju teških metala sa trupa kruzera. Istraživanje je dokazalo da su materije sa trupa naročito opasne za zalivske sredine, gdje dolazi do manjeg protoka vode nego na otvorenom moru, pa se u njima koncentracija eko-toksičnog bakra povećava za 25 puta, u poređenju sa otvorenim morem. Rekordne količine bakra zabilježene su na vrhuncu turističke sezone i

na većim temperaturama mora.

Imajući u vidu izolovanost Boko Kotorskog zaliva, toplotu vode tokom ljetnjih mjeseci, rekordni broj kruzera, te činjenicu da se voda u zalivu rijetko obnavlja, zagađenje eko-toksičnim bakrom moglo bi zaista biti zabrinjavajuće.

Eko-toksični bakar doprinosi sprečavanju fotosinteze travki, sprječava razvoj larvi, uzrokuje genetičke promjene na određenim vrstama, taloži se u morskoj ribi, kornjačama, puževima i mušljama, navodi se u Carićevoj studiji.

CIN-CG je ranije pisao o negativnom uticaju kruzing turizma na osjetljivo podmorje zaliva – riziku od otpadnih voda, zagađenju bukom koje plaši životinje, mulju koji kruzeri podižu onemogućavajući foto-sintezu organizama.

U posljednjih nekoliko godina Boka trpi dodatni pritisak zbog intenzivne izgradnje ponti, privatnih pristana i plaža. U planovima je izgradnja luke Risan, remonta za jahte i dodatna ekspanzija nautičkog turizma.

NAFTNE PLATFORME U BLIZINI ZALIVA – KOŠMAR ZA BIODIVERZITET

Uz sve ove probleme koji drastično utiču na biodiverzitet, naftne platforme bi mogle biti postavljene na samom ulazu u zaliv, kada Hrvatska i Crna Gora riješe spor oko razgraničenja na Prevlaci. „Centralni problem Prevlake su nalazišta nafte i gasa, iako to možda države neće javno da kažu“, tvrdi za CIN-CG profesor prava Nebojša Vučinić, nekadašnji šef Ekspertske grupe crnogorske Vlade za pregovore oko spora na poluostrvu Prevlaka.

Vučinić naglašava da su istraživanja nafte i gasa, vršena još u bivšoj Jugoslaviji, nagovijestila da bi vrijednih nalazišta moglo biti upravo na morskoj teritoriji oko koje se spore Crna Gora i Hrvatska – između rta Oštro i ostrva Mamule, neposredno na ulazu u zaliv.

„Iako sama morska granica između Crne Gore i Hrvatske nije definisana, veliki broj kompanija, koje su htjele da istražuju naftu i gas u Crnoj Gori, pokazale su interesovanje i za blokove u blizini Prevlake, upravo zbog istraživanja koja su rađena za vrijeme SFRJ, kada je pronađen naftni sloj širine oko 20-ak metara“, kazali su iz Ministarstva kapitalnih investicija (MKI) za CIN-CG.

„Ukoliko se uspostavi da postoje ekonomski isplative količine nafte i gasa, dvije zemlje bi se dogovorile da li da zajedno vrše eksploataciju i

odnose količine nafte i gasa koje im pripadaju“, naveli su iz MKI.

Mačićeve objašnjava da bi potencijalno zagađenje od naftnih platformi bilo kraj za zaliv. „Voda u zalivu obnavlja se jednom u 50 do 100 godina“, objasnila je ona.

„Čak i zagađenje od eventualnog izliva u Ulcinju bi bilo tragedija za zaliv, zbog same njegove konstrukcije“, kazala je Mačićeve.

Pritom, kako ističe, zaliv je pod zaštitom UNESCO-a, kao i njegova okolina, što bi postavilo pravno pitanje naftnih platformi na lokaciji Prevlake.

Dušan Varda, biolog i ekološki aktivista koji se godinama zalagao za uspostavljanje zaštićenih morskih područja u Crnoj Gori, tvrdi da su efekti istraživanja nafte pogubni čak i da se crni scenariji izliva nikada ne dogode.

„Zagađenje podvodnom bukom koje ta istraživanja proizvode je enormno, a zvučni talasi istraživanja koje je počelo u Ulcinju prostirali su se čak do podmorja Libije“, kaže on za CIN-CG.

„Moramo da se okanemo maštanja o apsolutnoj zaštiti svega i fantazije da se na kraju pretvorimo u jedan veliki nacionalni park. To niti je praktično, niti održivo i predstavlja karikaturu zaštite. Ni jedna zemlja na svijetu to ne radi. Potrebno je naći kompromisna rješenja koja podrazumijevaju da se štite ona najvrjednija područja i da se u tim zonama definiše model maksimalne zaštite i minimalne eksploatacije kako bi ona opstala“, kazao je državni sekretar Mrdak.

Mačićeve smatra da kompromis nije uvijek moguć. „Sve ove aktivnosti i zaštita na malom prostoru zaliva, ne idu zajedno. To je kao da pokušavate da na istom mjestu imate penzionerski dom i diskoteku.“

MEPPU"- NOVI PROJEKAT ZA BOKU

Državna revizorska institucija (DRI) bavi se pitanjem mogućih opasnosti po Boku od zagađenja uljima i štetnim tvarima koja se ispuštaju iz brodova. U *Reviziji uspjeha upravljanja intervencijama u slučaju iznenadnog zagađenja u Jadranskom moru*, koju je DRI objavila 2021. godine ističe se da od 2012. godine nijesu rađena istraživanja štetnih pritisaka na zaliv.

„Ministarstvo će u narednom periodu raditi na tome da u skladu sa preporukama DRI smanji stepen rizika od zagađenja u Boku Kotorskom zalivu“, objasnila je Ivana Stojanović, rukovoditeljka *Direkcije za integralno upravljanje morskim i kopnenim eko-*

UREĐAJI POGUBNI ZA STANIŠTA

Izgradnja luksuznih rizorta na obali koji regulišu temperaturu u prostorijama po principu razmjene energije sa morskom vodom šteti staništima u podmorju. Ovi uređaji zimi koriste toplotu mora, a ljeti toplotu ispuštaju u more i tako remete prirodnu temperaturu morske vode, koja je ljeti i do dva stepena toplija, a zimi za isto toliko hladnija. Ta razlika u temperaturi može biti fatalna za morske organizme, naročito za koralna staništa. „Svega pola stepena je dovoljno da poremeti razmnožavanje koral“, objašnjava Mačić.

U Boki ovakva postrojenja postoje već u Kumboru, u hotelu *One and Only* u Portonovom.

sistemima MEPPU-a.

Ona je objasnila da će preporuke DRI biti tretirane u novom projektu Ministarstva, koji finansira Program za životnu sredinu Ujedinjenih nacija, u saradnji sa Pap-Rak-om, regionalnim centrom Barselonske konvencije u Hrvatskoj.

„Tokom ovog programa napraviće se lokalni plan integralnog upravljanja za područje Boke. Zaliv je izabran za pilot područje, upravo zbog svih svojih odlika i brojnih pritisaka. Akcenat će biti na integraciji mjera adaptacije na klimatske promjene u plan, ali će i sve drugo biti uzeto u obzir“, tvrdi Stojanovićeva.

Takvi su projekti pozitivna stvar, ali oni ne vode potpunoj zaštiti podmorja Boke, ističu stručnjaci. Brojni slični projekti nijesu godinama donosili rezultate kada je zaštita crnogorskog podmorja u pitanju. „Postoje već utvrđene prioritetne preporuke za zaliv, počev od regulacije otpadnih voda, broja kruzera, definisanja mjesta za sidrište i jahte, veće kontrole svih tih plovila, itd. Ove preporuke su već na više mjesta navedene i pojašnjene, ali ne vidim da se išta na tome radi“, kaže Mačićeve.

„Na ovom prostoru ljudi shvataju da treba štititi kulturno-istorijsko blago, ali nijesu svjesni da imaju podjednako vrijedno blago pod vodom. Boka Kotorska je idealan model – ona je Sredozemno more u malom: basen pod ogromnim ljudskim pritiskom i nemjerljivim prirodnim bogatstvom. Hajde da učimo na ovom modelu – kako sprovesti brojne aktivnosti, a ipak štititi prirodu“, kazao

je Trainito.

Ovdje se o prirodi nije vodilo mnogo računa, za prethodne vlade bio je važniji kratkoročni interes, brzi prihod od turizma i neobuzdane gradnje. Izostanak Boke sa ZMP sluti da će tako biti i u budućе.

Đurđa RADULOVIĆ

EKOLOŠKIM INSPEKTORIMA
NEDOSTAJE ZAKONSKO UPORIŠTE
KAKO BI SPROVODILI ZAKON:

TRPE VODA, ZEMLJA, VAZDUH I GRAĐANI

MALE NOVČANE KAZNE I NEVOLJNOST DA SE
POKRENE KRIVIČNO GONJENJE DOPRINIJELE
SU KULTURI NEKAŽNJAVANJA VELIKIH I
MALIH KOMPA NIJA KOJE IGNORIŠU NALOGE
EKOLOŠKIH INSPEKTORA

Ekološki inspektori u Crnoj Gori su 7. novembra 2013. godine naložili lokalnom proizvođaču vina 13. jul-Plantaže da riješi način na koji tretira otpadne vode.

Dvije godine kasnije, pošto nije ispoštovala, kompaniji – koja proizvodi oko 22 miliona kilograma grožđa godišnje – izrečena je kazna od 3 000 eura i novi rok. Kada je taj rok propušten, ponovo je kažnjena, ovoga puta sa 4 000 eura. Do decembra 2016. kazna je iznosila 4 000 eura, u julu 2017. kažnjeni su sa 5 000 eura, a zatim ponovo u februaru 2019.

I dalje kompanija, koja tvrdi da je prodala više od 16 miliona flaširanih proizvoda u preko 40 zemalja širom svijeta, nije ispoštovala nalog.

„Preduzeće je izradilo projektnu dokumentaciju za sistem za prečišćavanje otpadnih voda, ali su potrebna velika finansijska sredstva za sprovođenje naloženih mjera“, rekla je glavna ekološka inspektorka Veselinka Zarubica.

Iz preduzeća 13. jul-Plantaže rekli su da „intenzivno“ rade na tom pitanju i da čekaju „stabilnu finansijsku situaciju“ da ga riješe.

„Sve vrijeme se radi na optimizaciji rješenja za prečišćavanje otpadnih voda, kako bi se pronašlo najefikasnije i najdjelotvornije sredstvo za rješavanje problema“, saopštila je kompanija.

Daleko od toga da su oni jedini koji ne postupaju odmah po nalogu ekoloških inspektora u Crnoj Gori, koji rijetko procesuiraju slučajeve mimo prekršajnog postupka, navodi se u analizi BIRN-a i Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG).

Najveću cijenu plaćaju voda, zemlja, vazduh i građani Crne Gore, kažu ekolozi.

„Imamo stotine primjera koji dokazuju da su zakoni samo mrtvo slovo na papiru i da sistem ne funkcioniše“, rekao je ekološki aktivista Aleksandar Dragičević.

NOVČANE KAZNE IMAJU MALI EFEKAT

Prema podacima dobijenim od Sudskog savjeta, od početka 2016. godine u crnogorskim sudovima su formirana 534 predmeta po osnovu navodnih krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora.

Od tog broja, čak 411 formirano je zbog šumske krađe, a samo šest zbog zagađenja životne sredine, od kojih nijedno nije završilo osuđujućom odlukom.

Umjesto toga, Odsjek za ekološku inspekciju se u velikoj mjeri oslanja na novčane kazne i prekršajne postupke, koji nose daleko manje

štetne posljedice po stranu koja je kriva.

U evidenciji desetina prekršajnih predmeta do kojih je BIRN/CIN-CG došao putem zahtjeva za slobodan pristup informacijama, najveći prekršioci, pored Plantaža, su *Gradir Montenegro*, vlasnik rudnika olova i cinka Šuplja stijena u Pljevljima, deponija *WEG kolektor D.O.O. Berane*, i Elektroprivreda u državnom vlasništvu.

U mnogim slučajevima, problemi koje su identifikovali inspektori nisu riješeni bez obzira na izrečene kazne.

Samo u 2015. Zarubica je podnijela pet zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv *Toščelika* u turskom vlasništvu, sa sjedištem u, drugom po veličini crnogorskom gradu, Nikšiću.

U martu te godine, *Toščeliku* je naloženo da od Agencije za zaštitu životne sredine pribavi ekološku saglasnost za procjenu uticaja na životnu sredinu za dio svog poslovanja. Kada to nije učinila, Zarubica je u junu pokrenula prekršajni postupak. Zatim ponovo u oktobru. Ona je u decembru podnijela još tri zahtjeva za druge nedostatke, među kojima i jedan koji se tiče načina na koji se fabrika bavi otpadom.

Potom je tri godine kasnije, u januaru 2018, *Toščelik* ponovo ukoren zbog kršenja Zakona o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađenja životne sredine, prema dokumentima do kojih su došli BIRN/CIN-CG. Kompanija je prestala sa radom 2021.

Isto tako, između 2017. i 2019. godine, *WEG Kolektor*, koji gazduje bazenima crvenog mulja u Podgorici, više puta je kažnjavan zbog rukovanja toksičnim otpadom, uključujući i propust da se izmjeri zagađenje vazduha. Inspektori su u maju 2017. naredili kompaniji da iskopa treći bunar za otpad, da bi dve godine kasnije ustanovili da to nije učinila.

U dokumentaciji koja je predata državnim tužiocima 6. novembra 2018. godine, Agencija za zaštitu životne sredine se žalila da „nijedan od dosadašnjih koraka koje su ekološki inspektori preduzeli u vezi sa subjektom nadzora nije imao efekta“.

U međuvremenu, kompaniji *Gradir Montenegro* je u septembru 2013. godine naloženo da popravi cijevi na svom rudniku olova i cinka za koje su inspektori otkrili da cure u Mjednički potok i zamućuju vodu, kao i neispravnu pumpu. Preduzeću je naloženo da popravi cijevi, što je i učinilo.

Šest godina kasnije, zagađena je rijeka Čehotina u koju se uliva Mjednički potok. Nadležni nisu uspjeli da dokažu da je *Gradir* izazvao zagađenje, jer se službenici

Instituta za javno zdravlje 15. novembra 2019. godine nisu pojavili da uzmu uzorke vode, navodi se u evidenciji ekološke inspektorke Irene Popović, a u koju su BIRN/CIN-CG imali uvid. *Gradiru* je naloženo da potpuno ukloni cijevi.

Dragičević, ekološki aktivista, kaže da se manji zagađivači vode primjerom većih zagađivača.

On je pozvao na pravilnu kaznenu politiku, sprovođenje zakona i reformu inspeksijskog sistema, upozoravajući da se „povjerenje u institucije mora izgraditi prije nego što bude kasno“.

„Jer kada dostignemo tačku bez povratka, kada može ko želi puškom da ubija kako hoće i gdje hoće, kada se svakog dana na tone ribe pobije dinamitom, kada šumu sječe ko hoće i gdje hoće, a bez straha od posljedica, veoma brzo nećemo imati šta da štitimo i biće kasno“.

‘NIŠTA OSIM PUSTOŠI’

Radojica Bulatović kaže da na sam vazduh koji udiše utiče to što vlasti ne pozivaju zagađivače na odgovornost.

On i drugi mještani u blizini rijeke Cijevne u Golubovcima, krive preduzeća iz *Puteva* i *Tehnoputa* za prašinu u vazduhu i fekalije u rijeci. Obje kompanije uzimaju šljunak iz rijeka.

„Uzimaju blago ove države i ovog naroda da proizvode asfalt po tako zastarjeloj tehnologiji da nas truju ođe. Ubijaju nas kamenom prašinom“, rekao je Bulatović.

Optužio je inspektore da su „sve rješavali telefonom“ i doveo u pitanje efikasnost „običnih, malih prskalica“, postavljenih da bi se uklonila prašina.

„Ako nastave ovako, mi moramo da se iselimo“, rekao je Bulatović za BIRN/CIN-CG.

Mještani kažu da su se u nekoliko navrata obraćali Upravi za inspeksijske poslove.

Uprava im je prije dvije godine odgovorila da obje kompanije imaju potrebne dozvole, da su postavile sisteme za kvašenje da bi se uklonila prašina i da je jedna od firmi čak posadila „boriče“ da bi spriječili širenje prašine.

U odgovoru BIRN/CIN-CG, Uprava je saopštila da njeni inspektori „redovno prate preduzeća *Putevi* i *Tehnoput*“ i da su, kao odgovor na zabrinutost mještana, više puta nalogali praćenje zagađenosti vazduha i da *Tehnoput* treba da bude izmješten.

Da stvar bude gora, veliki zagađivači u Crnoj Gori godinama izbjegavaju ekološke takse i naknade.

Primjera radi, nikšićkom *Unipromu*, koji je vlasnik podgoričkog *Kombinata aluminijuma* (KAP), ove godine je naloženo da plati nešto više od 800 000 eura na ime neplaćenih ekoloških taksi i naknada.

Vlasnik *Uniproma* Veselin Pejović uhapšen je 25. novembra pod optužbom da je prijetio direktoru Agencije za zaštitu životne sredine. Do tada je *Uniprom* platio dio tog novca, ali je i dalje dugovao nešto više od 670 000 eura.

Agencija je ukupno naložila firmama da ove godine plate oko 1,3 miliona eura taksi i naknada, što uključuje dugove iz prethodnih godina. Otprilike polovina tog iznosa prikupljena je do objavljivanja ove priče, u poređenju sa oko 300 000 eura godišnje u prethodnim godinama.

Miloš Lazarević, izvršni direktor nevladine organizacije Koalicija za održivi razvoj (KOR), rekao je da niz međunarodnih konvencija i sporazuma koje je Crna Gora potpisala, a da ne govorimo o obavezama na putu ka pristupanju Evropskoj uniji, ima malo efekta.

„Da sve bude gore, prethodna vlast je sklopila veliki broj ugovora koji su protivustavni, a donijela je i niz urbanističkih i drugih planova kojima bi se trajno devastirala čak i UNESCO zaštićena područja, a o rijekama i jezerima da ne govorimo“, rekao je Lazarević za BIRN/CIN-CG.

„U odsustvu sistema vladavine prava, pojedini građani su organizovanim djelovanjem ukazali na anomalije u društvu i time inspirisali i ostale da zajednički izvrše pritisak na institucije sistema da konačno počnu da rade posao za koji su novcem građana i plaćene“, kazao je on.

„Kod građana postoje kritička svijest i želja, ali dokle god zakonodavna, izvršna i sudska vlast ne uvide da je car go i ne preuzmu odgovornost ... za desetak godina neće ostati ništa osim pustoš.“

Jelena JOVANOVIĆ

